

ИВАН МАРТИНОВ
ГРАДЧЕ В ПЛАНИНАТА

chitanka.info

ГРАДЧЕТО

И сега, като се замисля, заедно със спомените от далечното минало в душата ми нахлува и онова свежо, приятно чувство, което винаги ме е връщало към моето детство, към онова време, което в преклонна възраст осмисля моето съществуване и ме прави щастлив за цял живот. Като тръпка по тялото ми минава вълнението и аз усещам как нещо стяга гърлото ми и ме задушавя, а дишането ми става някак по-ускорено и усилено.

Мое мило, мое златно детство! Ти си не само в спомените, но и в кръвта ми, бликнала заедно с тях сега, когато всичко, което съм преживял, ми се струва като сън, като красив, неповторим, завинаги изчезнал сън... Ще се върнеш ли някога, мое мило, мое златно детство, макар и за миг, за да ме стоплиш в зимата на моя живот и да оплодиш с дъха си, с аромата на времето паметта ми? Ще ми доставиш ли отново същата неизменна радост и тръпно щастие както тогава, когато всичко за мен беше забулено в мъглата на необикновеното и тайнственото? Не, знам аз, че никога вече няма да се повторят тия вълшебни дни на сърдечни радости и мимолетни скърби, на дребни грижи, безобидни мечти и стремежи към неизвестното бъдеще!

Мила моя майко, как да разкажа за всичко това и откъде да започна?

Навярно пак оттам, откъдето обикновено започва всяко начало на нов живот и където завършва последният спомен на момчето с чистото сърце, напуснало за пръв път бащиния си дом и тръгнало по широкия пращен път подир раздрънканата каруца със стоката на старата търговка Наня Серафимова, за да отиде като сладкарски чирак на панаира в околностите на близкия манастир, а после да се върне оттам поумняло и помъдряло, изпълнено с благородни помисли и желания, с решение да заживее нов живот...

Спомените нахлуват като ято прелетни птици, завърнали се през пролетта в родното гнездо от далечните страни, и аз не знам към кои от тях да посегна.

Ето — мерзелее се нещо в съзнанието ми, забулено от мъглата на миналото.

Ловеч, моят роден град, мястото, дето за пръв път съм видял светлината на слънцето, дето за пръв път съм посрещнал с отворени очи света и съм разбрал, че е хубаво, много хубаво да живееш и да бъдеш обграден от грижите на хора, на близки и любими хора — на майка, баща, баба и дядо, вуйчо и леля...

Ловеч е стар, много стар град, изпълнен с романтиката на миналото. По онова време, за което се отнасят спомените ми, той не беше град, а градче, закътано в една от последните гънки на северните склонове на Стара планина, със своите няколко хиляди жители. Още тогава той привличаше туристи с живописната си околност, с кривите си калдъръмени улици и ниски, схлупени къщи с дървени чардаци, еркери и тесни, обковани с железни решетки прозорчета. Осъм, който се спуска стремително от Балкана, щом стигне равнината, лениво се вие и усуква като цифрата 8, минава през градчето и го разделя на две равни половини — старата част, наречена Вароша, и новата, с центъра, дето са търговските магазини и дето живее „буржоазията“, с махалите Дикисан, Хармането и Сърпазар. Отдясно стръмно се издига скалистият хълм Стратеш, обраснал в гъсти люляци, а отляво, ниско в долината, до самото корито на реката, предлагаше своите прохладни сенки, своята тишина и покой Башбунар; срещу него, на другия бряг, точно там, дето Осъм прави остър завой, стърчи високо над белите камъни и сипеи Хисарят с останките от древните дворци на цар Иван-Асен.

Една легенда разказва, че там са се крили след завземането на Търново от турците царицата, жената на последния български цар Иван-Александър, и царевичът, неговият малолетен син. Крепостта била превзета с предателство отвътре и Ловеч паднал в ръцете на завоевателя петдесет години след Търново. Разбира се, това е легенда, а легендата винаги украсява историята и я забулва в мъгла. Истината в тая легенда е, че Ловеч е бил една от резиденциите на последните български царе. Високо горе, на Хисаря, е имало малък дворец, по-скоро нещо като ловен дом, построен на мястото на древноримската крепост Мелта, по пътя от Константинополис за Никополис на Дунава. Този дворец се е ползвал от владетелите по времето, когато са ходили на лов из гористите му околности, и затуй най-напред градът се

наричал Ловец, а после Ловеч. И сега като последен спомен от величието на Римската империя, от славата на Второто българско царство са останките от крепостта и двореца.

Без тая картина аз не мога да си представя миналото, да възстановя в паметта си времето, за което разказвам.

А времето беше наистина интересно, изпълнено с голямо напрежение и с предзнаменование да се случат много необикновени неща.

Отшумяла бе войната и с нея първите ми впечатления за действителността. Завърналите се от фронта мобилизирани ловчанлии се бяха отдали на мирен труд. Занаятчиите отвориха дюкянчетата си, търговците вдигнаха ролетките и от сутрин до вечер центърът на градчето се огласяше от ехтежа на обуцарските, ковашките и казанджийските чукове. Покритият дървен мост с неговите шестдесет и четири дюкянчета, строен от уста Колю Фичето, отново замириса на газ, на катран, на цървули и пасмантерия. В пазарен ден от околните села идваха селяни с шарени каруци и коли, теглени от алести коне и брези биволи. Сърпазар се изпълваше с прах и шум от глъчката на стеклото се многолюдие, което се суетеше около пъстрите чадъри на сергиите. Които бяха убити, останаха да лежат там, по урвите и сред камънаците на Демир Хисар и Бабуна планина, в пясъците при завоя на Черна. Живите поплакаха за тях, сториха някоя и друга панихида и скоро всички ги забравиха, погълнати от грижите и борбата за хляб. В градчето настъпиха тишина и покой, нарушавани от време на време само от някое изключително събитие...

В ДВОРА НА КАЗАРМАТА

Най-тихият кът в целия град по това време беше дворът на казармата. През войната, когато обучаваха младите войници и събираха старите набори, той беше необикновено оживен и шумен, но дълго след това остана празен и пуст, обрасъл с лайкучка и слез — убежище за бездомни кучета и котки, подивели от самота и глад. Там ние не смеехме да ходим от страх да не бъдем ухапани от някоя змия и трябваше един ден баба да ме накара да набера лайка за чай, за да се пристраша и вляза вътре. Оттогава почти всеки ден отивах там заедно с Цачо и другите момчета от махалата да играем на кокалчета или да лежим на сянка под акациите край бодливата телена ограда през горещите дни на лятото.

Веднъж случайно с нас дойдоха и две момичета. Едното не бях виждал до това време и не го познавах. Тъничко и стройно, в пъстра басмена рокличка, с гъста кестенява коса, вързана с червена панделка, то привлече вниманието на всички ни. Същинска госпожичка! Казваше се Верка и беше по-малката дъщеря на аптекаря, който живееше в старата двуетажна къща на главната улица. Дошла бе на гости у приятелката си Надка, наша съседка, слабичка и некрасива, с избеляла блузка и тънички като змийчета плитчици.

Двете момичета бяха единствените женски същества, приети този ден в нашата мъжка компания по мое предложение и по споразумение между всички ни. Те се заклеха да не ни издават на децата от другите махали, ако бъдат заловени от тях, и бяха пуснати в територията на нашето владение.

Тревата и лайкучката бяха толкова високи и тъй гъсти, че стигаха до коленете ни, слезът — нацъфтял с морави грамофончета, а въздухът беше тъй свеж и упоителен, и слънцето топличко, и пеперуди летяха, и бръмбарчета и разни мушици блестяха с крилцата си, че аз бях изпаднал в някакво опиянение, каквото може да изпита човек само веднъж в живота си. Какво ставаше с мел, боже мой? През цялото време гледах да бъда близко до Верка и крадешком наблюдавах

нейната тънка, изящна фигурка, белите ѝ ръчици, нежното ѝ, малко учудено личице с остро, вирнато носле и големи, широко отворени очи, над които се спускаха дълги и меки като коприна ресници.

Двамата вървахме по тясната, утъпкана от нас пътечка — тя напред, аз след нея — и ми се струваше, че се познаваме не от днес, а твърде отдавна. Ние не се откъсвахме един от друг и ми беше приятно и много весело, много светло на душата, сякаш музика звучеше в гърдите ми и ме изпълваше целия с щастие.

Тогава не разбирах добре и не знаех, че това, което ме караше да върша най-чудновати неща, за да ѝ обърна внимание върху себе си и да мина за герой в нейните очи, не е било нищо друго, освен началото на една непозната за мен дружба — дружбата с момиче. Колко много се стараех да няма около нас никой друг и да бъдем само ние, двамата! И как ревниво пазах да не ни забележат, че сме се отдалечили от тях и уединили настрана! А когато все пак някое от момчетата се присъединяваше към нас, аз изпитвах голямо недоволство и се мъчех да го пропъдя по някакъв начин...

Усамотени в най-глухата част на казармения двор, ние като че ли забравяхме за съществуването на другите. Аз оживено ѝ разказвах разни истории с приключения и всякакви други дивотии, които бяха най-невероятни и неприемливи за обикновената човешка фантазия, но които всъщност съвсем леко и без никакви затруднения съчинявах в момента. Все пак за Верка това бяха такива страхотни работи, че тя ме гледаше ужасена с широко отворените си очи и цялата трепереше от вълнение.

Тъй, увлечени в разговор, ние стигнахме неусетно до старата готварница и се спряхме пред вратата. Аз знаех, че в нея се бяха развъдили много мишки и плъхове, а една кукумявка бе свила гнездо горе, в ъгъла, на една от прогнилите дъсчени лавици. През разбитата врата и счупените прозорци, изпод порутения покрив и от разрушеното, опушено от дим, почернено от сажди огнище ни посрещна хлад и пустота.

Тук, в тая изоставена постройка, момчетата от махалата често се криеха, когато играехме на жмичка или неочаквано завалеше дъжд. Аз познавах всяко кътче от нейната грозна вътрешност и никак не се страхувах; напротив — изпитвах странно удоволствие да седя сам в мрака и да наблюдавам през пролуките на вратата как другарите ми се

лутат насам-натам и ме търсят. Освен кукумявката, която неведнъж съм гонил и съм се опитвал да уловя, на тавана, почти до комина, живееха двойка сиви гълъби и тях, тия гълъби, исках аз сега да й покажа. Но тъкмо когато Верка, успокоена и уверена от мен, че вътре няма нищо страшно, направи крачка напред, една черна котка с подивял, зъл поглед изскочи от вратата и като профуча покрай нас, побягна към дъното на двора, дето растяха високи колкото човешки ръст магарешки тръни.

Верка изпищя, дръпна се и леко се притисна до мен.

— Не бой се! — казах аз смело, хванах я за ръката и я поведох навътре.

— Не, не искам!... Да се върнем! — задърпа ме тя. — Страх ме е...

— От какво?

— Тъй, страх ме е...

— Не се плаши! Докато съм с теб, нищо лошо не може да ти се случи — заявих аз решително, но тя тъй здраво бе впила ръцете си в мен, че не можах крачка да направя.

Погледнах я. Лицето й беше толкова бледо и погледът й тъй уплашен! Тръгнахме обратно по пътеката.

Известно време вървахме мълчаливо, после попитах:

— Вярно ли е, че баща ти е богат?

В гласа ми трябва да е имало затаен упрек, тъй като видях, че тя трепна и не можа веднага да ми отговори, а само вдигна глава и отправи към мен умолителен поглед.

Очите й бяха пълни със сълзи.

Защо я попитах — и сега не ми е известно, но тогава нищо друго не можах да измисля освен този глупав въпрос, който езикът ми отрони несъзнателно. На мен и на ум не ми идваше, че с това ще засегна честолюбието й, ще я обидя и огорча и че тя, чувствителна и нежна, лесно няма да го забрави.

Баща й наистина беше богат, много богат и освен двуетажната къща с аптеката на главната улица имаше още две други къщи в центъра, които даваше под наем. Бях го виждал веднъж-дваж, когато ходих да продавам лайкучка за цял, и вече имах определено мнение за него. Като един от първенците в града, влиятелен и силен, но и човек, който можеше, ако поиска, да ми направи най-голямото зло, аз много

се страхувах от него. Висок, слаб, почти мършав, с жълтеникаво, болнаво лице, той ходеше из улиците — сам и размахваше бастуна си, сякаш се бранеше от някого. Кой знае дали беше лош човек, но на мен ми се струваше, че очите му, мънички и присвити, блестяха някак особено зло през стъклата на очилата му със златна рамка и верижка на ревера. Държеше главата си винаги високо, гордо изправена и не обръщаше внимание на хората, а гледаше на другата страна, когато минаваха покрай него, но от уважение или от страх му сваляха шапка за поздрав. Също тъй горделива и студена като него беше и жена му — пълна, едрогърдеста, с намръщено, сърдито лице. Хората не ги обичаха и те знаеха това, но не се вълнуваха и смущаваха, сякаш не се интересуваха кой какво мисли за тях. По-голямата им дъщеря, Даринка, добре познавах. Тя ходеше в същото училище, дето и аз, и беше само един клас по-горе от мен. И тя като баща си и майка си се отнасяше към нас, децата на бедняците, презрително и високомерно. С Верка току-що се бях запознал и още нищо не можех да кажа за нея, но ми харесваше това, че тя бързо се сдружи с нас и не правеше разлика между себе си и другите. Като научила от Надка, че ние берем лайка за баща ѝ, поискала да дойде и ни види, а когато разбра колко е весело, остана при нас в двора на казармата.

Погледнах я още веднъж. Тя не можа веднага да разбере защо я питам и мълчеше, свила леко устни и устремила към мен своя удивително кротък поглед. Най-после се досети какво я питах и лицето ѝ се покри с гъста червенина, сякаш кръвта ѝ изведнъж бе нахлула в главата и сега ярко прозираше през тънката ѝ бледа кожа.

— Да, татко е богат, но той е много добър — призна тя бързо и наведе глава; после, срещнала моя любопитен поглед, добави с плачевен глас: — Хората говорят за него, че е лош, но те не знаят, че той е болен...

— А от какво е болен?

— Боли го стомахът и затова е такъв... — и от очите ѝ покапаха сълзи, които тя изтри с кърпичката си.

Ние минахме между двете казармени постройки с празни помещения и изпочупени стъкла на прозорците и излязохме в предния двор, дето нашите другари играеха и се гонеха с викове из високата гъста трева. Едва накрая, когато вече се разделяхме, аз се осмелих да я попитам:

— Харесва ли ти тук?

— О, много ми харесва! — кимна тя мило и се опита да се усмихне, но навярно си спомни за разговора, който бяхме водили, и повече нищо не каза.

— А ще идваш ли друг път пак да си играем?

Верка забави малко отговора си.

— Ще идвам — каза тя плахо, — но не често, а само когато ме пуснат мама и татко...

— И няма да ни издаваш на другите деца... Обещаваш, нали?

— Обещавам.

— И ще пазиш всички тайни?

— Ще пазя.

— Закълни се.

— Нали се заклех?

— Закълни се пак! — настоях аз и тя още веднъж, в присъствието на Надка и момчетата, обеща да пази установените правила.

Ние я изпратихме до „изхода“ на казармата и се върнахме, за да продължим нашите игри.

КЪЛВАЧИТЕ

Всеки ден беряхме лайка и я продавахме на аптекаря, Веркиния баща. С получените пари си купувахме от бакалина бонбони, лимонадени топчета за игра и разни други дребни неща.

Събрахме повече от пет торби лайка и тъй като аптекарят отказа да я купи, изсипахме я на купчина под навеса в задната част на нашия двор, дето от колата и биволите на дядо бяха останали само две разсъхнали се колелета, няколко наплата и спици, кожен оглавник без синджир и една ритла.

Тъй в труд, забавления и игра протичаше животът ни през лятото в двора на казармата. Верка не идваше вече и аз много страдах от това. Все пак бях доволен, когато научавах от Надка, че тя обещавала да дойде и веднъж дори попитала за мен. Чаках я търпеливо и очите ми изтичаха да гледам към „входа“, дано се мерне и влезе при нас.

А чуден беше този двор!

Особено силно ме привличаше оная част от него, зад дългата постройка, дето тревата беше високо избуяла, че понякога можехме да се скрием от погледите на неколцината войници от домакинската част, останали да пазят казармата.

Около бодливия тел и двата реда ниски, гъсто насадени акации растяха магарешки тръни с едри морави цветове; тук-там аленееха макове и се синееше метличина. Вятърът ги повяваше над зелените вълни. Миришеше на акациев цвят, на свежа трева и бурени. Летяха пеперуди и не една лястовичка се спускаше ниско пред нас, като докосваше с крилата си едва ли не земята.

Имаше тук много ябълкови дръвчета, които цъфтяха, връзваха и даваха дребен кисел плод, но ние никога не го беряхме. Друго нас ни привличаше в тая част на двора и затова често се губехме из високата трева. Забелязали бяхме, че се въдят кълвачи — такива едни пъстри кълвачи, с дълги остри клюнове, с които по цял ден чукаха по клоните на ябълките и на нас ни се струваше, че те нарочно правят така, за да ни дразнят и предизвикват. Аз се страхувах да отивам там, но моят

приятел Цачо, две години по-голям от мен, висок, слаб, не се страхуваше. Чуден беше този мой приятел Цачо! Сръчен и ловък, лек и подвижен, той умееше всичко да прави: и да тича бързо, и да прескача високи огради, и дори да се премята като акробат. Семейството му беше бедно също като моето и затова ние, двамата, от ранна пролет до късна есен ходехме все боси: щом мартенското слънце стопеше тънката ледена корица на локвите, ние хвърляхме обувката и ги обувахме чак през ноември, когато земята отново замръзваше. Майка му, леля Куна, му уши сама дълги платнени гащи, които той връзваше с връвчици долу, под глезените, и при бягане те се надуваха като балон. „Знаеш ли? Така ми е по-леко!“ — казваше често той. Опитен и смел, като се засилеше, можеше да подскочи високо над земята и като свие коленете си до брадата, да се преобърне през глава, а след това да падне на краката си и пак да изтича. Аз му завиждах и колкото пъти съм се мъчил да направя същото, винаги опитите ми излизаха несполучливи и все падах по гръб и на глава. Започнах тайно да се упражнявам, дори накарах мама да ми ушие също такива платнени гащи, които да се надуват като балон, но и това, разбира се, не ми помогна. Бях тромав и непохватен, при това страхлив и нерешителен, което винаги ме караше да признавам Цачо за „главатар“ и покорно да му се подчинявам. И трябва да подчертая, че той никога не злоупотреби с моето доверие, никога не превиши своите права и не прояви гордост и надменност въпреки превъзходството си над мен, затова ние си останахме добри и незаменими приятели докрай. Цачо често влизаше през затрънената ограда в задния двор на казармата и като изтичваше безшумно с босите си крака до някое дърво, дето унесено чукаше кълвач, грабваше го бързо с тънките си жилести ръце, ловко го пъхваше в пазвата на разкопчаната си риза и тичешком се връщаше. Аз винаги го следвах и горях от желание да хвана поне веднъж в живота си кълвач, но никога не успях. Едва на прашния път ние се спирахме запъхтени и Цачо ми показваше кълвача. Гледах удивен и му завиждах; дори понякога ме хващаше яд и тъй страдах, тъй се измъчвах, че на очите ми се появяваха сълзи. Тогава той изваждаше сгушилата се от уплаха птичка и от съжаление към мен ми я подаваше.

Какво рядко блаженство изпитвах в такива мигове!

Държах в разтрепераните си ръце пъстрия кълвач, който ме дращеше с тънките си крачета, любувах се на червените, зелени и

жълти пера по главичката и крилата, но не смеех да го притисна до лицето си, защото той ме гледаше с остър, пронизващ поглед на мъничките си като мъниста блестящи очи. Цачо ме наблюдаваше снизходително отстрана и мълчеше. После вземаше от мен пърхащата птичка, връзваше крачката ѝ с конец и я пускаше да хвърчи, като държеше края на конца и тичаше след нея, а аз го следвах с радостни викове.

Веднъж той улови много голям и пъстър кълвач с необикновено стройна шийка, покрита цялата със зелени пера, и с крилца, каквито още не бях виждал. Кой знае защо, в този момент си спомних за Верка. Не бих ли могъл да ѝ го подаря? Цачо ми е приятел и ако го помоля, ще ми даде кълвача. Но аз, разбира се, в никакъв случай не трябва да признавам и му разкривам своята тайна...

Верка не беше идвала в двора на казармата повече от две седмици от деня, когато за пръв път я видях. Ходих нарочно няколко пъти в аптеката да занеса лайкучка, та дано я зърна, но от Верка нямаше никаква следа; като обикалях дълго по улиците около тяхната къща, най-сетне се връщах у дома сломен и отчаян. Един ден Надка ми каза, че майка ѝ научила за дружбата ѝ с нас и не ѝ позволявала да играе повече с такива „мръсни хлапета“, които може да я научат на лоши неща.

Така, унесен в мисли по Верка, не усетих как кълвачът заби ноктите си в дланта ми. Уплашен, разтворих пръстите си, изпуснах го и той отлетя. От страх да не би Цачо да ми се кара, едва не се разплаках. Моят приятел ме погледна само леко смръщен.

— Ей, че си схванат! Друг път, да знаеш, няма да ти давам — рече строго той.

Но като видя сълзите на очите ми, прихна да се смее и ме потупа по рамото.

— Е, нищо, нищо. Утре ще уловим друг, а сега да отидем на реката и се окъпем. Искаш ли, а?

— Искам, ама не съм питал мама.

— Че защо ще я питаш? Ти вече си голям...

Без да му възразявам повече, аз го последвах. Тъкмо в тоя момент неочаквано по пътеката пред нас се зададоха два едри вола.

— Пази се, че бодат! — извика Цачо и побягна с тънките си дълги крака тъй бързо, че едва видях между високата трева и магарешките тръни крачолите на сините му платнени гащи, издути от вятъра като балон.

Не успях да го догоня. Обърках се и вместо да изтичам към изхода на оградата, спуснах се натам, отдето идваха воловете. Не разбрах кога и как стана всичко, но усетих, че летя във въздуха над главата на единия вол.

Цачо, който стоеше настрана, ми разказа после цялата случка.

Когато съм минавал покрай вола, той обърнал главата си рязко, закачил ме с рога си за колана на гащите и като изправил дебелия си врат, метнал ме зад гърба си...

Аз тупнах на меката трева замаян и зашеметен не толкова от болки, колкото от страх, но бързо се опомних, скочих здрав и невредим на крака и побягнах към телената ограда.

И тук именно стана нещастieto.

Проврях се през тела, но един шип се заби и раздра коляното ми. Остра болка ме рязна. Стиснах зъби, за да не заплача, измъкнах се оттатък оградата и продължих да бягам. От страх сълзите ми бяха пресъхнали и само устните ми, сухи и напукани, трепереха и шепнеха: „Мамо, мамичко...“

На пътя Цачо ме посрещна и аз се спрях с подкосени крака. Поех си дъх и чак сега видях, че от раната течеше кръв. Болката, която беше претръпнала, още повече ме присви. Цачо ме подпря и като закуцуках, тръгнах с хлипане към дома.

— Не плачи де! — укорително ме успокояваше той. — Дребна работа е това. Нали си мъж? Я какви по-тежки рани имат хората!

Млъкнах, но продължих да куцам. Довлякох се до нашата къща. Влязох твърд, сякаш това, което стана с мен, беше нещо най-обикновено за момчетата на моята възраст.

Като ме видя такъв измърсен, мама се развика, но не ме наби, а избърса кръвта, превърза ме с чист парцал и ми поръча да не излизам. Обещах. Седнах на хладина в голямата стая и почаках да се залиса с работа, после се измъкнах тихичко и отидох пак в двора на казармата да играя с децата на кокалчета.

Случката с вола скоро забравих, но от нещастieto този ден на дясното ми коляно остана дълбок белег, който винаги ми напомня за ловитбата на кълвачи — едно от удоволствията през годините на моето детство.

ДАЛЕЧНИ СКИТАНИЯ

В съзнанието ми се е запазил още един радостен спомен. Това са скитанията из околностите на родния ми град.

Гознишката бара! За какво говори тя на въображението ми?

Това е малка, съвсем малка рекичка с високи стръмни брегове сред дълбок дол, обрасъл целият с гъсти храсталаци от глог, шипки, къпини и повет, оплетени така, че трудно може да се слезе долу, ако няма пътека. Извира тя недалеч от градчето, някъде от последните гънки на планинските склонове, и тъй като минава през близкото село Гозница, всички я наричат Гознишката бара.

През лятото, когато настъпваше голямата суша, водата й едва се прецеждаше като тънък, сребърно блестящ конец между изровените брегове, сред бурени, трескот и коприва. Напролет или есен, щом започнеха да се топят снеговете или заваляваха буйните студени дъждове, тя изпълваше коритото си, разливаше се и правеше големи пакости. Неведнъж след буря и пороен дъжд огромната вълна на прииждащата вода се спускаше тежко отгоре, бучеше и помиташе всичко по пътя си. В такива дни хората от съседните махали отиваха да гледат как влачи камъни, дървета и понякога цели кошари с овце. Иначе в тихо и спокойно време тя беше кротка, бавна, ленива и ние много обичахме да играем там по цял ден до настъпването на вечерта.

С това глухо, потайно място са свързани спомените ми за първите по-далечни скитания в моето детство.

Всички бедни хора от нашата махала си купуваха агнета — едно, две или повече — и ние, децата, ги пасяхме заедно. Цачо, Данчи Пенеса и аз се събирахме през лятната ваканция, изкарвахме агнетата извън града, обикновено в нивите или край Гознишката бара, и там, докато те хрупкаха зелена тревица, прекарвахме в игри и забавления.

А какви бяха нашите игри и забавления?

Най-различни — от гоненето и криеницата из дола до ваденето от дупките с восъчен конец на полски паяци, или тарантули, както ги

наричахме. Колко забавно беше това вадене и как прехласнати, с часове сме наблюдавали борбата между два тарантула!

Помня, веднъж се бяхме събрали и играехме на кокалчета. Беше лято. Горещо пладне. Задуха и зной тегнеха над неразораните стърнища. Агнетата лежаха на сянка под високите брястове край барата, а ние, захвърлили тоягите си, се състезавахме помежду си. Изведнъж някой извика:

— Еей, хайде да вадим тарантули!

— Хайде, хайде! — наскачахме всички.

Но веднага разбрахме, че без конец и восък не ще можем нищо да направим.

— Ванко, тичай за восък при баба си! Тя, нали е набожна, сигурно има някоя и друга свещ в раклата! — извика Цачо и ме тикна леко напред.

— А конец?

— Конец аз ще намеря — рече той и като обърна платнената си риза, измъкна един тънък колкото косъм бял конец от поръбения ѝ край, захапа го със зъби и го откъсна. — Ти още ли си тук?... Тичай, не се бави! Докато преброя до десет, да си се върнал, чу ли?

Бързо изпълних поръчката му. С тържествен жест предадох восъка на Цачо. Той го смачка с ръце, направи от него топче и го върза здраво с конеца, после го пусна в дълбоката дупка. Скоро първият тарантул беше уловен. Всички се събрахме около него, за да го разгледаме по-добре: голям паяк с тънки дълги крака, впил челюсти във восъчното топче, и с такова издуто коремче, че на всички ни се видя много смешен, и ние прихнахме развеселени от вида на „шишкото“.

— Прилича на бай Пенко бакалина! — подхвърли някой и още повече се запревивахме от смях.

Цачо извади и друг тарантул, по-едър от първия, но това никак не ни разколеба: борбата между тях можеше да започне веднага.

Поставихме ги един срещу друг и се събрахме, коленичили и навели глави над тях, за да видим как ще се борят. И наистина по-интересна от тая борба никога не бяхме виждали!

Огромните паяци така здраво се счепкаха, така преплетоха крака, така впиха челюсти един в друг и така се запремятаха, че заприличаха на космат кълбо, което се търкаля. Ние викахме от радост, спорехме и

се карахме кой от двата тарантула е по-силен и кой ще победи, давахме съвети ту на тоя, ту на оня като при борба на ринга и от възторг се бяхме почти захласнали, бяхме забравили агнетата.

— Гледайте, гледайте... също като пехливани в цирк! — викаше Данчи Пенеса и подскачаше с босите си крака, а братовчед ми Петко тръскаше остригана до голо глава и едва не грухтеше от удоволствие:

— Този, шишкавият, с шкембето, притисна другия...

— Ще го смачка, ще го смачка! — извиках аз с негодувание, тъй като бях на страната на по-малкия.

— Чакай, има още време! — успокояваше ме Цачо.

— Ама... не виждаш ли, че той е по-силен? — възмущавах се аз и усещах как целият горя.

— Ба, да има да взема! Другият е по-жилав...

И наистина работата се преобърна така, че единият успя да се измъкне от челюстите на другия, извъртя се и се покачи на гърба му като го стисна с яките си крачка. Борбата продължи с още по-голяма ярост — на живот и смърт. Паяците се търкаляха и хапеха, а ние ревахме от удоволствие. Накрая, разбира се, „шишкото“ надви послабия, който омаломощен остана да лежи до дупката си. Но преди победителят да изпие кръвта на победения, братовчед ми Петко стъпи върху тях и ги размаза с петата си. На полесражението остана само тъмно влажно петно. Ние наскачахме удовлетворени и с викове се спуснахме да завърнем агнетата, навлезли в чуждите градини.

Друг път в желанието си да бъдем като Тарзан, любимия ни герой от книгите, се увличахме до такава степен в опасни игри, че едва ли не рискувахме с живота си. Само като си помисля сега, виждам какви детински безумства сме вършили тогава и космите на главата ми се изправят от страх.

От всички най-необуздан и най-невъздържан бях аз. Не само че се катерех по дърветата, подражавайки на Тарзан, не само че се прехвърлях и скачах от клон на клон, но понякога ме обземаше внезапно такова заслепление, че не виждах нищо, когато се прехвърлях като маймуна над дълбокия дол, за да се заловя за протегнатия клон на една изкривена и наведена стара върба.

Един ден стана с мен голямо произшествие, което ме накара завинаги да се откажа от тия глупави акробатически номера.

Беше привечер. Цачо, аз, Данчи Пенеса и Нанко Бумчето вървахме по пътеката край брега на дола. Като стигнахме мястото, дето обикновено играехме „на Тарзан“, внезапно бях обзет от желание да покажа на моите другари, че мога да правя и по-страшни чудеса от този полудив човек.

— Гледайте! — извиках аз и с разперени ръце като птица, готова да хвъркне, изтичах към дола. — Гледайте...

Когато наближих брега, аз се позабавих, дори се позапрях разколебан и с това загубих силата на инерцията. Все пак скочих и посегнах с две ръце, за да се заловя за увисналия клон на познатата ми върба. Друг път правех това леко, но сега не успях да се задържа и полетях с главата надолу към пропастта.

За щастие предния ден поройният дъжд бе размил бреговете на дола, бе свлякъл пръстта и бе я натрупал на дъното като мек пухен дюшек и аз паднах на него, без да се нараня. Не разбрах как стана това — то беше тъй неусетно и тъй мигновено, че се опомних едва във водата. Бях много уплашен и един миг лежах неподвижен, после се съвзех и започнах да ритам с крака, да махам с ръце, сякаш се давя, и да правя отчаяни опити да се измъкна от реката. Дойдох на себе си чак когато напипах дъното и разбрах, че тук мястото никак не било дълбоко, а, напротив, съвсем плитко от донесения пясък...

Измъкнах се с големи усилия на отсрещния бряг, целият мокър и кален, кален едва ли не до носа, до веждите и ушите. Погледнах нагоре засрамен и видях, че моите другари се превиваха от смях. Засмях се горчиво и аз, макар че никак не ми беше весело. Наистина как можах да се реша на такава безумна постъпка?

Слънцето беше слязло ниско и лъчите му не можеха да проникнат при мен долу, в дъното на дола. А там беше мрачно, сенчесто, усойно. Стана ми студено, започнах да треперя и да тракам със зъби. Но да си отида така у дома — не смеех. Мама щеше да ми се кара, а може би и да ме набие.

Съблякох се, изпрах дрехите си и ги метнах да съхнат на кривата върба, а аз се сврях зад храстите на завет. Другарите ми все още продължаваха да се смеят и оживено да разговарят. Чух как Цачо им обясняваше нещо. Понадигнах се и видях, че той ме сочеше на някого с пръст.

— Вижте го, вижте го... героя!

Дръпнах се засрамен и се скрих. Горе, между остриганите момчешки глави, се мярнаха главите и на две момичета. Едното от тях имаше бяла панделка. Аз чух веселите им и любопитни гласчета:

— Къде е? Къде е?

— Ето го там, в храстите!

Аз се свих още повече, за да се скрия от погледите им, но избодох гърба си в остриите шипове на храсталака. По гласовете познах, че момчетата бяха Надка и Верка.

Момчетата и момичетата повикаха, посмяха се и като се убедиха, че няма да се покажа, отидоха си заедно. Останах в дола до вечерта, докато съвсем се стъмни, после облякох мокрите си дрехи и се промъкнах тихо и незабелязано у дома. Без да се обаждам на мама, легнах. От умора и от срам, че се бях изложил пред Верка, дълго не можах да заспя...

АПТЕКАТА

От този ден започнах непрекъснато да мисля за Верка. От главата ми не излизаше нейното бяло личице с нежни черти, слабичките ѝ рамене, тъничките ръце... Тя бе престанала да идва с Надка в двора на казармата и аз страдах от това. Дали не ще бъде по-добре, ако отида и я потърся у дома ѝ!

Една сутрин тръгнах по главната улица към аптеката на Веркиния баща. Намислил бях да вляза вътре, уж че искам да купя нещо, и ако не я видя, да попитам за нея, като се представя за неин съученик. За всеки случай стисках в ръката си няколко дребни монети — печалба от продадената лайкучка.

Вървях бавно по тротоара и си повтарях названието на лекарството, което щях да купя. Макар че беше твърде рано, главната улица се изпълваше с шума и виковете на хора, които прииждаха от близките села. Капаците на дюкяните бяха свалени и през прозорците и отворените врати виждах как занаятчиите — обуцари, шивачи, бакърджии — работеха, наведени на тезгяхите; чуваха се удари на чукове, миришеше на кожи и боя, на разпалени ютии и нафталин; момчета разнасяха с табли кафе и чай; пред магазините вече стояха търговците и разговаряха оживено помежду си. Витрините, отрупани с най-различни стоки, привличаха погледа ми, като ме караха да се поспирам и да гледам прехласнат. Каруци и волски коли, натоварени с купища зеленчук, трополяха по калдъръма и селяните, седнали гордо в тях, подвикваха на своите познати. Зад тях нагиздени булки и момичета дъвчеха слънчогледово семе и сладко мляскаха. Лицата и на търговците, и на занаятчиите бяха весели, с изписана по тях радост, че този ден ще спечелят добри пари. Загледан в тая пъстра картина, аз не усетих кога стигнах пред аптеката на Веркиния баща. Спрях се разколебан на тротоара. Каква безразсъдна постъпка щях да направя, ако запитах за Верка. И смутен, че бях дошъл не да купя някакво лекарство, а само заради нея, аз за малко не се върнах, но прецених, че щом съм се решил на това, не бива да се отказвам. Къщата, в която

живееше Верка, беше двуетажна, с жълта, олющена от дъждовете мазилка и стари, потъмнели черчевета на прозорците. Тя ми се виждаше много голяма и хубава, с блеснали на слънцето стъкла, особено стъклото на крайния прозорец, дето вятърът си играеше с крайчеца на едно розово перденце. Къде ли е сега Верка? Дали още спи, или е станала и скрита зад перденцето, ме наблюдава?

Колко тайнствено и необикновено красиво ми изглеждаше всичко в това топло слънчево утро!

Вратата на аптеката беше отворена. Идеше шум от тракане на хаванче, от местене на шишета и буркани, от стържене с нещо твърдо, а заедно с това и тежката миризма на лекарства — една смесица от йод, камфор и валериан, която възбуждаше нервите ми и ме правеше още по-нетърпелив, още по-неспокоен. Без повече да се колебая, изкачих бързо двете очукани каменни стъпала и стремително се втурнах през вратата.

Вътре беше тъмно и хладно. Най-напред нищо не виждах и не можех да различа, сетне очите ми свикнаха с мрака и успях да разгледам. Зад тезгяха, до лъскавата металическа теглилка стоеше Веркиният баща с бледо и както ми се стори, изпито лице, с дълбоко хлътнали бузи и горящи очи. Той се бе навел над някаква рецепта и като се вглеждаше в нея, мъчеше се да разчете драскулките, които един от двамата местни лекари бе написал. Когато влязох, той не вдигна глава и продължи все тъй съсредоточено да си върши работата, но щом се приближих и застанах пред него, лицето му се смръщи и едва тогава ме погледна недоволен.

— Какво искаш?

— Аз... таквоз... дойдох за лекарство...

— Добре де! — каза той с дрезгав, пресипнал глас. — То се знае, че за лекарство, но аз те питам — какво?

От смущение и страх бях забравил названието на лекарството, което щях да искам.

— Е, казвай де! Защо млъкна такъв? Езикът ли си глътна, а?

— Аа, не... аз за синапово семе — едва отрониха устните ми безсмислено.

Той се усмихна, при което бръчките около голямата му уста и дългия хрущялест нос се увеличиха и изплетоха още по-гъста мрежа.

— Какво? Какво?

— Синапово семе.

— Да не би някой у вас да е простинал, а?

— Ами... баба... тя ме изпрати...

— Тогава не синапово семе, а синапово брашно. Нали ще се налага с лапи?

— Аха! — поклатих аз глава и се изчервих.

— Добре... Хм! — той пак ме погледна. — А имаш ли пари?

— Имам — отговорих решително и разтворих ръката си, в която стисках парите. Па потната ми длан лъснаха четири монети.

— Малко са — рече той с удавен от хрипове глас, — но ще ти дам за тях, а останалите ще донесеш после...

Аптекарят отиде до големия стъклен шкаф в дъното, измъкна едно пакетче, уви го грижливо в тънка розова хартия и ми го подаде. Аз го взех и без да поглеждам повече встрани, почти избягах от аптеката.

На другия ден занесох останалите пари. Но той не беше сам, а около него шеташе с парцал в ръка прислужникът му, висок, кокалест момък с руса, почти сламеножълта коса и бяло лице, обилно поръсено с лунички. Спрях се до масата и добре запознат вече с обстановката, огледах се на всички страни, но никъде не открих следа от Верка. Видях само през разтворената кадифена завеса вляво дъсчена стълба, която водеше за втория етаж. Сърцето ми изтръпна от вълнение. Сигурен бях, че там горе, в една от стаите, беше сега и Верка...

— Ей, хлапак, какво зяпаш? — стресна ме гласът на прислужника.

— Ето нося... — започнах аз и пристъпих нерешително, като подадох двете петстотинкови монети.

— Какво е това?

— Парите, които... — и с умолителен израз на лицето се обърнах към аптекаря, който бъркаше нещо в едно хаванче. — Вчера взех синапово брашно и остана да дължа...

— Аха, да — каза той и продължи да бърка в хаванчето, — остави ги там!

— Дай ги! — рече недоволен, с ръмжащ глас луничавият.

Аз го погледнах стреснат и мъничко уплашен.

— Какво ме зяпаш такъв, а? Хайде махай се, докато не съм... — и вдигна ръка.

Крадешком, като се пазех да не ме забележи, аз още веднъж хвърлих поглед към синята кадифена завеса и с подкосени крака излязох навън. Дълго обикалях край високата жълта сграда, дълго гледах към прозорците на втория етаж, към крайния вляво, който в този късен час на горещото лято беше затворен и перденцето спуснато. Чаках на тротоара, дано ми се мерне познатият образ на Верка. Върнах се у дома, изпълнен с лошо предчувствие, че може би вече никога няма да я видя.

Няколко дни по-късно отидох пак в аптеката, този път с вързоп лайкучка, която исках да предложа на баща й, макар че не беше ми поръчвал. Вътре не намерих никого и останах да чакам смирено до теглилката. За да не направя лошо впечатление, аз се окашлях шумно веднъж-дваж и запристъпвах с босите си крака по хладната мушама на току-що измития под.

— Хей, почакайте, сега ще дойда! — извика от вътрешната малка стая сърдит глас и по него познах, че това е луничавият.

Бях вече готов да побягна навън, но в същия миг той излезе отвътре и се изправи пред мен с мокри и зачервени ръце, запретнати до лактите, и с мръсна, опръскана с йодови капки престилка.

— Какво искаш? — попита ме той все пак любезно.

— Нищо — отвърнах аз нерешително, със свито гърло и подадох вързопчето. — Нося лайка...

— Лайка ли? — сепна се той. — Че кой ти е поръчал?

— Никой, но... — уплашено го погледнах — нали чичото, Веркиният баща...

Отвътре се показва главата и на самия аптекар.

— Какво има? — попита той тихо.

— Носи лайка — обърна се към него прислужникът. — Поръчвал ли си му, а?

— Не. И нямаме нужда. Кажи му да донесе друг път... да речем, след две недели...

Луничавият изкриви лицето си от отегчение.

— Чу ли? — извика той. — А сега... Хайде, махай се!

— Ама аз искам да попитам за Вер...

— Няма какво да питаш! — прекъсна ме той. — Казах ти... Махай се, докато не съм те пипнал за дългите уши! — и запристъпя към мен.

Аз продължих да стоя на мястото си и да поглеждам към втория етаж. Оттам ми се дочуха шум на стъпки и гласове — единият на Верка, другият на сестра ѝ Даринка! Невъзмутимо чаках да слязат, но момичетата се бавеха, а аз все стоях на мястото си с вързоп в ръце...

Луничавият загуби всякакво търпение, хвана ме за раменете и силно ме раздруса.

— Казах ли ти аз?... Хлапак такъв! — извика той и ме блъсна, аз полетях навън заедно с вързоп и се проснах на тротоара.

В тоя момент чух писък и се обърнах. Верка лежеше на пода до завесата, а над нея се бяха навели сестра ѝ и луничавият, смутени и уплашени, без да знаят какво да правят. Баща ѝ дотича с чаша вода, вдигна главата ѝ, напръска пребледнялото ѝ лице. Най-после Верка се свести и те я отведоха по дъсчената стълба. Стоях на тротоара, гледах разпиляната лайка и нямах сили да я събера. Хората се спираха, клатеха съчувствено глави и отминаваха, погълнати от своите грижи. Вдигнах шарената бохча, тъкана от мама, изтърсих последния цветец от лайката и се запътих към дома, като мислех все за Верка.

КРАЙ РЕКАТА

Друго, също тъй красиво място, дето прекарвахме безгрижно в игри и забавления свободните си през лятото дни, беше Осъма. Няма и не може да се намери в целия този край по-удобен и по-приятен кът от широката поляна край брега на реката, точно срещу Бачкийницата. Едно време, преди войната, там спираха колите и наемателят на общинския налог лепваше върху оглавника или отпред върху хомота с впрегнатите добичета по една квитанция — бач, както му казваха все още по турски; а сега предприемчив — търговец бе превърнал малката тухлена постройка в лавка и продаваше лимонада, бонбони, банички и разни сладкиши.

Наистина мястото тук беше много хубаво. Ние, децата от нашата махала, се бяхме убедили в това и винаги идвахме тук да се къпем, да се препичаме на слънце върху мекия, блестящ като злато пясък, а привечер, когато от лозята по Червен бряг започнат да се връщат колите с претъпкани догоре постави от грозде, да издебнем собственика и да откраднем някоя и друга чепка, която лакомо изяждахме...

Помня, че веднъж в седмицата мама ставаше сутрин рано, нарамваше бохчата с чергите и непраните дрехи, хващаше ме за ръка и ме повеждаше към реката да пере. Още сънен, аз подтичвах с босите си крака по студеното пепелище на пътя и се успокоявах едва когато се настанявахме на поляната до другите жени и деца, дошли по-рано от нас. Мама вземаше три кобилицы, връзваше единия им край с цедилото, закрепваше ги нагоре и като ги замяташе с чаршаф или черга, правеше колиба. Аз лежах под сянката, ядях вкусна лютика от печени пиперки, домати и лук, подкиселени със зелено грозде, или ягорида, както му казвахме. После идваше ред на къпането в бързея, плискането на водата, виковете и крясъците на децата, сърдитите закани на жените, особено на по-младите, когато някой мъж случайно минеше по пътя или пък по-голямо момче дойдеше да търси майка си. Аз тичах гол насам-натам, правех ладийки от хартия, пусках ги във

водата и си въобразявах какви ли не чудновати неща. Но ето че слънцето слизаше ниско на хоризонта, започваше да се свечерява и преди тъничкото рогче на луната да се покаже иззад нагънатия, като на камила, гръб на отсрещния хълм, мама ме хващаше за ръка, все тъй натоварена с изпраните дрехи, и ние поемахме обратния път към къщи.

Когато пораснах и станах, тъй да се каже по-независим и самостоятелен човек, почти всеки ден отивах край реката да се къпя с другарите си. Избрали бяхме едно чудно местенце на завоя, точно срещу поляната, дето жените перяха, и там прекарвахме почти целия ден, от сутринта до вечерта.

Имаше там едно вирче, а до него съборена стара, изкорубена върба с дебел, протегнат като мост над водата сух клон, по който ние се качвахме и скачахме с главата надолу, като правехме разни акробатически номера. Селяните, които отиваха пазарен ден с коли в града, учудени се спираха да ни гледат и дълго цъкаха, като клатеха глави, удивени от нашата смелост и ловкост.

Разбира се, ние не се застоявахме на едно място и скитахме покрай рекичката, като избирахме и други хубави за къпане места — и по-дълбоки и по-опасни за нас. Колкото повече растяхме, толкова повече се отдалечавахме от града и отивахме там, между скалистите хълмове, притиснали от двете страни Осъма. Но за това време сега няма да разказвам, а по-късно, защото се отнася към друг период, който не е тъй прекрасен, изпълнен с вълнения и трепети като времето през детските ми години, най-милите и любими години в моя живот!

Веднъж Цачо, аз, братовчед ми Петко, Колю Чорлето и Данчи Пенеса решихме да прекараме няколко дни край реката. Вземме одеяла и черги и отидохме при бента на Брестовата воденица. Казваше се така, защото около високата каменна ограда и широкия двор, дето мливарите разпрягаха колите, имаше горичка от стройни брястове. Мястото беше тихо, закрито от погледа на любопитните, и ние се надявахме да прекараме няколко съвсем безгрижни дни, необезпокоявани от никого. Насякохме клони, събрахме съчки, Цачо и Колю домъкнаха отнякъде царевичак, останал още от есента, и си направихме колиба. Данчи и братовчед ми Петко накладоха огън, а аз тръгнах да търся вода за пиене. Освен хляб бяхме си взели и сирене, пастърма, и пиперки, и домати — всичко, от каквото имахме нужда, за да не гладуваме, ако щастието не ни се усмихне и не уловим риба.

Като Робинзон на пустия остров ние ходехме голи между дърветата. Цачо и Колю Чорлето отидоха да зложат изплетените от тях кошове за риба под бента, а аз се насочих по пътеката нагоре по стръмния бряг, дето предполагах, че има изворче. Вървах между магарешки тръни и коприва, като се пазех да не се допра до тях, и очите ми играеха неспокойно на всички страни. Край мен беше глухо и потайно. Миришеше на прегорели бурени и треви. Див джоджен, лайкучка и метличина се пъстрееха по малките поляни, а тук-там над тях летяха пеперуди, бръмчаха пчели, спускаха се и се издигаха стремително лястовици, обаждаха се пъдпъдъци.

И без да знам как, изведнъж се намерих в другия край на рида, точно там, дето широкото и прашно шосе се спускаше към града. Коли с постави, препълнени с грозде, скърцаха напевно една подир друга, а отстрани на тях вървах коларите и като подвиквах строго на биволите, които лениво размахвах опашки, бодяха ги от време на време с остените си. Проследих със завистлив поглед поставите и дълго не свалях очи от жълтия като кехлибар афузали, от блестящия като рубин памид, от тъмната като въглен, с кадифен оттенък резекия... Усетих на езика си такъв приятен вкус, че не знаех какво да правя, а само млясках сладко и си облизвах устните. Да се спусна ли подир тях и си открадна някоя чепка? Колебанието ми не трая дълго и вече бях решил да изтичам, когато неочаквано от храстите зад мен изскочи като лалугер от дупката си Данчи Пенеса и преди още да се опомня, той ме изпревари. Какъвто си беше дребничък, но пъргав, Данчи ловко се метна на постава и заграби няколко едри грозда. Последвах примера му и аз.

— Хайде, хайде, стига вече, че като те шибна по голия задник! — поклати заканително глава единият от селяните и замахна с остена, а другият се направи, че нищо не вижда.

Ние с Данчи не само че се налапахме до насита, гълтайки като гъсоци почти цели зърната, но взехме толкова гроздове, колкото можехме да носим. Слязохме долу, край реката, и заварихме там другарите си да пекат риба. Цачо и Колю Чорлето бяха извадили кошовете, пълни с мренки и кленове, имаше и едно сомче, което цвърчеше между въглените.

Никога по-сладко не бях ял от този ден, когато за пръв път напуснах своя дом, за да поживея заедно с другарите си по-дълго

време на лагер сред брястовата горичка! И досега помня какво голямо удоволствие изпитах тогава не само от свободата, но и от чудните нощи пред догарящия огън, когато луната, пълнолика и едра като засмяно момичешко лице, се показваше над далечния планински хребет и леко се понасяше по безкрайния си небесен път. Ние лежахме на тревата, огрени от буйните пламъци, увлечено разговаряхме за какво ли не, разказвахме си случки и разни небивалици и тъй прекарвахме до полунощ, после лягахме един до друг в малката колиба, притискахме гърбовете си, за да не ни е студено от нощния хлад, и неусетно заспивахме. А на сутринта, щом слънцето ни напечеше, отново ставахме и се залавяхме за нашите игри, ловене на риба и гмуркане в Осъма...

ЕНЬОВДЕН

Настъпиха най-горещите летни дни и през деня животът на градчето замираще, а вечер изведнъж наставаше необичайно оживление. Улиците се изпълваха с хора, пазарът шумеше от купувачи. До късно през нощта се чуваха китари и мандолини, ечаха песни, разливаха се смях. Големите момчета ходеха от къща на къща и правеха серенади под прозорците на момичетата.

По стар обичай Еньовден празнувахме с особени игри и забавления. Затова с вълнение чакахме този ден — най-дълъг и най-горещ през лятото.

И ето най-сетне дойде Еньовден.

Вечерта ние събрахме слама от харманите и запалихме буйни огньове. Момичетата, които още през деня си бяха изплели венци от лайкучка, макове и метличина, ги сложиха на главите си и започнаха да прескачат огньовете, а ние, момчетата, заудряхме празни тенекии като тъпани, та цялата махала се огласи от шум, дрънкане и заклинания: „Бягайте, змии-гущери, че иде, иде Благовец!“. Тогава значението на този стар народен обичай съвсем не ми беше известно и аз само подскачах като другите, виках и се радвах, без да разбирам защо и за какво, но по-късно, когато пораснах и се зарових сред книгите с предания и суеверия, стана ми ясно, че той иде от дълбоката древност и е свързан със „зеделчелеский интерес на людете по нашите земи“, както пишеше в тях.

Тъй ние изпратихме нощта срещу Еньовден.

На другата сутрин се събудихме рано, още в зори, и тръгнахме с венците към Осъма, за да ги пуснем във водата и тя да ги отвлече, а после, като седнем на брега, да наблюдаваме изгрева на слънцето през тънки кърпи и да гадаем бъдещето си. Беше още тъмно и по сивото, едва изпепелено небе блещукаха едри звезди, ние вървахме мълчаливо и не смеехме да проговорим, за да не разсърдим злия дух. Аз никога не бях ставал толкова рано и сега ми се спеше, та едва държах очите си отворени, пък на всичкото отгоре беше и хладно, че треперех и чувах

как зъбите ми потракваха, но дали от студ, или от страх — не мога да кажа. С нас беше дошла и сестричката ми Милка. Беше обещала да дойде и Верка, която снощи бе играла с момичетата и като тях бе прескачала огъня с венче на главата. Въпреки че дълго я чакахме, тя не дойде, а Надка ни каза, че майка ѝ не я пустила и се разсърдила, загдето ги будим толкова рано, но заявила, че няма да има нищо против, ако Верка стане кумичка. Разочарован и огорчен, аз съжалявах, че бях тръгнал с децата, но нямаше вече друг изход, освен търпеливо да дочакам края.

До реката стигнахме, когато бе започнало да се развиделява. Звездите бяха угаснали и на изток, над тъмната, нагъната ивица на хоризонта, небето леко светлееше и от сиво, като студена пепел, то постепенно избледняваше и се зачервяваше, като поръбваше краищата на облаците с розова дантела. Бързо свалихме венците и застанахме около Пенка, сестрата на Данчи Пенеса, най-голямата от момичетата.

— Пускайте! — каза тя и ние двамата с Данчи нагазихме във водата и изнизахме пръчката, с която носехме венците.

Те бавно заплуваха, за миг се спряха и завъртяха над вирчето, сякаш се събираха, за да потеглят надолу заедно. От брега момичетата ги наблюдаваха със свити сърца. Всяко само си бе изплело венчето от цветя, бе вплело в него душата си и добре го разпознаваше отдалеч. Затова с вълнение следяха как водата въртеше венците и не ги пускаше от студените си прегръдки. Те се движеха вкупом като дружки, на които беше жално да се разделят, и ние с Данчи имахме достатъчно време, за да изтичаме по брега, да нагазим малко по-долу отново в реката и да започнем да ги ловим. Обичаят беше такъв: който венец изпревари другите и изплува пръв по бързея, притежателката му става кумичка и устройва угощение на другите. Ние бяхме бедни и аз много се страхувах да не би венецът на сестра ми Милка да пристигне пръв. Тогава трябваше да съберем всички момичета у дома на трапеза, а това значеше, че мама ще търси пари в заем, за да купи туй-онуй за готвене. Какво е изпитвала сестра ми Милка — не знам, но аз тръпнех от вълнение и се молах нейният венец да не изпреварва другите. Искях кумичка този път да стане Верка. Нали майка ѝ бе обещала да ни даде богато угощение; пък освен това, мислех си аз, ще отида заедно с всички и ще видя още веднъж Верка; нека онзи глупак, луничавият, разбере веднъж завинаги, че аз...

Докато разсъждавах, венците стигнаха бързея, водата ги повлече и те полетяха стремително към нас. Край мен мина един мъничък, но разкошен венец, целият окичен с маргаритки и бели рози. Аз щях да го изпусна, но Данчи извика:

— Дръж го, бе! Хвани го!

Изтичах подир него и го улових. Той беше първият венец. Аз го погледнах и изтръпнах от изненада — венчето на сестра ми Милка! От яд едва ли не го изхвърлих, за да хвана друг като например този, големия, с панделката, който ми се стори, че е на Верка, но навреме се опомних и въздържах. Знаех, че не трябваше да развалям обичая. Само се обърнах и със съжаление изгледах как другите венци заплуваха тържествено надолу по течението на реката.

Измъкнахме се с Данчи от водата и предадохме венеца на Пенка. Тя го пое усмихната, изтръска го от капките и го положи на главата на Милка.

— Кумичка — рече тя и я целуна по челото. — Ха, да ти е честито!

Бузите на Милка пламнаха. Дали от радостно вълнение или от същото чувство на съжаление, което изпитвах и аз в момента? Всички се струпаха около нея и започнаха да я поздравяват, да ѝ пожелават успех в живота.

— А сега да видим какво ни е бъдещето! — предложи Пенка и седна на брега.

Момичетата се наредиха от двете ѝ страни, извадиха кърпички и се приготвиха да посрещнат изгрева на слънцето.

И тъкмо навреме! Докато се бавехме и суетяхме, никой не бе забелязал кога небето се бе съвсем прояснило и утрото — свежо и чисто, с ведри далнини — бе настъпило. Слънцето още не беше се показало иззад хоризонта — то бавно възхождаше отвъд планините, като къпеше земята в светлина и запалваше пожара на новия ден...

— Гледайте! Гледайте! — извика едно от момичетата и по всички ни премина като трънка радостта от разкрилата се пред нас гледка.

Най-напред се показва мъничко крайче като крайчето на зачервена, добре изпечена пита, после се увеличи, превърна се на огромно огнено кълбо, блеснало ослепително, и изведнъж, сияещо и тържествено, слънцето изплува над високия хребет на планинските

възвишения. Затаил дъх, аз гледах прехласнат и ми беше радостно и мило, но в същото време и мъчно, че ще трябва мама да търси пари в заем, за да купи всичко за угощението. Ако не беше срамът от хората, навярно нямаше да се съгласи...

— Какво виждате? — попита тихо Пенка. — Ето... аз виждам моето бъдеще! То е изписано на слънцето...

— И аз виждам някакви петна, но не знам какво означават — обади се Цонка, приятелката ѝ, също тъй голяма като нея.

— И аз... и аз... — подвикваха едно след друго момичетата.

Колкото и да се взирах, колкото и да се напругах, аз нищо не можех да различа, а напротив — от блясъка на слънцето дълго стоях със затворени очи. Какво бръщолевят тия момичета? Глупости! Нямаше нищо такова, каквото те виждаха, и всичко, за което говореха, тъй им се е сторило...

— Виждам и моя жених — прошепна Пенка на ухото на Цонка и чух как дълбока въздишка на облекчение се откъсна от гърдите ѝ.

Не знаех какво да кажа. Беше ми и смешно и тъжно. Съжалявах, задето бях дошъл, но като помислех, че на угощението у дома може би ще дойде и Верка, ми стана по-леко...

Най-сетне гаданията и предсказанията за бъдещето свършиха. Момичетата наскочаха възбудени и оживени. Едни бяха доволни, че са открили бъдещето си (аз знаех, че си въобразяват!), други пък недоволни, задето нищо не са видели (и колкото да напругаха зрението си, разбира се, пак нищо нямаше да видят!). Вървахме вкупом и разговаряхме високо, препирахме се за какво ли не. Отпред Пенка и Цонка, като най-големи, носеха на ръце сестра ми Милка, накичена с венчето, цялата зачервена и смутена от вниманието, което ѝ оказваха нейните другарки. Щом наближихме нашата къща, Пенка и Цонка запяха, а останалите момичета подеха в един глас:

*Излез, излез, стопанке,
да посрещнеш слънцето —
малка мома, кумичка...*

Мама ни посрещна на пътната врата. Аз очаквах, че тя ще се разсърди, но като ни видя, горката, тъй много се зарадва, че изприпка

боса по дворните плочи, прегърна сестра ми и я целуна по пламналите бузи.

— Мамината, сладката... на мама кумичката! — занарежда тя. — Не плачи, чедо! Мама дрехите ще си продаде и пак ще се отсрами... Аз такова угощение ще ви направя, че всички ще говорят за него... Влизайте, деца, влизайте и добре дошли в моя дом!

Тя се разтича по съседите, събра оттук-оттам по нещичко, после пъргаво зашета и до обед приготви такава вкусна пилешка чорбица и такива яденета, че наистина смая с умението си от нищо нещо да прави, както се изрази една наша съседка, дошла да ѝ помогне. Аз бях много горд и щастлив, но ми беше и мъчно, задето Верка не изпълни обещанието си и не дойде. Майка ѝ и този път не я пуснала, като обещала, че ще отпразнуват рождения ѝ ден и ще ѝ разрешат да ни покани у дома си.

БАБЕРКА

Дойде есента. А есента по нашия край е прекрасна — тиха, топла, изпълнена с прелест и очарование, наситена с мирис на зрели плодове. Небето е ясно и синьо, слънцето продължава да грее, но от въздуха се усеща бягството на лятото. Хладничко е. И сутрин става студено. Листата на дърветата, пожълтели, с много багри, започват да окапват и като се въртят дълго във въздуха, подухвани от лекия ветреца, падат и застилат с дебел мек килим сухата земя. Паяжини блестят на слънцето и се люлеят като сребърни нишки, птички прехвъркват от клон на клон, мяркат се още бръмбари и насекоми, а наоколо вече се носи студеният дъх на зимата.

Рано през есента, в първите дни на октомври, щом стопаните приберат плодовете от градините и гроздето от лозята, момчетата от нашата махала плъзваха по къра на баберка. „Баберка“ наричахме дообирването на изоставените по високите клони или забравени в някой кът на градинката плодове — ябълки и круши, праскови и дюли, орехи и каквото там ни попадне под ръка; а неведнъж сме намирали и цели свесла грозде, все още сочно, макар и малко повехнало, с леко набръчкана кожица от студа, закачени край сламената колиба и оставени там от стопаните, които са бързали да се приберат по-рано в града.

Обикновено ходехме на големи групи, на цели орляци или на „банди“, както се наричахме. Да скитаме по цял ден с торбичка през рамо по скалните хълмове, дето бяха градинките и лозята, да отбрулваме с камъни плодовете и да зобаме до насита случайно откритото тук-там грозде, беше истинско, незаменимо удоволствие. Може би заради това, че ние бяхме много бедни и няхаме нито градина, нито лозе, аз тутакси се отзовавах на поканата на някой по-голям от мен другар и с готовност тръгвах с него и другите момчета, като следвахме и изпълнявахме точно съветите на главатаря. Да, ние винаги в такива случаи си имахме предводител и неговата дума за нас беше закон! И ако някой проявеше и най-малко неподчинение,

последствията за него бяха тежки — той никога повече не биваше приеман в далечните скитания из околностите на града...

Помня, една година ние се събрахме рано сутринта край Гознишката бара и под водителството на Стефан Цонков, петнадесетгодишно момче, започнало вече да възмъжава, но все още запазило своите детински навици, нахлухме в съседните градини и лозя, да правим баберка. Зад Гознишката бара, до самия ѝ бряг, имаше малка воденица — бай Ненковата воденица — и точно от нея, почти от самото ѝ разсърхнало, плесенясало дървено колело, отдавна спряло да се върти, започваше голям бостан със зеле, пиперки и домати, с дини и пъпеша. Този ден, като се събрахме и преброихме, оказа се, че сме единадесет момчета, повече от всеки друг път, когато сме излизали из къра.

— Много сме — каза Стефан Цонков, като смръщи вежди. — Кого да върнем?

— Най-малкия — побърза да отговори някой.

Изтръпнах, Най-малкият бях аз. Усетих как на очите ми се появиха сълзи.

Стефан спря поглед на мен.

— Ванко, ти ще останеш! — рече той строго и махна с ръка.

Не издържах и заревах. Но той беше непреклонен. Думата на главатаря е закон! Другите се спогледаха, съжалиха ме и все пак никой не посмя да ме защити. Само Цачо се наведе и ми пошепна:

— Не си отивай, а върви след нас... ей тъй, малко по-назад, а пък аз знам какво да правя... Остави на мен, аз ще уредя работата! — и изтича да догони другарите си.

Те тръгнаха направо през обрания бостан, после през стърнищата на нивите и се насочиха към близките лозя. Хълцайки, със сподавен плач, аз ги следвах и през мрежицата на сълзите виждах как те се бяха пръснали и притичваха ту тук, ту там, навеждаха се и зобаха между повехналите листа зърна, а аз, въпреки че срещах дори цели гроздове, не помислях и да хапна, вървах и плачех. Най-сетне се спрях до едно коренище, пропуснато и необрано, цялото окичено с гроздове, и като видях едрите златисти зърна на афуза, тъй се зарадвах, че се спуснах с разперени ръце и се развивах:

— Ехейй... Елате, бе, елате да видите какво нещо има тук!

Приклекнах и започнах да зобам с две ръце, а в това време моите другари дотичаха като изгладнели врабци и алчно се нахвърлиха върху гроздовете. Скоро и аз, и те забравихме решението на предводителя ни, а пък и той изглежда се беше примирил с мисълта, че по-добре ще бъде да отида с тях, отколкото да се мъкна подире им и да плача.

Предния ден бе валил дъжд, земята бе подгизнала и влажна, краката ни затъваха в рохкавата пръст и на обувката ни се събираха буци кал, та ние едва вървахме, но следвахме нашия водач, който се оказа от всички най-опитен и смел. Катерехме се по мокрите оголени клони на дърветата, за да откъснем някой полуизгнил плод, спускахме се по стръмните наклони, като се държахме за коренищата на жиливите бурени, газехме локви с вода и не се отказвахме да пребродим целия кър по Червен бряг.

Увлечени от „плячката“, ние обходихме лозята и опустошихме де що има забравено или нарочно оставено, после се прехвърлихме към другите лозя, оттатък пътя, който води за село Гозница. А какво ли нямаше там и какво ли не намерихме — и орехи, и ябълки, и круши, наистина малко поуvehнали и спаружени, но все още сладки. Не пропуснахме да опитаме дори и от тръпчивите, примамливи със своя син цвят трънкосливки, и от огненочервените шипки, които ни развалиха апетита, и най-после от възкиселите, но приятни дренки... Като се наситихме, тогава се сетихме да напълним торбите си, но денят бе превалил, а ние бяхме изминали много път и вече се чувствахме уморени, без желание да скитаме повече по разкаляния кър. Все пак намерихме тук-таме още нещичко и като се задоволихме с богатата плячка, тръгнахме по изровения междуселски път обратно към града.

Доволни, радостни, че и тая година не пропуснахме да направим своята редовна баберка, вървахме вкупом и оживено разговаряхме. От ситост ли, от що ли — не знам, но ние забравихме задълженията си и вече не се пазехме, не се озъртахме, за да не налети върху нас пъдарят, и продължавахме да се препираме високо за туй-онуй и дори да се караме, когато някой от нас разказваше врели-некипели истории, с които не бяхме съгласни. Най-шумен и бърлив от всички ни беше Борис Гудата. Той не даваше никому думата и непрекъснато се хвалеше със своите подвизи, а Данчи Пенеса го предизвикваше с честите си прекъсвания, та Борис още повече пламваше и се заканваше

да го набие. Увлечени, ние не усетихме кога стигнахме долу, до дървеното мостче под воденицата, и вече се готвехме да преминем оттатък, когато изведнъж пред нас изникна друга „банда“ от момчета.

Спряхме се. Спряха се и те. На брой бяха повече от нас, около петнадесет или двадесет, и не от нашата махала, а от друга, много подалечна, някъде откъм главната улица. Аз познавах едно-две от тях, тия, с които учех в един клас, останалите бяха все по-големи. От новите им палта и обуца, от шалчетата и плетените ръкавици личеше, че те не са от бедняшки семейства. Какво диреха тук, в нашия край, в нашето „царство“, с което само ние имахме право да разполагаме? Да са тръгнали по баберка — не вярвах, защото нямаха нужда от това: имаха си лозя и избите им прасяха от плодове и грозде! Тогава... за какво бяха дошли?

От опит знаех, че когато две банди се срещнат някъде извън града, сблъскването става неминуемо. И аз се приготвих за всеки случай. Може би почти същото са чувствували и останалите ми другари, защото видях как до един изтръпнаха, когато се срещнахме на мостчето, и как лицата им се навъсиха. Погледнах нашия главатар, Стефан Цонков, и в очите му съзрях леко смущение и страх, а в същото време ръцете му опипваха колана. Разбрах, че бе решил да се отбраняваме, ако ни нападнат.

Враждите между различните „банди“ бяха нещо съвсем обикновено в живота на нашето градче и при сблъскване те винаги завършваха с разбити глави и окървавени носове.

Какво ли можеше да се случи? Дали нямаше да ни натупат здраво, а после да ни се смеят и подиграват за нашето перчене?

Стефан се бе опомнил вече и навярно бе решил да действа спокойно и разумно, та дано мине без бой. Той пристъпи крачка напред, застана в началото на мостчето и се изправи пред този, който стоеше най-отпред, някакъв тънък и висок дангалак, с мустачки, с нахален поглед в дръзките, присмехулни очи, облечен в новичка полушубка с яка от агнешка кожа и лъснати ботуши... Същински фронт! Стефан се поколеба, но не отстъпи нито крачка, вдигна глава и срещна погледа му.

— Какво искате?... Пуснете ни да минем! — рече той и напря, но другият вдигна ръка и го блъсна в гърдите.

— Чакай!

— Защо?

— Тъй...

— Нахал!

— Я го гледайте — виновен, пък се навира! — рече Франта, като се обърна към другарите си, и още по-силно го блъсна, тъй че Стефан залитна, но навреме се задържа за перилата на мостчето.

Настъпи кратко затишие. Всички мълчаливо се гледахме.

Божичко мили! Ръцете на Стефан трепереха, а Цачо, застанал до мен, протягаше тънкия си врат и с последни усилия се въздържаше да не се хвърли върху тях. Колю Чорлето, Борис Гудата и Нанко Бумчето бяха стиснали юмруци, а само аз и Данчи Пенеса все още не разбирахме какво иска този. Стефан бързо започна да откопчава колана си, но преди още някой от нас да се досети за намеренията му, едно нисичко, пълно, набито момче с голяма глава изтича, хвана ръцете му и ги изви назад.

— Пусни! — рече то и стисна силно китките на Стефан, че той изохка. — Пусни, казвам ти!

Безсилен да се съпротивява повече, Стефан пусна колана. Момчето го взе и като замахна веднъж-дваж, удари го по гърба.

— Какво искате? — едва ли не разплакано попита Стефан.

— Дайте да видим торбите ви! — рече строго и надменно Франта и пристъпи няколко крачки напред, а след него и другарите му.

Той отвори торбата на Стефан и попита с негодувание:

— А това?

— Нали виждате?... Грозде и плодове!...

— Откъде си ги взел?

— Ами че... оттам, от лозята — кимна Стефан.

Франта сви устни в презрителна усмивка.

— Ваши ли са тия лозя?

— Не са.

— А знаете ли чии са, а?

Стефан хапеше изпръхналите си устни.

— А вие? — обърна се Франта към нас.

Ние мълчахме, навели виновно глави.

— Я проверете! — заповяда Франта на своите момчета.

Те се спуснаха бързо към нас, обкръжиха ни и започнаха да разтварят торбите. Най-много се отличи със старанието си нисичкото, пълно, едроглаво момче, което душеше като куче, ровеше и търсеше навсякъде, дори не остави и джобовете ни. Обискът бе свършен и всичко извадено на показ: оказа се, че то никак не е малко и ако не ни го вземеха, щеше да ни стигне за още два-три дни! Като видяха цялото „богатство“, нападателите станаха още по-дръзки, а Франта неумолим и строг:

— Хайде, давайте всичко тук или... — и той замахна с пръчката, която държеше в ръцете си.

Пръв свали и предаде торбата си Стефан, после Цачо и другите момчета. Последен останах аз. Франта пристъпи към мен и когато му подавах моята окъсана торбичка, от мъка, че се разделям с това скромно „богатство“, от срам и яд аз се разплаках и не я пуснах от ръцете си. Но едроглавото момче изтича към мен, издърпа я, бутна ме грубо настрана и каза:

— Сополанко!

Сподавих сълзите си и се помъчих да заглуша болката в душата си, причинена от обидата.

— Хайде! — махна Франта с пръчката. — Да ви няма... — и като се отстри, направи ни път да минем.

С наведени глави, зачервени от срам, ние се изнизавме между двете редици на нападателите и поехме нагоре по пътеката към нашата махала. Неволно се обърнах и видях как там, на мостчето, момчетата от другата банда се смееха и кикотеха. Отпред на лично място в предизвикателна поза стоеше онова нахално момче, пълничкото.

— Кое е то? — попитах аз Данчи, който също като мен беше изостанал малко по-назад.

— Ха, не го ли познаваш, бе?... Пепо, синът на аптекаря... братът на Верка!...

— Че Верка има ли брат?

— Ами че ти как мислиш!

— А пък аз не знаех — отговорих с огорчение, че Верка имаше такъв брат и че едва сега научавах за него.

БЕЛОГВАРДЕЙЦИТЕ

— Хайде, Ванко, да идем да посрещнем руснаците! — извика ми една сутрин през оградата Цачо и полетя към улицата. — Хайде де, не се бави, че ще закъснеем! — викна той повторно вече от пътната врата и без да се бави, хукна надолу към Сърпазар, дето се стичаше много народ.

Аз се спуснах подире му и го догоних. Прекосихме бързо запустелия казармен двор и се насочихме към главната улица.

Валеше дъжд, тих есенен дъжд, който се оцеждаше на тънки струи по стрехите. По-скоро това не беше дъжд, а гъста, влажна мъгла, забулила целия град като мрежа от ситни водни капчици. Всичко бе подгизнало от влага — и камъните по улицата, и плочите по тротоара, и оградите, и дори стените на къщите, а клоните на дърветата, измокрени, стърчаха самотно изоставени в градините, сякаш тъжаха за нещо свое, отдавна загубено...

Двамата с Цачо пристигнахме тъкмо навреме.

Минала бе челната колона на руския полк, който се установяваше на гарнизон в нашия град, и вече идваше ред на неговите части. Ние застанахме между тълпата от посрещачи и се зазяпахме любопитно. А около нас — мъже, жени, деца! Всички бяха излезли набързо от домовете си, облекли кой каквото могъл да грабне — едни с палта и балтони, други с мушамы и качулки, трети наметнати с платнища и шалове; те се притискаха, шумяха и изказваха гласно мислите си. Някои, изненадани от гледката, питаха ту този, ту онзи свой познат защо руснаците идват тук отново, но тутакси се дръпваха сконфузени, когато им изшъткваха да мълчат, и продължаваха да наблюдават учудено, щом наближеше нова колона.

А те, руснаците, вървяха мълчаливо взвод след взвод, рота след рота и от измъчения им вид личеше, че бяха много уморени — и гладни и жадни. В своите сиви, измачкани шинели, с изпокъсани ботуши или обуца с навои, с измокрени от дъжда шапки, праметнали през рамо празни торби, те имаха жалък вид и приличаха повече на

пленници, отколкото на руска войска, каквато ние, децата от градчето, познавахме от разказите на нашите деди и бащи по онова време, когато дошли за пръв път като освободители. Ние и сега им се радвахме и възхищавахме, дойдеше ли ред да мине на кон някой напет офицер с казашка наметка или венгерка с блестящи пагони.

— Гледайте! Гледайте! — викаше дългоносо момче, като подскачаше от крак на крак и сочеше с пръст последните редици, които едва се мъкнеха през калта и локвите на изровената от колите улица. — Приличат на мокри кокошки... Ух-ха!

— Не се смей, бе магаре! — скара му се един старец и вдигна бастуна си да го удари, но момчето побягна и като продължи да подскача, дереше си гърлото колкото му глас държи:

— Гледайте, гледайте какви са смешни!

— Божичко, какво ли им е на душата? — проплака до мен стара жена, наметната презглава с шал, и се прекръсти. — И те са хора, и те страдат и се измъчват! Тръгнали да скитат по света, да се блъскат немили-недраги по пътища и да нямат стряха над главите си...

— Ами че кой им е виновен? Да са стояли у дома си! — обърна се към нея някакъв висок, сух, слаб мъж с бледо лице и малка черна брадичка. — Гадове мръсни... Сволочи! Изменници на родината си... — и той плю сърдито, като извъртя врата си, стегнат в твърда колосана яка.

— Не бива тъй, господин Фратев! — рече уплашено жената и се обърна безпомощно, сякаш търсеше от някого подкрепа. — Наши братя са, славяни... от една кръв сме...

— Хм, братя... от една кръв? — още по-сърдито отговори мъжът. — Това са белогвардейци и не могат да ми бъдат братя! — рече той и очите му гневно блеснаха зад пенснето, окачено с верижка за ревера на самото му.

Без да разбирам нещо от думите му, аз учудено го погледнах, поразен от това, което бе казал. Добре го познавах — беше адвокат, съсед на дядо Цако, бабиния брат, и бях чувал за него интересни неща: че бил социалист и че страдал от язва в стомаха, затова бил такъв, заядлив и зъл, но иначе, казваше баба, бил много устат и добър адвокат. Господин Фратев постоя сред навалищата, не можа да издържи на гледката и побърза да си отиде. На ъгъла до фурната останахме само ние — аз, Цачо и старицата с шала, а другите се впуснаха напред,

за да видят идва ли още войска, тъй като и последната колона на полка бе отминала. Но ето че се зададе обозът и всички отново се върнаха, като заеха предишните си места.

Отдалеч се точеше пъстрата верига на колите, която в дъждовния ден приличаше на цигански табун. На брички и двуколки, с файтони и обикновени дъсчени каруци, теглени от мършави кончета, идваха болните войници и високопоставените офицери от висшия команден състав, а заедно с тях и жените им. Едни бяха насядали, други лежаха върху полковото имущество и наметнати с платнища, завити с шинели или с цивилни палта, зъзнеха от студ и гледаха уморено и равнодушно към нас, сякаш бяха вече свикнали с тая гледка на градчето и не разчитаха на никого и отникъде на съчувствие и помощ.

Най-отпред, в каляска с два врани коня, седеше едър, пълен генерал с разкопчан шинел, тъй че се виждаше яката на блестящия му мундир с лентички и кръстове по гърдите; до него се свиваха също тъй важни офицери, от които единият беше дребничък и слаб, а другият висок и сух, почти мършав, с презрително изражение на изпитото си лице. На капрата до кочияша се друсаше младичко офицерче с рус перчем изпод козирката на нахлупената му фуражка и с гъсти бакенбарди, пропълзели като лапички на катеричка по зачервените му от студ бузи. От време на време то се обръщаше към своите началници, казваше им нещо, на което те отговаряха кратко и строго, и то отново заемаше своята поза до кочияша на капрата.

Каляската отмина и повече никой не разбра какви бяха тия офицери и защо тъй сърдито поглеждаха към любопитната публика. Дойде ред на останалите коли. В една бричка седяха две жени, млада и стара, в извехтели и омачкани манта, с кърпи на главите и от повехналите им, измъчени лица със златни обеци на ушите, от накитите и особено от пръстените със скъпоценни камъни по дългите им тънки пръсти се виждаше, че са офицерски жени. И младата, и старата бяха хубави, с бяла, почти прозрачна кожа, и аз ги съжалих, като си помислих, че от пътуването са се измъчили, а навярно са били още по-хубави, отколкото изглеждат сега, и там, в Русия, са приличали на истински лебеди с тънките си дълги шии. Заредиха се файтони и брички, двуколки и прости дървени каруци и във всяка една от тях седяха или лежаха войници и офицери, а тук-там и по някоя жена, свита под платнището или шинела като бездомно същество.

Дъждът не преставаше да ръми и хората вече бяха готови да си отидат, когато изведнъж изтрополя разнебитена каруца, толкова разнебитена, че имаше опасност колелетата да се откъснат от осите и да полетят на разни страни, а тя да се разпадне на съставните си части. За голямо учудване на всички в нея наперено и весело седеше едно младо попче с редичка брадичка и зачервен нос под нахлупената калимавка, с блестящ железен кръст, вързан със синджир на шията му, като придържаше на коленете си сандъче. До него, също тъй наперено и весело, размахваше пръчка възстар човек в цивилно облекло, с широка бяла, развяла се като метла брада, и мръсна, смачкана войнишка шапка без козирка, но с червена околожка.

— Уха, гледайте попчето и дядката до него! — извика пак дългоносото момче някъде отпред в редиците на посрещачите и всички се засмяха, след което започнаха да подхвърлят шегички и закачки подир двамата, но те бяха отминали и не ни оставаше нищо друго, освен да се разпръснем и приберем по домовете си.

Когато на връщане минавахме с Цачо през двора на казармата, видяхме, че полкът бе вече пристигнал там и се настаняваше в широките празни помещения на сградите. Ние погледяхме как разтоварват своето имущество и как генералът и двамата висши офицери дават своите команди, а младичкото офицерче, навярно адютант, тичаше насам-натам с подкосени крака и викаше сърдито ту на този, ту на онзи войник с пискливия си гласец:

— Ну, что ты? Давай, давай, поторопитесь!

Тъй полкът на белогвардейците се настани през есента на 1921 година в родния ми град.

Оттогава всеки ден през свободното си време аз и Цачо ходехме в казармения двор и ги наблюдавахме как живеят, как пеят тъжни руски песни и плачат, как страдат и се измъчват за родината си. Офицерите се държаха по-бодро. Те си бяха наели квартири в близките до казармата хубави къщи уж временно, докато отново се върнат в Русия. Скоро разбрах, че те бяха пропъдени от Червената армия и че в нашата страна ще изкарат години на нерадостен емигрантски живот.

Тогава, в студения и дъжделив ноемврийски ден, когато полкът пристигна в градчето, за мен и войниците, и офицерите не бяха никакви белогвардейци, нито пък „мръсни гадове“ или „сволочи“, както ги нарече господин Фратев, адвокатът социалист, а руснаци,

войници от армията на братски славянски народ, който вече веднъж ни е освобождавал от османско робство.

Още на другата година започна репатрирането и много от тях си заминаха за родните места.

Помня не една случка, станала в градчето по времето, когато в него живеяха тъй наречените „врангелови войници“, или просто „врангелистите“. Аз и сега ясно виждам картината, която представляваше казарменият двор.

След репатрирането останаха доста войници, които не искаха да се върнат, защото се страхуваха да не бъдат убити и преследвани от болшевиките. Те вече не вярваха в думите на офицерите си, че революцията скоро ще пропадне, и бяха се отчаяли, бяха се озлобили, бяха станали свадливи, постоянно се караха и биеха, искаха да напуснат градчето и да бягат, но нямаше къде да отидат и продължаваха да водят казармен живот. Учения те нямаха, тъй като още при слизането им от парахода на варненското пристанище правителството ги бе разоръжило, затова безделничеха, играеха на карти, пиеха, буйствуваха и не приличаха на войскова част. Напразно офицерите се мъчеха да внесат някакъв ред и дисциплина, а накрая ги оставиха да правят каквото искат. Един след друг войниците се пръснаха из града, заловиха се да вършат някаква работа и дори плъзнаха по околните села и градове, докато съвсем намаляха и останаха не повече от стотина-двеста човека.

Старата, изоставена през войната готварница беше ремонтирана и в нея шишкавият кашавар в бяла престилка и бяла шапка продължаваше да прави чорба от зеле, моркови и картофи — „борш“, както го наричаха. В задния двор на казармата, дето се хвърляше сметта, бяха натрупани цели грамади лъскави тенекиени кутии от доматино пюре. Тия хубави кутии ние, децата, с радост събирахме и носехме у дома на майките си. Какво ли не се хвърляше върху купчините смет — и котленки, и бутилки от водка, и лъжици, и чинии, и дори по-ценни вещи — обуца, износени дрехи, кители, мундири, венгерки, черкезки, фуражки с козирки и кокарди с големи червени околожки, карти за игра, фигури от шах, снимки и писма — всевъзможни дреболии, от които и войниците, и офицерите искаха да се отърват като от ненужно бреме, свързано със спомените им за миналия живот. А веднъж един майор, елегантно облечен, красив, с

пълнобузесто лице и мустачки, дойде при нас и като спря поглед на малкия Вертер Халачев, когото беше харесал може би защото имаше син на неговата възраст, прегърна го, целуна го и му пхна в ръцете огромна пачка с пари:

— Вот для тебя!

Това бяха банкноти от по хиляда рубли, все новички, чистички, и Вертер, който нищо не разбираше, се зарадва на пъстрите хартийки, на които беше изобразен двуглав орел с разперени криле. Ние му завидяхме и поискахме да ги разделим, но той побягна и се скри у дома си с несметното богатство, получено неочаквано от руснака доброжелател. Такива пачки с банкноти намерихме на другия ден в изобилие върху сметта и изтичахме да се похвалим, но узнахме, че рублата нямала никаква стойност, тъй като болшевиките били я заменили с друга, своя. А тая, наречена „керенка“ на името на Керенски, министър-председател на последното буржоазно руско правителство, можеше да служи само на нас, децата, за игра.

И последната надежда за връщане в Русия бе рухнала — може би и затова сред офицерите настъпи отчаяние и глуха враждебност един към друг. Привидно те все още поддържаха своя аристократически начин на живот, събираха се на вечери, пиеха чай и разговаряха за миналото, за балове и дворцови приеми. Като че ли всички вече чувствуваха измамата и започнаха по-често да се отказват от навиците си. С гражданите те се държаха хладно, високомерно, като към простолудие и не общуваха. Никога през седмицата не се разхождаха по улиците, както правеха другите хора, а само в неделя излизаха парадно облечени и отиваха на богослужение, за да измолят от всевишния спасение на душите си.

Край един от страничните входи на казармата беше разпъната голяма походна палатка с купол и малки прозорчета. Около тая палатка, превърната в църква, младото попче с редицката, проскубана брадичка и зачервения нос извършваше богослужението. В хубаво време пред нея се нареждаха офицерите по старшинство заедно с жените си и малка част от останалите войници. Те стояха с часове мълчаливо изправени, слушаха в унес тихото пеене на гласовитото попче, кръстеха се, шепнеха някакви молитви, после се целуваха и се разделяха с пожелания да се видят живи и здрави пак другата неделя.

Идваше тук и генералът, поотслабнал, с набръчкана кожа на шията, остарял и отпаднал, все още строг и взискателен към подчинените си. Заедно с него идваха и двамата по-старши офицери, високият сух полковник с жена си и дъщеря си. За него казваха, че бил княз и се наричал Голицин. И наистина имаше нещо княжеско и в походката, и в стойката му, а и в държането към околните. Аз не бях виждал по-надменен и по-високомерен човек от него, със студено, презрително изражение на изпитото му, мъртвешки бледо лице. Напротив — жена му и особено дъщеря му, която нямаше повече от двадесет години, ми бяха симпатични, и то не затова че бяха красиви и се носеха добре облечени, а заради проявения интерес към нас, децата, когато се събирахме през време на богослужението. Обикновено всички идваха заедно по единствено посыланата с калдъръм улица. Пристъпваха бавно, тържествено, като при дворцова церемония или църковна процесия в голям празник, вървяха на двойки — най-отпред генералът с княза, после другият полковник с още един старши офицер, след това дамите, ръка за ръка, а накрая останалите по-низши офицери. Мундирите блестяха, ордените се поклащаха на пъстрите лентички, главите бяха вдигнати високо. Ние излизахме да ги гледаме, спирахме се отстрани на улицата, по която минаваха, и с шепот разменяхме по някоя и друга дума, но строгият поглед на генерала ни сковаваше и млъквахме. Затова пък после, като отминеха, неудържимо се смеехме и пускахме разни шеги и закачки по техния адрес. Но когато приближаваха „дамите“, както казваха мъжете им, ние пак притихвахме и в захлас наблюдавахме как те се движеха леко и грациозно с високите токчета на елегантните си обувки, как с мили усмивки на красивите си лица отвръщаха на нашето любопитство. Разглеждахме разкошните им дълги рокли с дълбоки деколтета, скъпите копринени пелерини, кожени манти, блестящи огърлици, златните пръстени с диаманти. Когато всички се събираха около палатката с високия купол и гласът на младото попче проехтеше в утринната тишина, ние се престававахме и лека-полека се събирахме край тях.

Дълго траеше литургията, дълго те се молеха, кръстеха и кланяха, а щом попчето запееше: „Многая лета, многая лета...“, ние се побутвахме и бързахме да се разотидем...

Колко време измина тъй — не знам и не помня, може би година, може би две, но един ден научихме, че генералът натоварил скромното

си имущество на файтон и напуснал градчето, като оставил за свой заместник княз Голицин. Известно време установеният ред с парадни шествия и богослужение продължи, после се разнесе, че и князът си заминал със семейството. Заминаха си след него и другите офицери — слабичкият, болнав полковник, вторият заместник на генерала, двамата майори, капитаните, поручиците и почти всички подпоручици, прапоршчици и юнкери. Останаха само неколцина, които се заловиха за работа — единият, Золотов, стана учител по руски език в местната гимназия, другият, Юрицин, се зае да рисува афишите и рекламите на читалищното кино и беше доволен, че остана, а не замина в чужбина да се скита немил-недраг, както сам казваше по-късно, когато се сприятелихме с него. Той беше предвидил съдбата на своите другари и не искаше в никакъв случай да я сподели. Мнозина от тях, като пристигнали в Париж, тъй си останали със загубената вяра да се върнат някога в Русия, да заемат своите дворци и имения и да заживеят така, както бяха живели някога при царя. От този млад руски офицер, добър и скромн човек, син на губернский чиновник, аз научих, че когато князът решил да замине за Франция, нямал дори пари за чай, та се наложило да продаде почти на безценица останалите скъпоценни накити на жена си и дъщеря си. В Париж били изпаднали в голяма бедност, че трябвало жена му да постъпи като продавачка в магазин, а дъщеря му в публично заведение, но той си останал все същия горд и надменен аристократ, не искал да мърси ръцете си с никаква работа и накрая се самоубил от отчаяние. Василий, висок, мършав войник, който се бе пренесъл да живее у лелини Христинини и се занимаваше с дребна търговия, като си попейнеше и се развеселеше, казваше на шега!

*В Русия я бил генерал,
а тука яйца събирал...*

НА ПЪРЗАЛКАТА

Заваля сняг. Градчето се покри цялото с бяла пухена пелена. Къщите в покрайнините потънаха в дълбоки преспи, стрехите нахлупиха бели калпаци, бели бяха дворовете, бели бяха улиците, оградите, дърветата... всичко, всичко беше бяло и само струйките дим, които излизаха от комините и се виеха към ниското навъсено небе, тъмнееха и нарушаваха безкрайната блестяща белота.

Мина декември и дойде януари. Посрещнахме Нова година както винаги радостно и весело. Особено щастливи бяхме ние, децата, защото се намирахме във ваканция и можехме до насита да скитаме с шейните из улиците, да ходим от пързалка на пързалка, да правим снежни човеци, да викаме колкото си искаме. А после да се приберем на топло в стаята, да седнем до печката и уморени, със зачервени бузи и уши, изпощипани от студа, да се борим с дрямката и да слушаме мъркането на котката. Мама и баба шетат насам-натам, готвят вечерята, а тате се е излегнал на одърчето и чете на глас вестник. Аз и сестра ми Милка се препираме за нещо и ето че най-сетне идва ред на вечерята, после изтичваме в другата стая, завиваме се с меките завивки, затваряме очи и сме щастливи, щастливи...

Колко пъти нощем, като се пробудя и не мога повече да заспя, аз мисля за отдавна отлетелите години на моето детство и винаги си спомням за не една такава зима. Не забравям зимата, когато за пръв път разбрах, че вече съм голям и е срамно да се спускам с шейна заедно с децата, а трябва да отида на реката и там, с големите момчета, да се пързаям с кънки. Но как и откъде да взема кънки? Нямаше никакъв изглед да си купя. А и да имах пари, майка ми за нищо на света нямаше да се съгласи да ги харча за такива празни неща. Божичко мили, какво да правя? Три дни мислих, блъсках си главата, но напразно и накрая се примирих: реших да отида на реката поне да погледам как другите момчета се забавляват.

След коледните празници за учениците оставаха още малко дни за почивка, за игри и веселба, после щяхме да се заловим пак за

уроците. Бързах да се наситя колкото може повече на приятните развлечения във от къщи, на улицата или на полето, на пързалката или на реката, да не пропусна нищо.

Един следобед, като се пуснах за последен път с шейна от височината до училището, аз се запътих към онова място на реката, недалеч от бента при Бановата воденица, дето обикновено се събираха по-големите момчета, за да се пързаят с кънки. Вървах бавно с чувството, че там ми е мястото, и със съзнанието, че не съм вече дете и че всички ще ми се смеят, ако още веднъж ме видят на пързалката с малчуганите от нашата махала. Бях облечен добре, в топли вълнени дрехи, със здрави обуца и шалче на врата, а ръцете ми — пъхнати в джобовете на балтона. Под краката ми втвърденият сняг скърцаше напевно и на мен ми се струваше, че ще бъде по-добре, ако зимата продължи още дълго. Доволен, дори си подсвирквах някакъв марш, който бях запомнил от баща ми при неговите нескончаеми репетиции с музиката.

Тъй аз преминах главната улица с дървените дюкянчета на занаятчиите и с големите магазини на търговците, излязох на площада пред воденицата и се отправих с бодра стъпка по брега на реката край заскрежените тополи към мястото, дето имаше шум, врява и глъч. Отдалеч видях трупналото се множество, което наблюдаваше играчите, дребните фигури на тия, които стремително се плъзгаха насам-натам с кънките си по гладкия, блестящ като стъкло лед. Застанах в края на дългата редица и разбрах, че щеше да има състезание. Погледът ми се спря на неколцината души, които се бяха наредили в права линия и чакаха само сигнала, за да се впуснат и полетят напред. Кой ли щеше да бъде победител?

Не познавах всички състезатели, но между тях съзрях двама-трима, от които единият, за моя изненада, беше братът на Верка. Трепнах. Не бях забравил обидата от оная есен, когато той и другарите му ни нападнаха при мостчето край воденицата на бай Ненко и ни взеха торбите с гроздето и плодовете от баберката. Не бях забравил и навярно ще помня за цял живот това, дето той ме плесна с колана по гърба и ме нарече сополанко. Но дали защото беше брат на Верка, аз мислено залагах на него. Представях си колко много ще се зарадва Верка, щом научи, че брат ѝ е излязъл победител. А може би исках да покажа великодушие и се готвех да му простя всичко заради нея.

Не бях завистлив, но в тоя момент силно желяех да имам и аз такива кънки и когато кажат: „Хайде!“ — да полетя заедно с него, а после да го задмина и му докажа, че с нищо не съм по-долу от другите състезатели и че заслужавам напълно приятелството с Верка. Но за такива неща като кънки можех само да мечтая, да мечтая до насита, но безнадеждно и в отчаянието си да се убедя, че все пак между него и мене има някаква разлика. Тая разлика се състои в моята бедност и неговото богатство и че причината да не заслужавам приятелството на Верка е само в това.

Замислен, аз пропуснах момента, когато бе даден сигналът, и видях само как редицата на състезателите се огъна, наклони се и всички се втурнаха напред. Двама от тях се плъзнаха бързо и леко, с едва забележими усилия изпревариха другите. Разбрахме, че борбата ще бъде тежка и упорита.

Вгледах се във фигурата на едно от момчетата — високо, слабо, с дълги и удивително бързи крака, чиито красиви движения предизвикваха възхищение у всички. То се бе откъснало от другаря си и бе отишло много напред, но тъй като до бента — края на състезателната площадка — имаше още най-малко двеста метра, съществуваше опасност момчето, което летеше подире му, да го настигне и задмине. Мълчаливи, затаили дъх, бяхме впили очи в него, очаквайки крайния резултат. Дали щеше да спечели първенството? Но кой беше този момък, отсега грабнал възхищението на публиката със смелостта, ловкостта и бързината, с изящните си движения? Не повярвах на очите си... Франта! Онзи младеж, който бе ръководител на бандата при нападението ни! За момент в гърдите ми кипна омраза и желание да се случи нещо лошо — да падне и си разбие носа, да се забави и да не спечели състезанието, но като видях с какво старание той се мъчеше да се добере до крайната точка и как всички около мен викаха, махаха с ръце и го поощряваха, аз се увлякох, запалих се и също започнах да се вълнувам от неговия успех. Пепо, Веркиният брат, бе значително изостанал от групата и макар да нямаше никакви изгледи да бъде победител, не се отказваше от състезанието и продължаваше да се стреми поне да не бъде последен. Какво пък? И това е добре! Когато минаваше покрай мен, аз не изтърпях и подвикнах одобрително:

— Давай, Пепо!

Той не се обърна, а махна с ръка и по изражението на лицето разбрах, че му е станало много неприятно, задето от съжаление го поощряват. Миг след това видях как високият слаб момък, Франта, изведнъж се намери до черната линия на бента, забави движението си, като се мъчеше да запази равновесие с ръце, доближи се до дървената преграда, направи красив завой и отново полетя в обратна посока с изящни движения на цялото си тяло. Щом стигна линията, отдето бяха тръгнали, той с щастливо изражение на слабото си лице се спря на едно място, сякаш бе закован с гвоздей. Ръкопляскания и викове го посрещнаха.

Един след друг състезателите се завръщаха и всеки от тях биваше приветствуван с шеговит смях и закачки. Не последен, разбира се, дойде и Пепо, братът на Верка. Аз му се зарадвах едва ли не като на мой близък приятел и отдалеч размахвах ръка за поздрав, но той се престори, че не ме забелязва, и намръщен, с присвити устни тръгна срещу нас. Когато мина покрай мен, Пепо изви глава и без да се спира, ме погледна равнодушно, с отегчение и омраза, после ме перна с кожената си ръкавица по носа. Бях доста измръзнал и навярно носът ми е бил силно зачервен, защото едва ли не извиках от болка, но стиснах зъби и не дадох израз на възмущението и гнева си. Не толкова болката ми се видя непоносима, а обидата от неговата постъпка. Аз го погледнах сърдито и щом усетих, че сълзите напират в очите ми, побързах да се махна, за да не забележат другите. Да, аз наистина плачех, но плачех мълчаливо. За втори път бях поруган и от кого — помислете само! — от Пепо, Веркиния брат, когото бях готов да обикна като скъп за мен човек...

КАРНАВАЛ

След тежко и мъчително боледуване, като изгарях в огън, аз се събудих късно една сутрин в края на февруари. Грееше слънце, беше топличко и всичко ми изглеждаше приятно и леко, че веднага станах от леглото и излязох на двора. Щом ме видя, мама се спусна към мен зарадвана и ме прегърна.

— Иди, Ванко, иди, сине, да погледаш маскираните! — рече тя. — Днес е неделя и улиците са пълни с народ...

Излязох, но на улицата нямаше никой и щях да се върна, ако случайно не зърнах леля Христина.

— Къде са маскираните, ма лельо?

— Отидоха надолу, към училището. Тичай, чедо, тичай и ще ги настигнеш!

Без всякакви колебания аз се спуснах към поляната пред училището, но и тук никого не заварих. „Тогава трябва да са отишли към главната улица“ — и хукнах натам.

Наистина главната улица на градчето беше изпълнена с хора, повечето деца. Имаше голямо оживление. Момчетата и момичетата се движеха насам-натам с усмихнати, щастливи лица, викаха, кряскаха и се смееха необикновено развеселени. Но къде са маскираните?

Най-сетне открих между мнозинството няколко чудновати фигури, облечени в износени дрехи, намерени кой знае къде в килерите или по таваните, останали още от дядовците и бабите. И всички бяха с маски. Грациозно пристъпваше момиче с нежно и миловидно лице под ръка с важен и солиден господин с бомбе и бастун, а след тях се клатеше стар пияница със зачервен нос и хилеща се уста; после се мъкнеше с понакуцване прегърбена бабичка с дълга, провлачена до земята рокля, с кошница в ръка, следвана от напет дядо със засукани мустаци и лула в устата. Всички бяха интересни и привличаха любопитството на децата, които се събираха около тях, шумяха, препираха се и се мъчеха да отгатнат кое момче се крие зад тази или онази маска. Аз вървах заедно с множеството и също се

радвах, също се опитвах да дръпна и закача за дрехата някои от маскираните. Изведнъж вниманието ми бе привлечено от един висок, слаб, маскиран, целият в черно трико, с черно, изкривено от злоба лице и мънички, щръкнали, заплашително насочени към мен рога. „Дяволът!“ — мина ми през ума и неволно се отдръпнах до оградата на съседния двор. С разтуптяно сърце продължих да наблюдавам карнавалното шествие. „Дано не ме забележи...“ — молах се аз и с любопитство следях движението на цялата тая пъстра, шумяща, размирена и креслива тълпа от момчета и момичета, която се мъknеше подир маскираните.

Но стана това, което най-малко очаквах.

Щом ме видя, че се притискам от страх до оградата, пианицата със зачервения нос и ухилената уста изтича към мен с надут свински мехур в ръка, замахна и ме удари по главата. Когато посегна да ме удари втори път, аз свих юмруци и като се приготвих за отбрана, извиках сърдито:

— Не ме барай!

Лицето ми трябва да е било разстроено и бледо, а погледът на присвитите ми очи яростен, защото маскираният остана неподвижен, вкаменен от изненада.

Той имаше набита фигура, наподобяваща пианица, и ми се стори познат. В този момент аз не помислих за никого друго, а само за Пепо и като свих още по-здраво юмруци, с неудържимо раздражение се приготвих да му отговоря с удар. Но тъкмо се канех да замахна, до нас дотича високият слаб момък с дяволската маска, когото аз бях взел за приятеля му, Франта, направи му някакъв неразбираем за мен жест, хвана го през рамото и бързо го издърпа настрана.

— Ууу, не виждаш ли как се е наежил... остави го, да вървим! — изфъфли той през тясната уста на маската.

— Да вървим — съгласи се другарят му с кимане на „пиянската“ си глава.

По гласа разбрах, че не беше Пепо, братът на Верка, и много съжалих, че наистина не беше той.

Карнавалното шествие продължи и огромната тълпа отмина по главната улица, а аз все още стоях до оградата.

Следобед отидох у Цачови. Там намерих Колю Чорлето и Борис Гудата. Тримата правеха фишеци и се готвеха за тържествата на тая

вечер. Цачо дялкаше с ножчето си дръвце и се мъчеше да измайстори от него дръжка за пищов. Той беше много сръчен и умееше да направи и прашка, и лък със стрела, и какво ли още не. А колко хубави бяха пищовите му! Издялкваше от твърдо дърво дръжка, приковаваше с тенекиени скоби гилза от пушка или някаква желязна тръба, която служеше за цев, пробиваше дупчица и като насипваше барут и натъпкваше хартийки или парцалчета, спокойно гърмеше, без да се страхува, че ще му се случи нещо лошо. Ето че и сега той правеше пищов и аз му завидях. Колю и Борис пък увиваха в парчета от вестник смес от бертолетова сол и сяра, нагъваха ги, завързваха ги здраво с конец и фишеците бяха готови! И тая година те се канеха да учудят децата от махалата с гърмежи и пукотевици, затова побързах да се присъединя към тях и да взема участие в подготовката на тържествата.

По стар обичай в нашия град всяка година Заговезни се празнуваше особено тържествено. Няколко дни преди това — и възрастните, и децата — се готвеха за тая последна вечер. По главната улица, на площадите из махалите дюкянджиите и дребните търговци разпъваха сергии, нареждаха по масите стоките си и започваха гласовито, с подвиквания и любезни покани, дори понякога и пееха, да привличат публиката. И какво ли нямаше по това време! Сирене и масло, свинска мас и мед, сушени плодове и сухо грозде, а от всичко най-много беше бялата халва с орехови ядки, крехка и блестяща като стъкло, вкусно топяща се в устата...

Вечерта на Заговезни всички се събираха около трапезата, ядяха, пиеха и се веселяха до насита, до забрава. Ние, децата, обичахме тия вечери! Ядяхме вкусните яхнии от кокошка, печената пуйка със зеле, пиехме сайдер или лимонада, тъй като виното бе само за възрастните, и чакахме момента, когато вуйчо Марин, мъжът на леля Елена, ще завърже с конец парче бяла халва за един гвоздей на тавана и като го залюлее в кръг около нас, ще ни накара да го уловим с уста и да си отхапем мъничко от него. Парчето халва минаваше покрай устата, цапаше бузите ни, ние мляскахме и все не можехме да го уловим, но никой не се отчайваше и отказваше, а още по-настървено продължавахме да участвуваме в забавната игра. Щастлив беше онзи, който успееше да си откъсне парченце и лакомо да го изгълта! Аз никога не успях да бъда този щастливец и оставах все недоволен, че братовчед ми Петко или най-малкият Ватю умееха някак с хитрини да

го захапят, но затова пък когато вуйчо Марин връзваше яйце и го залюлееше, аз пръв се спусках и понеже беше по-меко от халвата, забивах острите си зъби, сдъвквах го набързо. Тъй ние се забавлявахме и веселяхме цялата вечер, после се чуваха гърмежи и викове, втурвахме се навън, за да гледаме как по-големите момчета стрелят с пищови и пускат фишеци нагоре към тъмното небе...

Тоя ден ние старателно се готвехме у Цачови за тържествата. Бяхме се увлекли толкова много, че от нищо друго не се интересувахме. Щяхме да приготвим големи факли от намокрени в газ парцали, навити около един прът, и като ги запалим, ще вървим във верига един след друг. Представях си какво впечатление щеше да направи това на по-малките от нас деца и ми ставаше драго. Но ето че портата се хлопна и при нас в двора се втурнаха Данчи Пенеса и Нанко Бумчето.

— Тичайте! По-бързо! — извикаха те запъхтени, със зачервени, потни лица. — Стефан Цонков ни поръча да ви кажем, че момчетата от долната махала, от главната улица де, ги нападнали с прашки и искат да ги бият. Води ги пак онзи, дългият, дето миналата година през есента ни взе торбите с баберката... Помните ли го, а?

Без да чакаме, ние се спуснахме натам, дето ни насочиха нашите другари. И нямаше нужда от повече обяснения — всички знаехме какво означава това: по него време момчетата от различните махали бяха се разделили на „банди“ и враждуваха помежду си. Съперничеха си кой да владее това или онова кътче от околността, дори се сбиваха за съвсем дребни неща, а понякога и без причина. Но този път наистина имаше причина и тя беше за нас твърде основателна: момчетата от центъра, богатските де, бяха ни ограбили торбите и ние трябваше сега да им се отплатим. Шестимата тичахме запъхтени — кой каквото могъл да грабне: един пръчка, друг камък, трети празна тенекиена кутия, Цачо с недоправения пищов, — а когато стигнахме на поляната пред училището, нашата банда, малка на брой и по-слаба, вече отстъпваше, подгонена от другите.

— Бягайте! Крийте се! — посрещна ни Стефан и хвърли още един камък срещу противниците, които бяха ги настигнали.

Явно беше, че ще ни бият, и не ни оставаше нищо друго, освен да се изпокрием по съседните къщи.

Всички тичахме, а зад нас се изсипваше градушка от камъни, но за щастие нито един не бе улучен и ударен. Вече приближавахме крайните дворове, когато усетих, че някой ме препъна с крак и като полетях напред с разперени ръце, аз се проснах на земята с вик за помощ. Помъчих се да стана, но две ръце силно ме притискаха и не ми позволяваха да мръдна от мястото си. От умора дъхът ми бе запрял в гърлото. Майчице мила! Какво да направя, за да се спася и избавя от боя, който непременно щеше да последва? Вдигнах глава и видях Франта, надвесен над мен протягаше ръце да ме хване за косата, но аз го ухапах за пръста тъй силно, че той изписка от болка, дръпна се и като ме ритна веднъж-дваж с крак, остави ме да лежа на земята. Дотичаха и другите от неговата банда. Те до един се изредиха да ме ритат и плюят със закана, че следващия път, ако ме заловят, ще ми отрежат ушите, а в това време аз ревах колкото ми глас държи, докато те не си отидоха. Щом се уверих, че около мен няма никого, аз станах и с плач и хълцане се прибрах у дома. Мама ми поля да се измия и се накара, задето участвувам в такива щуротии, поръча ми да отида у лелини Еленини и да им кажа, че баницата вече е готова и че могат да дойдат у нас, за да заговеем.

ВЪЗКРЕСЕНИЕ

Обичах Заговезни, обичах тия шумни карнавални шествия, тия гърмежи, викове под разпалените факли, тия вечери с наредените общи трапези, които ми доставяха голямо удоволствие с веселбите и забавленията на възрастните заедно с децата. Но най-много обичах, разбира се, тихите великденски нощи, когато след дългите пости камбаните на долната, по-голямата църква, която се намираше недалеч от нашата махала, забият тържествено и заприканват богомолците на литургии. Тогава от всички краища на градчето, от близките и по-далечни махали, та дори и от другата страна на реката, от Вароша, дето имаше също църква, само че по-малка, идваха хора да чуят стария поп Евстати и младия поп Еню. Те двамата бяха гласовити, пееха високо, тъй че звуците на молитвата се издигаха към кубето на църквата, преминаваха през решетъчните прозорчета и се разнасяха над целия град. Обикновено им пригласяше хорът от момци и девойки, дирижиран от учителя по пеене Павлов. Не, никога няма да забравя тия тихи великденски нощи, изпълнени с очарование!

Баба дълго стоеше смирено пред олтара и аз до нея. Но щом станеше задушно и ми прилошееше от миризмата на тамян и свещи, аз излизах и започвах да се лутам насам-натам в мрака из големия църковен двор.

Старите хора идваха в църквата за молитва и успокоение на душите си след извършените от тях грехове, но младите идваха за развлечение, да прекарат няколко часа на усамотение и в разговори. И тъй както скитах, често попадах не навреме при някое момче и момиче. Веднъж дори налетях на двама влюбени, които прегърнати си шепнеха нещо. Без малко момъкът щеше да ме наплеска, но аз избягах и повече не посмях да се губя в тъмнината.

Камбаните продължаваха да бият тържествено в определеното време. Значи четяха едно след друго евангелията! А те бяха, струва ми се, дванадесет на брой и все такива едни дълги, поучителни и скучни, в които се разказваше за живота на Исуса Христа, че аз никога не

можех да издържа повече и оставах само до четвъртото или петото евангелие... Какво да правя сред това множество от богомолци? Повечето от тях бяха баби и тук-там някой по-възрастен мъж или жена; младите почти отсъствуваха, макар че и за тях се отнасяха тия поучения за доброто и злото в живота, тия страхотии с мъките при разпятието на богочеловека, тия заплашвания, че ако не следваме Божиите завети и не живеем според неговите закони, ще врим в катрана на онзи свят. Аз слушах, като се мъчех да вникна в смисъла и съдържанието на молитвата, но вниманието ми привличаше хорът с нежните гласове на момичетата, които пееха с тънки извивки, звучно.

Дан, дан, дан! Камбаната удари три пъти — значи бе завършило третото евангелие, а до края оставаха още девет. Отегчен, започнах да се прозявам и да се оглеждам с безразличие наоколо.

До мен стоеше възрастна жена с бяло лице и съсредоточен поглед, погълната от молитвата, сякаш преживяваше мъките Христови. Обърнах се на другата страна и продължих да разглеждам лицата на богомолците. Ето прегърбена старица с черна забрадка постоянно се кръсти и въздиша. До нея старец мърда устни, под белите си мустаци шепнешком повтаря думите на молитвата. В търсенето на интересни лица погледът ми попада на една пълна, едра жена в бяло, разкошно манто и аз познах въпреки облаците тамян и пушек от изгорели свещи, че това е жената на аптекаря, майката на Верка. До нея протяга врат мъжът ѝ, бледото му лице с изпъкнали очи говори, че от умора и задуха той ей сега ще припадне или най-малко ще му се завие свят. Но кой стои между тях двамата? О, та това е Верка!... Не се ли лъжат очите ми? Затварям ги за миг, за да починат от блясъка на свещите, после ги отварям и със затаен дъх отново гледам. Да, това е тя, същата! И как досега не съм я забелязал? Въздъхвам дълбоко и се мъча да привлека вниманието ѝ, да срещна погледа и, да ѝ се обадя по някакъв начин, че съм тук, в църквата, недалеч от нея, и че ни делят само две-три стъпки. Но тя стои смирено и кротко, погълната от службата. Лицето ѝ е все тъй нежно и приятно, косата, завързана с бяла панделка, пада на гъсти вълни върху раменете ѝ. Искам да видя очите ѝ, нейните светли и чисти очи, с които неведнъж ме е стрелвала, когато играехме на криеница из двора на казармата. Как да ѝ се обадя?

Дан, дан, дан, дан! Ето че завърши и четвъртото евангелие, а до последното има още осем. Кога най-после поповете ще престанат да

пеят, за да се приближа до Верка? Зарадвах се, като разбрах, че с тях не бе дошла сестра ѝ, горда и надменна, и брат ѝ, студен и жесток, и че след богослужението ще се видя само с нея...

Дан, дан, дан, дан, дан! Най-после мина и петото евангелие. Значи скоро ще настъпи краят и тогава аз ще мога да се срещна с Верка, а сега нека само я гледам отстрани и ѝ се радвам. Но колко е скучно всичко това! Съвсем ми омръзват и думите на молитвата, и пеенето на поповете, особено тъничкото, пискливо гласче на дякона от аналоя, но продължавах да слушам с наслада хора, заел мястото си на балкона. В полумрака не се виждаше нито един от хористите, но затова пък често диригентът, господин Павлов, подаваше глава над дъсчените перила и като гледаше, полуобърнат към олтара, чакаше да му даде знак поп Еню, за да поведе хора и всички запеят още по-тържествено.

Дан, дан, дан, дан, дан, дан! Не издържах и като погледнах за последен път към Верка, разбутах с лакти хората около мен и без да се обадя на баба взех да се провирам между навалищата. Настъпвах ту тоя, ту оня, край които минавах, и най-после успях да стигна до преддверието, дето един благочестив старец с големи мустаци посегна да ме хване за ухото, но навреме се дръпнах и избягах. Отново излязох на двора, вдъхнах свежия прохладен въздух на априлската нощ и почувствувах колко е глупаво да стоиш вътре, в църквата, притискан от множеството. Повъртях се из двора и като ми се доспа, побързах да се прибера у дома.

На другата вечер камбаните отново призоваваха богомолците и улиците отново се изпълниха с хора. Но този път пък аз отидох малко преди полунощ. Тъкмо влязох в двора, и вратата от западната страна на църквата се отвори. С тържествено пеене, като извисяваха гласовете си, излязоха двамата попове и дяконът, следван от момчета в копринени одежди и с хоругви в ръце. След тях се разля поток от богомолци със запалени свещи. И поповете, и дяконът продължаваха да пеят и да обикалят църквата, а отдалеч като задавено, глъхнещо ехо достигаше песента на хора, който им пригласяше от балкона. Камбаните биеха още по-звучно с всичките тонове на гамата — от най-ниския до най-високия.

Процесията продължаваше. Хората вървяха подир разпятието, като се мъчеха да запазят с длани от вятъра пламъка на свещите, разговаряха тихо помежду си. Лицата на всички бяха бледи, замислени,

сякаш преживяваха нещо дълбоко, без което животът им няма никакъв смисъл. Затова пък лицето на поп Евстати, особено на поп Еню, изразяваше безкрайна умора и желание за сън.

Дан-дан-дан, дан-дан-дан...

Когато всички влязоха вътре, вратата се затвори и отново стана тихо. Шумът и оживлението, които изпълваха досега двора, бяха изчезнали и заглъхнали в звездната нощ. Аз останах вън и като нямаше какво друго да правя, тръгнах сам за вкъщи.

На другия ден, застанал смирено до баба, аз изтърпях героично цялото богослужение. То не трая дълго и скоро хорът запя:

*Христос възкресе из мъртвих,
смертию смърт поправ,
Исущим во гробе живот даровав...*

Поп Евстати излезе от олтара, тръсна глава и като застана пред царските двери величествен и побелял, с дълга до гърдите брада, вдигна ръка и обяви тържествено:

— Христос възкресе, мили хора!

— Воистина възкресе — отговориха му от всички страни.

Вратите на главния вход се разтвориха широко и оттам потекоха навън групи от богомолци. Те се спираха за момент и като притваряха очи, не свикнали с тъмнината, кръстеха се и тръгваха със запалени свещи към домовете си. Някои се поздравяваха по случай „празника Христови“, здрависваха се и се целуваха по три пъти, други си пожелаваха само „лека нощ“ или „приятни сънища“, а трети просто се правеха, че не забелязват близките си и бързаха да си отидат.

Стоях настрана и чаках да излезе баба, за да си отидем заедно. Но тя се бавеше. Навярно още правеше поклон пред олтара. Трепнах. На плочника пред главния вход, осветен от два фенера, се спряха Верка и родителите ѝ. Още държаха запалените свещи и при слабото трептене на пламъчето лицето на Верка ми се стори толкова нежно и прозрачно, че от възмущение усетих как сърцето ми започва да тупти по-силно. Видях как баща ѝ и майка ѝ се прегърнаха и целунаха с някакви свои познати, пожелаха си един на друг живот и здраве, после... После съвсем неочаквано отнякъде изникнаха брат ѝ Пепо и сестра ѝ

Даринка, застанаха до тях и също тъй се поздравиха. Още по-неочаквано видях, че зад гърбовете им изникна като че ли изпод земята дългокракият приятел на Пепо, Франта, който им кимна леко, целуна най-напред ръка на аптекаря и жена му, след това се прегърнаха с Пепо, с Даринка и накрая с Верка, но на мен ми се стори, че нея той целуна някак особено и че по-дълго я държа в прегръдките си. С примряло сърце и безкрайно огорчение видях, че Веркини си отиваха заедно със семейството на Франта. И тогава разбрах, че няма да имам сили да изтичам подир нея, за да я поздравя и ѝ пожелаая всичко най-хубаво в живота, както бях си намислил. Отчаян, аз не дочаках баба, а хукнах сам в тъмнината по пустата улица към дома.

ЗНАМЕТО

Обидата в оная късна есен, когато ни взеха торбите със скромното богатство, премина в омраза и озлобление, а омразата и озлоблението се превърнаха във вражда.

Трябва да кажа, че враждата не беше нещо ново и че тя съществуваше от много години в градчето. По традиция, предавана от поколение на поколение, момчетата от нашата махала враждуваха с момчетата от главната улица. Дали защото те се държаха гордо и надменно с нас, или само защото като по-богати ни бяха някак чужди — не мога с положителност да кажа дори и сега, но тогава ние страшно ги ненавиждахме и винаги търсехме повод да се скараме и сбием с тях.

Чувствувахме, че бяхме по-слаби и по-неподготвени, затова търпяхме предизвикателствата и обидите и се готвехме за разплата. Боят с камъните и прогонването ни от поляната пред училището (място, което ние смятахме за наша територия), особено моето „пленяване“ и опозоряване, бяха капката, от която чашата на търпението преля, и тогава единодушно решихме, че е време най-сетне да се срещнем в „полето на честта“, както казваше главатарят на нашата банда Стефан Цонков.

Всеки ден ние се упражнявахме. Бяхме си направили прашки и хвърляхме камъни на далечно разстояние. И не само с прашки, но и с ръце. Това се налагаше от тактиката, в случай че бъдем изненадани и не можем да действаме с прашките да започнем ръкопашен бой. Стефан ни раздели на групи и назначи командири. Дори си направихме и знаме от парче зелено сукно, което Цачо измъкна от раклата на майка си. Защо беше зелено — никой не знаеше, но Стефан ни обясни, че такива били знамената на българските четници през османското иго.

И тъй — ние бяхме готови. Чакахме само противникът да ни предизвика още веднъж, за да му покажем кои сме и колко сме силни. Но момчетата от главната улица като че ли бяха забравили за нас или не искаха да ни обърнат внимание. Дните минаваха без нито едно

предизвикателство, а ние горяхме от нетърпение да се сблъскаме. Докога щеше да продължава това затишие? Какво трябваше да направим? Нямаше никакво съмнение, че се налагаше първи да ги нападнем и предизвикаме...

Наистина конфликтът избухна, и то с такава сила, че уплаши дори и мен, заклетия враг на Франта и на Веркиния брат.

Една сутрин, като се събудих рано и не знаех с какво да се заловя, аз отидох на поляната пред училището и реших там да почакам моите другари. Макар че беше твърде рано, слънцето силно печеше и се чувствуваше задуха, че едва изтърпях да не се окъпя в реката. „Щом още сега е горещо — мислех аз, — какво ще бъде след пладне?“ Отидох в двора на казармата, поскитах и понеже ми доскуча, върнах се и се излегнах на сянка върху изгорялата трева край оградата на училището. Неусетно съм заспал. Колко време съм лежал — не знам, но се събудих, когато усетих, че слънцето ме е напекло силно. Значи сянката се бе извъртяла към другия край на поляната...

Събудих се аз, но не можах да стана — нещо здраво ме държеше прикован към земята. Събрах сили и се опитах да се освободя от тежестта на веригите, с които ми се струваше, че бях вързан, дори размърдах ръце — и пак напразно... Тутакси разбрах, че докато съм спал, някой се е пошегувал с мен. Оказа се, че наистина съм вързан и прикован с колчета към земята, а въжетата се бяха врязали в китките на ръцете и глезените. Огледах се и видях, че на известно разстояние от мен стояха усмихнати няколко момчета от долната махала. Щом се размърдах, те избухнаха във весел смях и дълго се шегуваха, без никой да ми се притече на помощ и ми помогне да се освободя от „веригите“. Напънах мускули, успях да изтръгна едно подир друго колчетата и да се развържа. Гневът ми стана неудържим, когато видях, че над главата ми имаше забоден набързо направен от клечки кръст и край него набучени в земята цветя. Значи, докато съм лежал, те са се гаврили с мене...

Обезумял от ярост, аз се хвърлих срещу тях, но едно момче ме ритна в корема и тогава, превивайки се от болка, застанах. След миг скочих и без да мисля, грабнах един камък и го захвърлих, но камъкът мина над главите им... Тъй започна битката. Те се пръснаха, взеха да ме замерват, а аз, макар и сам, бясно им отвърщах. Камъните префучаваха над главата ми и как щеше да свърши боят — не знам, ако

другарите ми не се притекоха на помощ. Стефан, който живееше наблизко, чул моите викове, излязъл на улицата и разбрал какво е станало. Той дотичал до Цачови, а после всички до един се спуснали към поляната.

Пристигнаха те в момента, когато неприятелят ме обграждаше и щеше не само да ме плени отново, но и да ме набие жестоко за дързостта си да поведе сам бой. Аз видях развяното знаме, което Данчи Пенеса носеше, и смелостта ми се възвърна. Въодушевен още повече, изтичах напред и изсипах градушка от камъни срещу моите нападатели. Не очаквали такъв край, те се уплашиха и побягнаха, като се изпокриха в дворовете на съседните къщи. Но кой знае как и откъде бяха научили, на помощ им се притекоха още техни другари. Между новодошлите съзрях Франта и Пепо, Веркиния брат.

Франта веднага събра своята банда, организира я бързо и без много да се бави, ни нападна с неподозирана сила. Изглежда те имаха по-добра тактика, разпределили се бяха на малки групи и като се възползуваха от местността, криеха се зад оградите и оттам ни замерваха. Освен това в боя вземаше участие една малка част, а останалите, по-значителната, той пазеше като резерва, която в същото време му служеше за снабдителна команда и им доставяше камъни, докато ние и воювахме, и сами си събирахме камъните, без дори да помислим за резерва. За Стефан, най-големия и най-опитния, пък и за всички нас беше ясно, че те ни превъзхождат и че пак ще ни победят, ако не се случи нещо непредвидено.

Изведнъж над техните редици се развя знаме, завързано за висок прът. Черно знаме! Защо пък черно? Това ни направи поразяващо впечатление, но ние нямахме време да разсъждаваме и продължавахме да водим боя с неотслабваща сила. Разбира се, много по-късно, когато пораснах и започнах да се интересувам от обществени работи, се досетих, че това беше символ на блокарите, а бащите на всички бяха от тъй наречения Черен блок, който издигаше траурното знаме след разгрома в Европейската война.

Франта не закъсня да прояви тактиката си и да ни покаже, че се занимава още отсега с военно изкуство и се готви да стане офицер, един от бъдещите пълководци на българската армия. Той изтегли бойците си от първата линия и пусна вместо тях резервите. С „ура“ момчетата, чиито сили бяха още пресни, тръгнаха срещу нас и

градушката от камъни се изсипа застрашително, но и този път за голямо щастие не улучи никого. Изобщо никой от двете страни досега не бе ударен.

Видях как черното знаме се развяваше в ръцете на мой съученик, Борис Динчиски, и най-напред се учудих, че и той беше с тях, а после се разгневих, че не виждах къде хвърлям камъните и кого щях да ударя. И нашето знаме, вдигнато високо от Данчи Пенеса, се развя насреща им. Предстоеше голямо сблъскване и борба за знамената. Бях чувал, че при бой се смята за победен онзи, чието знаме бъде пленено, и затова много се страхувах, да не би да обградят Данчи Пенеса и вземат знамето от ръцете му.

Пред очите ми се мярна Пепо. Той беше нещо като помощник на Франта и от време на време чувах неговия глас, който ободряваше момчетата от бандата и им нареждаше кой къде да застане и какво да прави. Като беше брат на Верка, аз все вярвах в неговото добро сърце, но виждах с каква непримиримост нашите противници, ръководени от него и от Франта, се стремяха да ни обградят и пленят, че омразата пламваше у мен с още по-голяма сила и затъмняваше дори и чувството ми на привързаност към Верка.

Няколко души, между които и Пепо, вече ни обграждаха, за да ни пленят. От раздразнение ми беше притъмняло, та нищо не виждах, а слепешката замагнах и хвърлих камъка, който държах в ръката си.

Чу се писък, сърцераздирателен писък. Видях как някой се гърчеше недалеч от мен на земята, търкаляше се като топка, стискаше главата си с две ръце, викаше отчаяно за помощ. Беше Пепо. Ударил го бях тежко и сега той не можеше да стане. Другарите му стояха около него, не знаеха какво да правят и как да му помогнат. Кръв бе обагрила лицето и яката на ризата му, кървави капки имаше и по земята. Всички гледаха изумени, сякаш онемели от гръм. Пръв се съвзе Стефан. Той ме дръпна и рече:

— Да бягаме!

Затичахме, а след нас и останалите другари. Едва тогава момчетата от другата банда се опомниха, спуснаха се, гониха ни донякъде и се върнаха. Стефан, аз и Цачо отидохме към нивите и потънахме сред избуялата пшеница. Знаехме, че ще ни потърсят по домовете и ако ни намерят, ще трябва да отговаряме пред майките и бащите си. А тук, сред пшеницата, бяхме на съвсем безопасно място.

Ние прекарахме скрити до вечерта и щом падна мрак, се измъкнахме и всеки се прибра, сякаш нищо не беше се случило през този ден...

Легнах, но не можах да заспя. От главата ми не излизаше мисълта за Пепо и аз все си го представях как се гърчи на земята, как стиска окървавената си глава и плаче. Беше ми и мъчно, и срамно. През цялото време, докато се въртах в леглото, преди да заспя, си мислех за Верка — че вече е научила за боя и знае кой е ударил брат й. Искях да й кажа коя е причината за това сблъскване и кой пръв предизвика, да й се извиня, като я уверя, че съм готов да направя всичко, за да се придобрим с Пепо, ако той прояви поне малко желание...

Когато след две седмици се намерих пак сам на поляната и отдалеч съзрях Пепо и Франта, аз се убедих, че няма за какво да се тревожа. Навярно и Пепо, и Франта се бяха също успокоили — поне така изглеждаше, защото когато минаха покрай мене, те не само че не ми сториха нищо, но като че ли и не ме забелязаха.

Оттогава боят не се повтори.

КАК ЗАПОЧНАХ ДА ПИША

Баща ми и майка ми с мъка изкарваха прехраната на семейството и ако не ни помагаха нашите роднини, не знам как щях да изкарам гимназията.

Запомнил съм не една сутрин, когато аз и сестра ми Милка отивахме на училище гладни. И двамата се хранехме в безплатната ученическа трапезария на обед. Вечер ядяхме каквото намерим. Понякога си лягахме гладни.

Оставал съм и без обувца, и без дрехи. Вуйчо Ангел, който имаше обувчарска работилничка, понякога ми е подарявал обувца, а леля Христина и леля Елена ми ушиваха рубашка или панталон. Все пак криво-ляво я карахме и слава богу, сега съм жив и се радвам на добро здраве...

Но имаше дни, когато животът ми беше черен и не знаех какво да направя. Сврян в някой ъгъл на малката ни стая, плачех горчиво, като се мъчех да задуша гласа си, та никой от съседите да не ме чуе и после да ме жали.

Още от ранна пролет, през март, щом слънцето стопи ледената корица на локвите, мама ни пускаше на улицата и ни караше да застанем отсреща до стената на бабината Пенина къща, за да се топлим на припека. Аз и Милка се свивахме там и като ръфахме сухо парченце хлябец, мъчехме се да се увием по-добре в опърпаните дрешки. Обути с терлици и налъми, а често и съвсем боси, ние зъзняхме и треперехме, докато се стоплим.

Майка ми отиваше още в зори в тютюневия склад, баща ми по цяла седмица не се прибираще, скиташе по селата с музиката под мишница, а баба, нали беше стара и болна, не можеше да вижда добре и тогава аз изскачах на улицата като волна птичка, отивах да играя. По това време след войната, когато бедността бе потропала на вратите на много домове, всички момчета от нашата махала ходехме боси от пукването на пролетта до падането на сланата. От прах и кал, от студ и пек краката ми се бяха изранили и между пръстите се появиха гнойни

пъпчици, които сърбяха и боляха нощем. Но кой ми обръщаше внимание и кой можеше да се загрижи за мен? На училище ходех немит, несресан и нечист — за това децата се пазеха от мен и ме държаха на последния чин.

По-късно, когато отидох в прогимназията, аз започнах да се мия и чистя, да пазя прилична външността си и това, разбира се, даде отражение по-нататък в живота ми. А защо стана това?

Не мога да си спомня точно в кой клас бях, но ако не се лъжа, трябва да е било във втори или трети, учителката ни по български език, госпожица Райна Баева, дребничка и слаба, мила жена, ни бе задала за домашно упражнение разказ на тема „Гроздобер“. Ние нямахме лозе, но бях ходил с Цачо и Георги на техните лозя, участвувах в гроздобера и наблюдавах не една картина от този прекрасен есенен сезон, в който трудът е свързан с известен, идващ от дълбока древност, почти религиозен ритуал. Аз много обичах да помагам на гроздоберачите и понеже бях впечатлителен, запомних как става самият процес на беритбата, после пренасянето на гроздето и правенето на вино в бъчвите...

И ето че написах моя разказ на тая тема. Написах го на листчета, които изрязах от амбалажна хартия, тъй като нямах тетрадка. Щом учителката ни, госпожица Баева, влезе в стаята и класът се усмири, аз седнах на своето място на задния чин и като се загледах през прозореца навън в светлата и чиста пролетна утрин, унесох се в спомени. Може би видът ми на разсеяно момче или пък невниманието, което проявявах към урока, да е подбудило госпожица Баева: тя ме вдигна пред черната дъска и ме накара да прочета своя разказ, навярно смятайки, че не съм написал нищо.

Излязох и както бях бос, с окаляни крака и зачервени от студа пръсти, немит и разрошен, с продрани на коленете панталони, силно се изчервих от смущение, но за изненада се оказа, че имам домашно упражнение. Започнах да вадя от джобовете си лист след лист и да чета тихо, с глух, сподавен от вълнение глас, като се мъчех да запазя спокойствие и да не поглеждам към другарите си, чиито лица в тоя момент изглеждаха насмешливи, готови да прихнат всеки миг, ако се запъна. Но аз нито се запънах, нито прекъснах разказа си, а продължих да чета все тъй уверено, с вълнение. След време в стаята настъпи тишина. Започнах да поглеждам ту този, ту онзи от първите чинове и с

радост виждах как лицата им от насмешливи ставаха сериозни, как постепенно всички, целият клас, внимателно ме слушаха и как отначало с недоверие и изненада, а после с добро чувство и благоразположение ме гледаха, сякаш бях някакъв герой, и нито веднъж, докато четях, не ме прекъснаха.

Свърших разказа и пяхнах последния лист в джоба си с трепереща ръка, уплашен, да не би да съм прекалил и отегчил другарите си, а те с въздишка се отпуснаха на облегалките, после се размърдаха и оживено запrikaзваха помежду си. Аз стоях до черната дъска и чаках тежката присъда на учителката ни. Какво щеше да каже госпожица Баева?

Тя стана от катедрата, дето бе седяла през цялото време, дойде при мен, прегърна ме и ме целуна.

— Браво, Иванчо, написал си нещо много хубаво! — рече тя с развълнуван глас, като продължаваше да ме държи за ръцете. — Ей сега ще ти пиша шест...

Госпожица Баева отиде до катедрата, разгъна дневника и наистина ми писа шестица по български език.

— А сега седни си — кимна тя. — Искam все тъй да се учиш и да бъдеш прилежен!

Със зашеметена глава, с бучащи уши аз се домъкнах до чина. Всички бяха изненадани от успеха ми и дълго в класната стая шумът и разговорите не стихваха, докато не удари звънецът, и ние се затичахме към двора, за да поиграем на воля, опиянени от пролетното слънце и въздух...

От този ден аз не само че започнах да уча редовно уроците си и станах един от най-добрите ученици в класа, но редовно се миех и гледах колкото можех да се обличам по-добре, да се нося чисто и спретнато и да не изпускам мястото си на първенец, което бях завоювал не съвсем леко.

В КЛУБА

— Хайде, Ванко, Хайде, сине, ела с мен да идем в клуба на партията! — рече мама и ме поведе със себе си.

Ние изминахме главната улица и влязохме в покрития дървен мост, за да отидем оттатък, в старата част на града, дето се намираше клубът.

Покритият мост! Аз и сега изпитвам същите неповторими чувства на радостно вълнение. Представете си един дълъг дървен мост, почернял от времето, с покрив от също тъй черна ламарина, проточил се от единия до другия бряг на реката, подпрял се на три стари, но още здрави каменни устои, изгладени от водата, с шестдесет и четири дюкянчета, с два красиви еркера на балконите, с множество прозорчета, оплетени от железни решетки, и с мънички тротоари отстриани на тясната калдъръмена улица, по която в пазарен ден не могат да се разминат хора и каруци с рахванлии коне, волски и биволски коли, натоварени със стоки, със зеленчук, зърнени храни и брашно. Не само за мен, но и за всеки стар ловчанлия този покрит дървен мост е скъп. Споменът за него възкресява онова време, когато се живееше, макар и тежко, но щастливо поради това, че бяхме млади, бяхме деца и не знаехме що е това грижи, напрежение и непрекъснати вълнения. Мостът винаги беше напоен с миризмата на газ и на катран, на кожи и цървули, на пасмантерия и кинкалерия, на кипящо масло от двете малки мекичарници, на парфюм от бръснарниците и ние тъй бяхме свикнали с неговия дъх, с който бе пропит целият, всяко кътче, всяка дъска, всеки камък, та дори и фенерите, които висяха от покрива, че никога няма да го забравя. За голямо съжаление две години по-късно той беше запален от кмета, представител на сговористката власт, за да обвини комунистите в извършване на саботаж и да започне яростна борба против тях, а после да даде на търг направата на новия мост и с това да спечели от рушвет огромна сума пари. Днес там, на същото място, се намира друг, също тъй покрит и също тъй с шестдесет и четири дюкянчета мост, направен не от дърво, а от

железобетон. Но той няма красотата и обаянието на дървения мост, построен от такъв забележителен майстор на времето си, какъвто е бил уста Колю Фичето, оставил в основите не само майсторството на ръцете си, а и любовта си към изкуството. Аз много скърбях за стария мост и колчем мина по новия, усещам как сърцето ми изстива, краката ми треперят от вълнение и ако не е споменът да ме стопля, не бих минал по него в старата част на града, на площад „Тодор Кирков“, дето някога отивахме с мама...

Ние скоро се намерихме оттатък, на другия бряг, слязохме по малката стълба наляво и тръгнахме по изтърканите плочи към клуба на партията, който се помещаваше в една стара къща с балкон.

Ето бръснарничката на ъгъла, а до нея гостилничката на Вълчо Гърбата, дето се правеше най-хубавата шкембе чорба в града. Тук с баща ми неведнъж сме идвали сутрин рано през зимата и сме сърбали шумно топла свинска пача, толкова вкусна, че дълго облизвах устните си и се чувствавах най-щастливият човек на тоя свят сред облаците пара, която идеше от кухнята с врящите казани. Без да се спираме, ние минахме с мама покрай отворената врата, от която дъхаше на яхния, и влязохме в клуба.

Тясна дъсчена стълба извеждаше на втория етаж и ние се покачихме по нея горе. В салончето изведнъж бяхме грабнати от шума и оживлението, от цялата необикновена атмосфера на това, което мама наричаше „клуб“. А то не беше нищо друго, освен една широка стая с маса, постлана с червено сукно, и с няколко редици столове, наредени амфитеатрално, по които тук-там седяха хора, повечето млади, и разговаряха високо, като спореха и се препираха за нещо. Седнахме в първата редица. Ясно беше, че тук хората се събират, за да се карат и разрешават някакви важни въпроси, по които не бяха съгласни, но какви точно — тогава не можех да разбера, пък и нямаше кой да ми обясни, дори и майка ми, неукa и неизкусена от политиката. Тя идваше тук по навик. Още като момиче, работничка в тъкачна фабрика в Габрово, нейните другарки я завели на събрание и оттогава станала членка на партията. Мама ме погледна и като видя, че съм нетърпелив, тя се наведе и ми пошушна на ухото:

— Ванко, ще имаме събрание и може да се позабавя, ти излез вън и поиграй с децата — рече ми тя ласкаво. — Утре, ако искаш, ще те

запиша в гимнастическата дружинка, в нея има като теб момчета и всички играят. Искаш ли, а?

— Искам — отговорих аз и побързах да се измъкна, тъй като в момента ораторът, някакъв висок слаб чичко с брадичка и мустачки, с колосана яка, стегнала тънкия му врат, и с червено цветче на ревера бе застанал зад масата и се готвеше да започне речта си.

Изхвъркнах с облекчение навън и се заиграх с другите деца, които бяха дошли също с родителите си. Най-напред срамежливо, после по-решително, а накрая съвсем свободно, като техен стар познат, аз се намесих и взех участие в игрите им. Веднага се сприятелих с едро, пълничко момче с дълга коса като на момиче, облечено хубаво, и от разговора с него разбрах, че се казва Август и че е син на бай Никола Илиев, първия кмет комунист в Ловеч, който умря след няколко години в затвора.

Майка ми удържа на обещанието си и на другия ден ме записа в една от гимнастическите дружинки. Тя ми уши червена рубашка, която препасах с изплетено от нея коланче с пискюл накрая, и тъй бях доведен отново в клуба и оставен при по-големите момчета и момичета. Дадох ми две дървени „бухалки“, също като бутилки, които започнах да премятам и да правя разни гимнастически упражнения. Дадох ми и гири, разбира се — пак дървени, обръч и една дървена пушка. Аз играех, спортувах и се забавлявах под ръководството на Яна Гецина, девойка от нашата махала, в чиято група бях попаднал. От нея, от Яна, аз чух първите думи за революцията и социализма, от нея разбрах, че дружинките се наричат още „спартаковски“, на името на римския борец Спартак, и че ние трябва да се упражняваме, за да бъдем силни по дух като Карл Либкнехт и Роза Люксембург...

Всяка неделя сутрин ние се събирахме в клуба и строени по двама, тръгнахме към онова място извън града, дето обикновено правехме гимнастически упражнения — просторната полянка, която се намираше зад Пресечената скала, до завоя на реката, обрасла с млади върби, и затова още от незапомнено време я наричаха Върбовка. Тук в празнични дни социалистите, старите тесняци, се събираха със семействата си, за да прекарат свободното си време в почивка и забавления, като разстилаха общи трапези и се веселяха до късно. Идваха също на Първи май, когато манифестациите в града бяха забранени. Те чествуваха своя празник с песни, музика и развени

знамена, а в такива случаи, то се знае, не минаваше и без речи, в които ораторите се заканваха на буржоата и капиталистите. После всички, строени в колона, обикаляха поляната и пееха песни. От тях най-много ми бе харесала:

*Дружна песен днес да екне,
песен, песен на труда.
На сърца ни да олекне —
да живеј, живеј труда!*

В тая именно местност Върбовка ние идвахме да играем и се упражняваме като „бъдещи борци на барикадите“. До късно мяхме бомбите „бухалки“, скачахме през обръчите, хвърляхме гирите, стреляхме с дървените пушки, а вечерта, когато всички почувствувахме, че сме уморени, и особено, че сме гладни, нареждахме се по групи и все тъй по двама в строй, под командата на нашите ръководители, се връщахме в градчето и пеехме по улиците въодушевени, колкото ни глас държи:

*Работници, работнички,
от вси страни, сплотете се!*

Мама ме посрещаше на пътната врата, прегръщаше ме и като ме целуваше, казваше зарадвана:

— Ох, момчето на мама, и то ще ми стане борец за правда и свобода!

— Като комунистите ли, ма мамо?

— Като комунистите, сине, като тях... като всички, които... — и тя не довършваше, защото и на нея не й беше съвсем ясно, но махваше с ръка, с което искаше да каже: „Ех, като пораснеш, сам ще разбереш и по-добре от мен!“ — и ние влизахме вътре, в нашата малка стая, дето баба и сестра ми Милка ни чакаха за вечеря.

Разбира се, след две-три години ми стана ясно, че пътят, по който ме бе повела моята майка, е най-правилният път в живота.

ДЮКЯНЧЕТО НА ДЯДО СПИРИДОН

По това време аз отглеждах гълъби. Знаете ли колко много ги обичах! Имах няколко кафеза и се чувствавах най-щастливият човек на земята. Тъй се бях увлякъл по тях, че нищо друго не ме интересуваше освен моите хвърковати приятели.

Веднъж Цачо, също страстен гълъбар, ми каза:

— Искаш ли да имаш гълъби, които мътят по два пъти в годината?

— Искам — извиках аз.

— Тогава ела с мен! Ще те заведа при дядо Спиридон, той има всякакви и ще ти продаде.

Взех от чекмеджето на масата двадесетте лева, които пазех още от сурвакница, и го последвах.

На главната улица, недалеч от училището, дето ходеха по-големите момчета от нашата махала, имаше няколко стари дървени къщи. Там, в една от тях, се намираше дюкянчето на дядо Спиридон.

Тясно и тъмно, с прозорче, обковано с желязна решетка, то приличаше повече на затворническа килия, отколкото на място, дето можеше да се купи нещо. Но какви ли стоки нямаше тук!

По стените висяха на дървени закачалки разни дрехи, купени на вехто, почистени и огладени, готови за продан. На рафтовете — наредени книги с пожълтели листа и оръфани корици. Тук-там в пълно безредие се виждаха най-различни предмети: китари, мандолини, цигулки със струни и без струни, гумени топки и всякакви други играчки, та дори и един препариран заек с отрязано ухо. А от тавана... О, това беше най-ценното! От ниския опушен таван висяха кафезите, дето гукаха гълъби и подскачаше канарче.

Чудно, приказно дюкянче!

За мене всичко беше интересно и аз прекарах повече от час в него. Но най-интересен беше притежателят на цялото това богатство — дядо Спиридон. Той и сега като че ли е пред мен такъв, какъвто го помня още от онова време.

Висок, слаб, с изпито лице, в извехтели дрехи, с дълга нечиста и пожълтяла от тютюна брада, старецът седеше на столче до вратата и четеше някаква книга, като мърдаше шепнешком тънките си устни и местеше погледа си натам, дето сочеше дългият му пръст с изкривени от ревматизъм стави и нечист нокът. Той изведнъж ми напомни за разбойника от приказките на баба ми...

Избрах си двойка качулати гълъби — бели, със съвсем леко закривени човки, с мънички и сини като мъниста очи. Платих, пъхнах ги в пазвата си и тичайки се прибрах у дома.

Цяла седмица не бях на себе си от радост, и все с тия два гълъба си играех. Като свикнаха с новия кафез, аз често започнах да ходя извън града, в полето, откъдето ги пусках, за да проверя дали сами ще се приберат, и едва ли не примрях от страх, когато последния път се забавиха малко повече.

През втората седмица отново отидох в дюкянчето на дядо Спиридон. Заварих стареца да седи на същото столче до вратата. Надянал телените си очила, вързани с конец зад ушите, той четеше унесено и дори не погледна към мен.

Нямах пари и не мислех да купувам гълъби, но нещо ме помами към това дюкянче. Зарових се сред вехториите, за да видя какво интересно има още.

Вниманието ми привлякоха книгите и лекичко започнах да прелистям ту тая, ту оная. Забелязах, че по едно време старецът престана да чете. Замислен, заковал поглед в една точка на продънения под, с притаена усмивчица на сухите си устни започна да шепне нещо.

Както се ровех сред дебелиите прашни книги с кожена подвързия, аз намерих една неподвързана, с хубава рисунка на корицата, каквато до това време не бях виждал.

Трима мъже в странно и необикновено за мене облекло — къси, закопчани под коленете панталони и тесни, стегнати в кръста палта с дантелени яки и ръкавели, а на главите с широкополи шапки — размахваха в ръцете си тънки дълги саби, сякаш се готвеха да влязат с някого в бой. Какви бяха тия мъже? „Тримата мускетари“ — прочетох аз. Почувствувах голямо желание да я имам и без много да се колебая, попитах за цената.

— Десет лева — отговори старецът и пак забодя нос в книгата, разгъната върху остриите му мършави колене.

Сега погледът му, проникващ над очилата, вече ме следеше и не изпускаше нито едно мое движение, дори и най-слабото изражение на лицето ми.

— Нямам сега пари — признах аз силно зачервен и смутен, — ще ми я дадеш ли на доверие до утре?

— Вземи я — кимна той, — а когато я прочетеш, ела, ще ти дам друга, по-хубава!

Гребнах книгата и изтичах навън. Още същата вечер започнах да я чета. Тя тъй ме увлече, че цяла нощ не спях и осъмнах буден над нея.

Отново отидох при дядо Спиридон. Той пак седеше на столчето до вратата и пак четеше. Приблжих и надзърнах в разтворената книга, но не можах да разбера каква е. Старецът вдигна глава, погледна ме едва-едва усмихнат над очилата си и по слабото му, обрасло с гъста брада лице пробягна тръпчица на радост, че съм устоял на думата си.

— Е, как е, хубава ли е книгата, която ти дадох? — попита той и се изправи пред мен в своите извехтели дрехи.

— Много е хубава! — казах развълнуван аз и спрях поглед на книгата, която държеше в костеливите си пръсти. — А ти какво четеш?

— Хе! — трепна старецът и дрезгавият му глас прозвуча някак особено глухо в тишината на вехтошарското дюкянче.

— На, виж! — и той пхна книгата в ръцете ми.

— „Записки по българските въстания“ — прошепнах аз и вдигнах към него очи, изпълнени с изненада и любопитство. — За какви въстания се говори?

— Че ти не знаеш ли? — погледна ме той. — Въстания против турците. Едно време ние, българите, сме били под турско робство...

— Знам, знам за това, баба ми е разказвала, пък и в училище сме учили — заговорих нетърпеливо, — но питам... такова... дали всичко туй, което пише в нея, е вярно или е измислено както в другите книги?

— Нали ти казах, че това са записки! Значи истина е... Написана е от Захарий Стоянов, участник в Априлското въстание... А ти я прочети и сам ще се увериш!

Той изрече всичките думи бързо и оживено. Видях как умореният му старчески поглед бе придобил необикновен блясък, сякаш отвътре, от душата му, бе бликнала светлина и бе озарила сивото му, набръчкано лице с вдъхновения израз на човек, преживял сам описаното в тая чудна книга. Аз не се стърпях и попитах:

— А кой е този Захарий Стоянов? Ти познаваш ли го?

— Не, аз лично не го познавам — рече дядо Спиридон, — но съм слушал много за него. Едно време, като млад учител, и аз участвах в подготовката на въстанието в нашия край, но то за съжаление не избухна и тогава всички членове на революционния комитет се

пръснаха. Водителя на въстаниците Тодор Кирков турците обесиха на площада отвъд реката, дето сега е неговият паметник, а пък аз и още двама другари избягахме във Влашко при хъшовете. Там се запознах с войводата Филип Тотю. Познавах и даскал Бачо Киро от Бяла черква, а веднъж през зимата придружих Васил Левски и заедно минахме Дунава по леда, заедно спяхме в едно легло и се крихме в къщичката на баба Тонка Обретенова, после той замина нанякъде и аз отново се върнах в Браила... Ех, много борци познавах и с тях съм другарувал, но те загинаха за свободата на България, а пък аз останах да се мъча и ето с какво се занимавам сега, пхю! — и дядо Спиридон плю недоволен, после ми пхна книгата в ръцете и леко ме изтика навън от дюкянчето си. — Хайде вземи я и прочети, а след това ела да си поговорим...

Аз и тоя път нямах пари, но той пак ми я даде на доверие. И нея също прочетох на един дъх.

Цял месец ходих замаян от красотата на хората, за които се разказваше в книгата, от силата на тяхната любов към нашата българска земя, от смелостта на техния подвиг. Дълго от главата ми не излезе образът на войводата Бенковски, ръководител на въстанието в Средногорието през 1876 година.

Вечер, като си легнех, затварях очи и мислено си го представях такъв, какъвто го описваше Захарий Стоянов — млад левент, във въстанически дрехи, със сабя на кръста и бинокъл в ръце, а около него стоят другарите му и кой знае защо, между тях и дядо Спиридон... Разбирах, той не бе участвувал в това въстание, но неговият образ изпъкваше най-ярко и аз чувствавах как се зараждаше една силна любов към този човек от старинното дюкянче, сам превърнал се на старинна вещ в него.

Сприятелихме се с дядо Спиридон, ровех се сред книгите, избирах ту тая, ту оная и жадно четях всичко, каквото ми попаднеше под ръка. Така случайно открих и други, също тъй интересни и увлекателни книги: „Гарибалди“, „Стършел“, „Спартак“... Те ми отвориха очите. Неусетно се увлякох и за една зима прочетох толкова много книги, колкото не бях чел за всичките години до това време.

Гълъбите постепенно изоставих и баща ми бе принуден да ги продаде, за да не умрат от глад и жажда. Страстта ми към тях се бе

заменила с друга, още по-силна страст — четенето на книги, която запали у мен дядо Спиридон.

ПОСРЕЩАНЕ

Този ден трябваше да посрещнем Александър Стамболийски, министър-председателя на България.

Пристигнахме под строй на Сърпазар и се наредихме от двете страни на улицата. Все още под впечатление на думите, които директорът ни каза, ние шумяхме неспокойно, блъскахме се и разговаряхме високо, припряно като пред класно упражнение. В очакване на скъпия гост учителите се мъчеха да внесат някакъв ред, но усилията им отиваха напразно. Ние не можехме да задържим радостта си, че и този ден няма да учим и ще бъдем свободни до вечерта, ще играем до насита и ще скитаем из околностите на градчето.

Беше май, най-хубавият месец в годината. Окичени в цвят, дърветата приличаха на бели облаци, слезли над земята от синьото небе. Над тях слънцето спускаше своите копринени нишки и изплиташе тънката, прозрачна мрежица на маранята. Блестяха празнично стъклата на прозорците, стените и червените керемидени покриви на къщите, дори и плочите на тротоара. А колко много цветя се пъстрееха в ръцете на децата и колко много аромат насищаше въздуха!

От време на време по улицата препускаха конници и отиваха далеч някъде към бачкийницата или по-далеч, до сушилнята, за да видят дали по шосето от Плевен не се е задала свитата на земеделския трибун. Очите на всички градски първенци бяха обърнати все натам, отдето се очакваше тя, но часовете летяха и никаква вест не идваше. Нетърпението бе обхванало особено децата, на които бе дотегнало да стоят на едно място и да чакат.

Най-сетне бай Тодор Бъзяка, старши стражар в околийското управление, пълен и тантурест, яхнал червена, с подут корем кобила, препусна обратно по улицата с чаткане на копитата по ситния калдъръм и се понесе в галоп към мястото, дето се намираха околийският управител, кметът и другите официални лица. Той спря запенения кон, едва се задържа на седлото да не падне и обяви

тържествено с висок глас, като опираше разтрепераната си ръка до козирката на синята фуражка:

— Идат!

И в същия миг като шепот, разнесен от вятъра, по редиците се предаде вълнението.

— Идат!... Идат!...

Хората обръщаха глави натам, където някой сочеше с ръка. Оживлението обзе и децата. Те започнаха да се блъскат и да се карат кой да отиде по-напред. Но колкото и да се взирахме, никой нищо не можеше да види и само тропотът на препускащите насам-натам коне, шепотът на хората и предупредителните подвиквания на учителите говореха, че в тоя момент става нещо много важно.

Откъм бачкийницата се зададе голяма и внушителна група на коне. Аз не се стърпях и като разблъсках с лакти другарчетата си, застанах в първата редица. И тогава видях всичко. Около стотина мъже, граждани и селяни, яхнали все едри коне, се движеха в гъста, разлюляна колона към нас, а пред тях на бял кон, разположил се нашироко върху коженото седло, с вдигната за поздрав ръка и вторачен в нас поглед се поклащаше Стамболийски. Той беше едър, набит, широкоплещест, с буйна къдрава коса и черни мустаци, които придаваха на пълното му червендалесто лице юнашки наперен вид, сякаш не беше министър-председател, дошъл на посещение в градчето, а предводител на разбунтувалите се селяни, начело на които влизаше като победител. По-късно разбрах, че хората около него са били малка част от оранжевата гвардия и че той искал да направи силно впечатление на своите посрещачи, но тогава, заплепен от гледката, ликувах заедно с всички.

— Ура! — извика някой и всички зареваха в един глас, като размахваха оранжеви знаменца и посипваха пътя му с цветя.

— Урааа... ааа... аа...

Стамболийски мина и замина, а след него и свитата му, посрещната също тъй възторжено от нас, децата, и от по-големите ученици.

За миг настъпи бъркотия. Виковете и крясъците се усилиха, блъсканицата стана непоносима. Ние се пръснахме на разни страни. Без да дочакам Данчи Пенеса и Колю Чорлето, с които учехме в един клас, аз изтичах към главната улица, дето живееше Борис Динчиски, с

когото напоследък бяхме станали добри приятели, макар че доскоро бяхме в две различни банди, и му подсвирнах да излезе. Той не се бави и веднага дотича. Тръгнахме към Стратеш, дето обичахме да се разхождаме и да прекарваме свободното си време около Белия паметник.

Този бял паметник, величествен и строг, целият от мрамор и обграден с щикове, е бил построен някога от руското царско правителство в чест на падналите за свободата на Ловеч войници и офицери и той беше за нас, ловчанци, светиия и символ на обичта ни към руския народ освободител. Там ние често ходехме и от високото не само че се любувахме на гледката, която се разкриваше долу с Ловеч и реката, но и разбирахме колко щастливи бяхме, че сме се родили в такъв прекрасен кът като този, край брега на Осъма...

Из пътя към нас се присъединиха още двама наши другари и съученици: Асен Гъсето, тихичко и кротко момче, Иван Цочев, голям немирник и страшен пакостник, от когото аз се побоявах и все пак търсех неговата дружба и приятелство.

— Искате ли да идем някъде да погърмим? — попита Иван, като показва от джоба на панталона си цевта на един мъничък барабанлия револвер.

— Откъде го взе?

— Имам си го. Ти не питай, а кажи! Искаш ли, а?

— Искам.

— Хайде да вървим тогава! — рече Иван и смело ни поведе към Стратеш.

Вървахме по стръмната пътечка нагоре между цъфнали люлякови храсти и увлечени в разговори с възбудено от любопитство въображение как ще гърмим с пищова и как ще изпоплашим катеричките в боровата гора, а може би и ще убием някоя сврака, забравихме и посрещането на Стамболийски, и опасността, че ще ни се карат и дори ще ни бият, ако заловят у нас оръжието. Минахме покрай нашето любимо място, Белия паметник, пресякохме шосето за Севлиево и навлязохме в гората с високо извисили се борове, които затъмняваха небето. Изведнъж се намерихме на малка поляна, обградена с камъни от всички страни, откъртили се някога горе от скалите.

Не бях идвал на това място и плеснах от изненада. Под нас се откриваха старата част на града и площадът с паметника на Тодор Кирков. Приковах погледа си натам.

Площадът беше изпълнен с народ. Говореше някакъв човек, който размахваше ръка заканително. Стамболийски! Потръпнах от вълнение. Само преди половин час ние го посрещяхме, а ето че сега щяхме да гърмим и да му попречим...

Без да се бави и да се замисля, Иван Цочев извади револвера, насочи го към един изпъзъл иззад камъка гущер, препекъл се на слънце, гръмна, но не можа да го улучи.

— Уха! — извика той и се спусна подир гущера.

Иван гръмна още веднъж и пак не го улучи. Оживлението и радостта завладяха и мене. Стори ми се, че няма по-голямо удоволствие от това да гърмиш по бягащ гущер. И макар че никога не бях пипал оръжие, аз го помолих:

— Дай и аз да опитам!

— На, вземи — рече Иван, — ето тъй... — и ми показва как да насоча цевта, как да дръпна спусъка.

Гръмнах и аз по същия гущер, който сякаш от любопитство отново бе излязъл, за да види момчетата, които се забавляват по такъв неприятен начин с него. А може би е бил и друг гущер. Но във всеки случай аз усетих как ми стана приятно и под лъжичката нещо ме погъделичка. Динчиски се спусна, а след него и Асен Гъсето. Те почти насила ми отнеха револвера от ръцете.

— Чакай бе, чакай и аз да опитам!

Стрелях и те, но също не улучиха. Тогава Иван издърпа грубо револвера от ръцете ни и не ни даде повече да го пипнем, а сам издебна една катеричка, закрепил се високо на стеблото на един бук, натисна спусъка, но не се чу никакъв гърмеж.

— Няма вече патрони — сви отчаяно рамене Иван. — Хайде да си вървим!

Развеселени, ние се спуснахме през боровата гора, слязохме на шосето, прекосихме го бързо и се насочихме към Белия паметник. Неочаквано няколко коня изтрополяха зад нас и един глас извика сърдито:

— Ей, деца, я почакайте!

Обърнах се. И какво да видя? Откъм площада по шосето препускаха повече от двадесет конници, а след тях тичаха запъхтени още толкова стражари. Този, който ни повика, идваше право към нас. В ръцете си държеше два големи черни нагана, готов да ги насочи към всеки срещнат, щом разбере, че опасността идва от него. Аз не изгубих самообладание, а леко избутах Иван Цочев и като го закрих зад храстите, пошепнах задавено:

— Бягай!

Иван се шмугна като заек сред люляковите храсти и чух само шума от стъпките му и разгръщането на клоните.

Старши стражарят, същият този бай Тодор Бъзяка, който тая сутрин пръв долетя с коня си и съобщи, че идват, се приближи бързо към нас. Черните нагани блестяха в разтрепераните му ръце.

— Кой стреля? — попита той направо, без заобикалки и ни погледна подозрително, макар че ние с Борис Динчиски бяхме още хлапаци и не можехме да будим съмнение.

Аз запазих спокойствие:

— Не знам, не съм видял...

— А не чухте ли гърмежите, а?

— Чухме ги, ама... отде да знам кой е стрелял?

Бай Тодор Бъзяка се почеса по запотеното чело.

— Хм! — каза той и обърна зачервеното си лице към един от конниците, които с препускане дойдоха при нас и едва задържаха разпенените коне. — Чули са, господин началник, но казват, че не знаят... не са видели...

Като възпираше коня си на задните нозе, за да не налети върху нас и ни стъпче, младият човек в лъскава униформа и със спусната под брадата си каишка на фуражката недоверчиво ни изглежда.

— Но не видяхте ли някой да слиза отгоре, откъм пътеката? — попита той и посочи с камшика си натам, отдето преди минута бяхме слезли.

Спрях погледа си на Борис и видях пребледнялото му лице, сякаш кръвта му бе изтекла.

— Видяхме... двама души, които... — казах аз неопределено и също посочих натам.

Началникът се изправи на стремената и се наведе над нас.

— Какви бяха?

— А че... такива... с пера на шапките си и носеха пушки, а подир тях тичаше куче...

— Ловци! — Началникът се обърна нетърпеливо към бай Тодор Бъзяка и поклати заканително глава. — Ах, говеда мръсни... Ловци, а? — и той пак ни погледна. — Ще им дам аз на тях един лов, та ще разберат добре те кога са имали работа с мен... — и като пришпори коня си, полетя по шосето в оная посока, дето предполагаша, че са отишли ловците.

След него полетя цялата група конни стражари, а най-отзад се помъкна бай Тодор Бъзяка и всички ония, които нямаха коне.

Без много да се бавим, като предчувствахме голямата беда, която щеше да ни сполети и от която се избавихме само по щастлива случайност, бързо се спуснахме по стръмната пътека направо през скалите и издраскани, разтреперани, уплашени се прибрахме по домовете си. Веднага легнах, но не можах да заспя от вълнение и страх. Все ми се струваше, че ей сега ще долети разгневеният началник с цялата конница, ще обградят нашата къща и ще поискат от мама да ме предаде, за да ме набият пред всички там, на площада, дето Стамболийски бе започнал пламенна реч, а пък аз и другарите ми попречихме с нашите гърмежи и развалихме митинга.

МАНИФЕСТАЦИЯ

Подир обед необикновен шум и викове огласиха махалата ни. Изтичах на улицата и видях да минава манифестацията на селяните, привърженици на Земеделския съюз. Бяха наредени в гъсти редици, мъже и жени, колоната се бе проточила като гигантска змия и докато главата ѝ бе вече стигнала до нас, опашката ѝ се виеше някъде назад по главната улица на градчето. Най-отпред яздеха гордо и наперено на коне неколцина души от оранжевата гвардия, след тях носеха оранжеви знамена повече от двадесет, а може би и петдесет яки селяни, после следваха ръководителите от окръга и след това идваше ред на селянията, която се мъкнеше бавно и уморено, а съвсем накрая трополяха техните каруци и коли, натоварени с булки, момичета и деца.

Валеше дъжд. Мъжете, загърнати с ямурлуци или с кожуси, обърнати с вълната навън, с дебели шаячни дрехи и с навуца, жените с нови сукмани и шарени забрадки газеха рядката кал, цапаха с цървулите в локвите, размахваха сопи, заканваха се ту на този, ту на онзи от гражданите, застанали отстрана да гледат, и прегракнало пееха:

*Къртят буци,
бийте думбазя!
Да се тряска,
да се святка
Земеделския съюз!*

Хората ги гледаха отстрани, а те продължаваха да газят калта, да вървят под дъжда и да пеят. Аз тръгнах подир тях заедно с други момчета от нашата махала. На всички ни беше интересно: искахме да видим как селяните ще минат през града и да разберем какви са техните намерения.

Озовахме се отвъд реката, в старата част на града, дето по една тясна и крива уличка на Вароша се бе проточила колоната начело с оранжевата гвардия и знамената. Щом наближиха една стара двуетажна къща, преди да я заминат, един от конниците спря коня си, обърна се тежко на седлото и като махна с ръка, извика:

— Чакайте, спрете!

Тутакси първите се заковаха на място, но тия, който идваха след тях, не чува вика им и продължаваха да се движат, да се блъскат, да съгъстват редиците. Оттук-оттам се обадиха гласове:

— Хей, какво става там? Защо спряхте, бе?

— Не бързай, нека чуем какво казват там, отпред...

А този, който пръв се бе спрял, все тъй обърнат върху седлото, отново извика високо, с писклив глас:

— Знаете ли, хора, чия е тая къща? Тя е на Пано Маринов, на изедника, който през време на войната... Помните ли, а? — и отново посочи с камшика си.

— Помним я! Как да не помним? — обади се възстар селянин със загоряло лице и тънък жилест врат, като се повдигаше на пръсти и искаше да види през раменете и над главите на хората. — Душицата ми изяде той на мене, аз неговата мам...

— Уууу... Позор! — ревноха от разни места и множеството се раздвижи, залюля се насам-натам и заприлича на огромно косматото влечуго, което се готви да се свие около някого и да го задуши.

— Уууу! — ревеше тълпата и от всички страни като гора се издигаха сопи, размахваха се юмруци.

— Да му се подири сметка! — извика някой и най-напред трима-четирима, а после повече и накрая почти цялото множество се втурна към вратата на първия етаж.

Но къщата беше залостена здраво отвътре. Висок млад мъж даде съвет и всички, като се напъваха, изкъртиха вратата с резетата и тълпата с вик нахлу вътре. Чува се крясъци и се разнесоха закани, а един гръмлив глас упорито призоваваше хората подир себе си. Звъннаха стъклата на изпочупени прозорци. Заедно с тях от горния етаж полетяха изтърбушени дюшеци и възглавници, от които се разхвърча перушина като водопад от снежинки. Падаха с трясък и се разбиваха на калдъръмената улица столове, маси, сандъци, части от кревати и гардероби, кухненски съдове, а един чугунен леген, пълен с

картофи, гръмна като бомба в краката на конете и подплашени, те едва не свалиха ездачите си.

Най-после жаждата за мъст бе наситена. Изглежда в своето озлобление хората се бяха уморили да чупят и трошат, да хвърлят и мачкат, да късат и дерат. Уличката пред къщата се покри с всякакви предмети и заприлича на бойно поле, през което бе минала развилняла се орда. Но това като че ли все още не задоволяваше някои от участниците в погрома. Един от селяните, на когото бе хрумнала тая безумна идея, извика с тържествуващ глас:

— Да я запалим!

Отговориха му заедно:

— Пали! Какво ще му мислиш?

Той извади кибрит и може би щеше да се втурне нагоре по стълбите, за да запали разпилените книги, вестници и списания, ако друг, по-съобразителен и по-въздържан, не изказа гласно мислите си:

— Брей, ще я запалиш, ама... знаеш ли, че тия дървени къщи наоколо ще горят като факли!

— Да горят и... нека изгорят всичките! — тръсна рошава глава онзи, който се готвеше да пали, и се наклони да изтича, но същият този от ездачите, който пръв бе се спрял с коня си и бе им посочил къщата, вдигна властно ръка и го спря:

— Чакай, не си играй с огъня, ще изгори целият град!

Другият се позапря в колебание и погледна селяните около себе си.

— Вярно, ще изгори целият — съгласи се едно старче и запремига бързо с пепелявите си клепки.

— Ами че тъй си е, с огън шега не бива! — додаде друг и всички наоколо затропаха — явно бе, че не одобряваха предложението на младия, и той се отказа.

— От мен да мине — рече и махна с ръка.

Хората се засмяха, оживиха и раздвижиха. Гвардията потегли, зави наляво по друга странична и по-малка улица, повлече след себе си останалите и тялото на влечугото отново запълзя през града, като повлече опашката си.

Ние с Цачо дочакахме да отmine манифестацията и заедно с още други такива като нас момчета, все зяпльовци, останахме пред къщата на Пано Маринов. Уморил се бях да ходя с тоя шумен, разбунтувал се

народ и тук ми се видя по-интересно. Цачо се спусна да събира разни книги и аз го последвах, тъй като по това време бяхме много увлечени от четене на романи. За съжаление оказа се, че няма нито една книга за нас, а всички бяха разни военни списания и научни книги по теория и водене на войната. Все пак ние си избрахме две-три с картинки и доволни, че не се връщаме без плячка, тръгнахме за дома си.

Още същия ден, като се прибрах, от баща си научих кой е този Пано Маринов. През войната той бил полковник в един от участъците на фронта в Македония, ако не се лъжа — на Дойранския, и там като командир на разбунтувалия се полк проявил големи жестокости: измъчвал войниците, арестувал и разстрелвал без съд всеки, който, според него, бил уличен в непокорство и участие в бунта след пробива при Добро поле. Оттам идвала и тая омраза на селяните от нашия край, тъй като по-голямата част от тях служили в неговия полк. И ето че днес те изпълнили заканата, която някога са дали, и му се отплатиха скъпо и прескъпо.

— Къде е сега той? — попитах баща си.

— Оо! — баща ми поглади небръснатото си лице. — Имал късмет. Казват, че бил в София, отишъл там по някаква своя работа. Но ако беше тук... Уф, уф, жив нямаше да бъде...

А Цачо вечерта, като се събрахме пред тяхната порта, ми каза:

— Знаеш ли какво е станало с майката и сестрата на Пано?

— Не, не знам.

Те били вътре, когато манифестацията минавала покрай къщата, и видели през прозорчето как селяните се спрели и как поискали да влязат, но избягали, щом разбили вратата, и се скрили у съседите си...

— Вярно ли, че са видели всичко, а?

— Охо, и не само че са видели, но и едва не умрели от страх! — додаде Цачо. — Ако не са били съседите им, сигурно щели са и двете да пукнат...

— Брей, че какво лошо толкоз са направили?

— Какво ли? Хм... Недоволни са хората от тях, а дето има недоволство, там стават такива работи!

Ние се заиграхме и аз позабравих случката с разгромяването на къщата на Пано Маринов, но запомних, че с народа винаги трябва да се държиш добре, ако искаш и той да се държи с теб добре! По-късно, когато започнах да се занимавам с политика, разбрах смисъла и

значението на това, което стана тогава — и никога не го забравих, а ето че и сега си припомних всичко от начало до край тъй, както се случи в ония години, годините на моето детство...

ПРЕВРАТЪТ

Един ден Цачо ми каза:

— Свалили Стамболийски!

— Как са го свалили, бе? От какво са го свалили?

Като по-голям от мен и по-осведомен Цачо ми обясни:

— Глупчо! Ей тъй... свалили го от власт, изгонили го...

— Кои, бе?

— Сговористите и блокарите.

— Че какви са пък те?

— Ще разбереш — завъртя той глава и ме погледна отвисоко. —
Хайде ела с мен да идем в казармата! Там ще видиш и ще разбереш!...

Изтичахме към казармения двор. Никога досега след заминаването на руснаците тук не е имало толкова голямо оживление. Цялото пространство между двете дълги постройки беше изпълнено с мъже, които се щураха насам-натам, бързаха нанякъде и сърдито разговаряха, а някои дори се и караха. През вратата, дето някога беше разпъната палатката с купола, която служеше за църква на белогвардейците, всяка минута влизаха и излизаха военни с новички униформи, току-що облечени. Аз любопитно се долепих до бодливата тел и заедно с много други такива като мен хлапаци не откъсвах поглед от картината, разкрила се пред нас. По-възрастните от гражданите, между които повече жени от близките махали, стояха настрана и с изписан по лицата им страх наблюдаваха движението в двора на казармата.

— Гледайте, гледайте... и бате Марин! — извиках изненадан и посочих наперената фигура на един млад мъж, метнал през рамо пушката си и запасал паласки с патрони през кръста върху цивилното си облекло.

Това беше братът на Колю Чорлето. Той ни забеляза, че му махаме, но не се обърна, а продължи да се разхожда важно сред множеството също такива като него граждани, на които мустакат фелдфебел раздаваше оръжие и патрони.

— А ето и господин Евтимов! — не сдържах учудването си и пак посочих с ръка към друг млад мъж, нисък и пълен, когато минаваше покрай нас.

Господин Евтимов беше учител по гимнастика. Като запасен офицер и той бе мобилизиран от новата власт, за да я защитава от враговете, както ми пошепна Цачо на ухото. Но, види се, учителят ни съвсем нямаше намерение да се перчи пред нас и аз видях как му стана неприятно, дори се понамръщи, щом ни забеляза. Той бързо отмина и потъна сред тълпата от мобилизирани.

Скоро всички бяха строени и под команда на някакъв запасен полковник, стегнат в тясна, не по мярката му униформа, но с горд и наперен вид, потеглиха извън града. Къде? Никой не знаеше, пък и не се интересувахе, защото вниманието ни беше привлечено от друго нещо, много по-важно от това къде отвеждат мобилизираните.

Пред главния вход на казармата спря открит жълт автомобил и от него наскочаха неколцина мъже в кожени куртки и панталони, с високи ботуши и каски на главите. Те започнаха да се протягат и прозяват, явно уморени от дългия път, и преди да разберем какво искат да правят и какво ще стане, един от тях изтича към временния щаб на мобилизирания полк, все тъй тичешком се върна при автомобила и извика на другарите си:

— Качвайте се, тръгваме веднага! — а към офицера, който се появи на вратата на щаба, добави: — Като се върнем, ще докладвам, господин майор...

Автомобилът отлетя по шосето за Троян и ние останахме с Цачо сами на пустата улица, но на мен ми бе направило силно впечатление, че отпред до шофьора, дето седна един от чудноватите мъже, имаше поставена картеница, готова за действие.

— Какви са тия? — попитах Цачо.

— Хе, какви са?... Автономисти!...

— Автономисти? — запитах учудено. — Какви са те, автономистите?

— Такива... — и той ми намигна. — Македонски комити, изпратени от царя... Има преврат... свалили са Стамболийски... той вече не е министър-председател на правителството... и сега бързат...

— А закъде бързат?

— Отиват да потушат бунта на метежниците.

— А пък тия сега какви са?

— Селяните бе, глупчо, селяните, които досега управляваха и вече ги свалиха от власт — обясни той важно и авторитетно. — Имаме ново правителство... правителство на сговора и блокарите... Ела сега да видим какво става там, при бачкийницата!

И той се запъти. Макар че съвсем не ми беше ясно какво е станало, какво е това „преврат“, как и защо са го свалили, а на негово място дошъл друг на власт, аз послушно го последвах. Ние с Цачо ходехме все заедно и аз винаги го следвах там, където отидеше той, тъй като бяхме приятели. Като по-голям и по-опитен от мен, умееше да поведе разговор с всекиго и да научи много неща, затова му бях благодарен и покорно го слушах...

Пристигнахме до моста пред бачкийницата, превърнатата вече в дюкянче за лимонада и сладки, които селяните на връщане от пазара купуваха за децата и внуците си. Но щом застанахме там, отнякъде изскочи един войник с натъкнат на пушката нож, навярно часовой, поставен на пост, за да контролира движението и да следи кой влиза и кой излиза от града. Той ни се скара и като се закани, че ще ни арестува, ние побягнахме обратно към парната мелница, която се намираше недалеч от моста и която всички наричахме „Огненицата“. Любопитството ни обаче надделя и без да се плашим повече от часовой, бавничко и безшумно се промъкнахме пак до моста, защото чухме изстрели и ни се стори, че хора тичат през полето откъм Осъма и викат „ура“.

И наистина по полето зад реката, дето през лятото често играехме, когато идвахме да се къпем, ние видяхме много хора. Отдалеч дребните им фигури приличаха на мравки, които бързат към своя мравуняк. А мравунякът не беше далеч — ниският, заоблен хълм отсреща, зад по-големия ръкав на Осъма, отдето също тъй други хора бързаха като мравки, само че надолу. И оттам, от този гърбав хълм, идеха гърмежите и се чуваха виковете...

В миг, забравили всякаква опасност, без да знаем какво става там и защо едните се качват, а другите слизат, полетяха гърмежи, чу се вой и един заблуден куршум тупна пред мен в краката ми, като изрови пръстта и вдигна облаче бял прах. Аз погледнах Цачо и видях, че лицето му беше бледо като на мъртвец и че долната му устна трепереше от страх, но в момента не осъзнах какво означава това и

продължих да наблюдавам картината, която се разкриваше пред очите ми.

— Бягай, ще ни убият! — извика Цачо и пръв хукна, а след малко, като се позабавих, за да погледна още веднъж натам, отдето дойде куршумът, последвах го и аз.

И тъкмо навреме, защото боят между двете страни се завърза при горния ръкав на реката и пламна с такава сила, че ехтежът му се чуваше чак при нас. Хората стреляха и викаха, бягаха назад и се втурваха напред. После започнаха да носят ранени и убити, които нареждаха до моста, и едва тогава разбрах на каква голяма опасност се бяхме изложили...

Като тичах запъхтян подир Цачо, аз го настигнах някъде при парната мелница и от умора не можех повече да продължа. Отпуснах се на земята, поех си дъх и казах на пресекулки:

— Брей, че то било страшно нещо това, превратът, бе!

— Ами че ти как мислиш?... Бой е това, а не шега! — кимна ми Цачо. — Ето какво значи гражданска война...

— Че война ли е това?

— Уф, глупчо, какво ли разбираш ти! — и Цачо направи подигравателен жест, като опря палеца до носа си.

Той забеляза огорчението ми и понеже ме обичаше, съжали ме и се наведе към мен:

— Ти не се плаши, скоро ще свърши тя, тая война, ами е жалко само, че ще избият сума ти народ, и то все селяни...

— А защо ще ги избият?

— Защото са им отнели властта и защото те искат да си я вземат, а другите не им я дават — затова, разбра ли?

— Разбрах — кимнах аз, макар че нищо не разбрах. — А какво е това? Я виж... Оръдия! — и посочих към пътя.

Цачо веднага скочи на крака. Скочих и аз с примряло сърце. Двамата зяпнахме от изненада.

Край нас премина в галоп артилерийска батарея с две оръдия, теглени от четири впряга едри, буйни коне. Отпред препускаше, като подскачаше на седлото, младичък поручик и размахваше кожен камшик, а отзад се друсаха с лафетите войничетата с напрашени лица и спуснати под брадата черни каишки на фуражките си. Офицерчето имаше войнствен вид, но войничетата бяха умърлушени и лицата им

не изразяваха нищо друго, освен съжаление, че щат не щат, трябва да се намесят в бъркотията. Преди да разберем с Цачо какви са техните намерения, поручикът даде знак и оръдията спряха до брега на реката, недалеч от моста, дето лежаха убитите и ранените. Той скочи от коня си, хвърли поводите в ръцете на притичалия войник и започна да се разпорежда. Без да се бавят, войниците откачиха оръдията, обърнаха ги с дулата към гърбавия хълм и ги нагласиха тъй, че да бият право там. Всички заеха местата си. Офицерчето застана до първото оръдие и изкомандува. И двете оръдия бяха веднага напълнени. Мерачите взеха мерник и докладваха, а подносачите приготвиха нови снаряди. Поручикът стоеше разкрачен, с вдигната ръка.

— Ще бият по Пресяка — прошепна ми Цачо.

— Защо по Пресяка?

— Защото там е щабът на метежниците.

Аз гледах втрещен. Цачо също гледаше и аз усещах с рамото си, на което той бе опрял ръка, как целият трепери от вълнение. Минута-две и изведнъж поручикът се обърна към войниците.

— Огън! — изкомандува той.

От дулото на едното оръдие блъвна огън и като описа голяма дъга над реката, нещо като дълга лента, опасала цялото поле, прелетя снаряд и падна оттатък реката зад гърбавия рид, дето изригна висок гейзер от пушек. Поручикът отново махна с ръка и пак я вдигна. Блъвна огън от гърлото на другото оръдие и втори гърмеж разтърси земята, а над Осъма прелетя пак със свирене, като описваше също такава голяма дъга над полето, друг снаряд...

— От двете оръдия по един... Огън! — извика поручикът и се почеса по тила, щом видя, че там, отсреща на баира, земята завря и закипя от огън и желязо.

— Още по един... Огън!

Оръдията потрепераха и се задавяха от гърмежите. Войниците пъхаха нови снаряди, дърпаха врѳвичката и стреляха, а свирещите ленти все тъй опасваха полето и все тъй земята отсреща изригваше като из кратера на вулкан огнева лава, докато поручикът не заповяда да спрат. После с бинокъла погледна към димната завеса, която вятърът развяваше и разнасяше по целия планински хребет.

— Край!... Стига!... Предават се... Бяло знаме! — извика той зарадван и изтича да рапортува на някакъв си важен офицер, който, без

да го видим, бе пристигнал на кон. — Господин полковник, в точно определеното ни време изпълних възложената ми задача... Противникът е разбит и се предава. Моля, вижте! — и той подаде бинокъла.

— Добре, дайте да видя! — каза със спокоен глас полковникът и няколко минути гледа. — Благодаря ви за старанието, поручик. Ще бъдете възнаграден, няма да забравя това. А сега... отивайте си!

Поручикът издаде кратка команда, качи се на коня и докато се оправяше на седлото, войниците впрегнаха конете в оръдията, заеха местата си и все тъй бързо, както бяха дошли, си заминаха.

Ние видяхме как гражданите, които допреди малко тичаха по полето и атакуваха рида, караха първите пленени селяни и като ги блъскаха с прикладите си грубо в гърбовете, викаха и ги ругаеха, а те, раздърпани и жалки, вървяха покорно като стадо, подкарано към кланицата, и едва се спасяваха от ударите на разярените и освирепели победители.

До вечерта от селата изкарваха бунтовници, водеха ги навързани по няколко души и ги затваряха в казармата, която само за един ден се изпълни с арестуван народ.

НА РИБОЛОВ

В края на август отидохме за риба с моя приятел Марко Иванов. Вървахме по брега на реката и бързахме да стигнем на мястото, дето щяхме да се разположим, преди да са настъпили големите горещини. Пред мен крачеше Марко — висок, сух, с тънка жилеста шия и слабо, обгорено от слънцето лице, запретнал крачолите на избелелите си дочени панталони до коленете. Аз пък се мъкнех бавно, стъпвах предпазливо по напечения пясък и оставях подире си пресни следи, които топлият сух вятър откъм полето веднага засипваше. Разстоянието между нас се бе тъй увеличило, че аз завиках:

— Ехей, Марко бе... чакай!

Марко се позапря и усмихнато се обърна към мен.

— Хайде, Ванко, хайде, че няма време! — подвикна той ободрително и усмивката не слезе от слабото му лице. — Я виж колко високо се е вдигнало слънцето! Трябва да стигнем преди обед. Тогава рибата играе. А оставим ли след пладне, ще се върнем с празни ръце. Хайде пораздвижи се!

Марко говореше бързо, припряно, но в гласа му нямаше строгост, а се чувствуваше повече загриженост.

Без да възразявам, аз напрегнах последни сили и мълчаливо продължих.

Ние вървахме нагоре по течението на реката и гледахме да не се отделяме нито крачка от брега.

Като изминахме около двеста метра и стигнахме до стария прогнил бент, спряхме. Марко държеше в ръцете си рибарски сак, а аз носех кошница от върбови пръчки, на дъното на която имаше парче сух хляб, няколко глави лук, кълбо канап, игла и разни други дребни неща. Огледахме мястото и преди да решим какво трябва да направим, аз попитах отчаяно:

— Тука ли?

— Тука — отговори Марко, хвърли сака върху тревата и започна да се съблича.

Мястото не беше хубаво — голо, без нито едно дръвче, под сянката на което може да се полегне. Но щом Марко го бе избрал, какво можех да кажа аз?

След пет минути бяхме вече готови за риболов. Но и на двамата не ни се искаше да се потопим в хладната вода, без да се понапечем малко на слънцето, да си починем и побъбрим. Ние се излегнахме и заровихме крака в топлия пясък.

Като дъвчех коричка от хляб, аз си спомних за разговора, който бяхме водили снощи, и се обърнах към моя приятел:

— Нали се разбрахме? — казах аз. — Ако уловим повече риба, ще я продадем и с парите ще купим оная книжка, дето я видяхме в дюкянчето на дядо Спиридон.

— Ясно, разбрахме се — усмихна се Марко. — Ами ти искаш ли да видиш нещо?

— Какво?

— Нещо, което ще ти покажа.

— Покажи ми го де!

— Не, не сега. Не е у мен.

— А какво е то?

— Като се върнем, ще го видиш — отговори Марко, но аз настоях:

— Их, какъв си пък ти, Марко! Все криеш от мене, все се спотайваш... Нямах ли ми доверие? Та покажи ми го де! Иначе, да знаеш, ще ти се разсърдя...

— Казах ти, като се върнем — държеше на своето Марко. — Това нещо е такова, което не се носи и не се показва на всекиго...

— Че аз „всекиго“ ли съм? — започнах да му се моля: — Е, хайде кажи ми какво е то, кажи ми и аз... обещавам ти, все с теб ще ходя за риба, винаги ще те слушам и ще бъда готов на всичко, което поискаш... Не вярваш ли, а?

— А бе Ванко, вярвам, как да не вярвам? Ама сега не мога да ти го покажа, бе братленце!

— Добре де, не ми го показвай, но ми кажи какво е то... Нали можеш, а? Кажи ми де! Марко се поколеба, после се реши да ми открие тайната си и като се наведе, започна да ми шепне на ухото:

— Имам револвер. Намерих го у вуйчови в избата. Такъв един хубав... само че мъничко ръждясал отвън...

— Ама истински ли? — попитах недоверчиво, тъй като ми се стори, че той се шегува с мен.

— Че как?... Истински я! — дръпна се Марко обиден. — Ти да не мислиш, че това е някаква играчка...

— И нов, малко употребяван?

— Не, не съвсем нов, но нали ти казах — запазен, с лъскаво дуло... — започна Марко да обяснява, но аз го прекъснах:

— С чирени?

— Щом съм ти казал, че е запазен, значи с чирени! — ядоса се той. — Какво повече искаш?

— Чакай, а патрони откъде ще вземеш?

— Шшт! — Марко направи знак с пръст на устата и се огледа предпазливо. — Не викай, дяволе! Нали те предупредих!

Смутих се и наведох глава. Погледнах Марко виновно, но любопитството ми бе напъряло, че като поразмислих, пак се престаших и попитах тихо:

— Е, кажи ми, кога ще дойде това време, когато ще ти потрябва?

— Когато дойде, бе Ванко! — отговори без желание Марко и отегчено се прозя.

Не бях доволен от отговора му.

— Но кога, кога? Аз това питам!

— Е, стига де! Омръзна ми да ме питаш, остави ме да полежа...

Не се разсърдих на моя приятел, защото бях привързан към него и го обичах.

Няколко минути мълчахме, после аз почувствувах, че не мога повече да търпя и уверено изрекох:

— А пък аз ти казвам, че скоро ще дойде!

Марко вдигна глава и както беше задрямал, погледна ме учудено.

— Кой ще дойде, бе Ванко?

— Ами че... това време, за което преди малко говореше.

— Аха! — засмя се той със своята подкупваща усмивка и се изтегна по гръб на пясъка. — То се знае, че ще дойде, но... не се знае дали ще е скоро...

— А пък аз вярвам, че ще е скоро.

— Хм! — Марко пак затвори очи, но аз не го оставих спокоен да лежи.

— Ама нали все някога ще дойде? Затова значи трябва да бъдем готови...

Марко леко се понадигна на лакти.

— Че трябва — трябва! — рече той тихо, отново се отпусна по гръб и отново затвори очи.

Аз бях непримирим.

— Да, ще дойде, но ти имаш револвер, а пък аз нямам...

— Трай! И за теб ще се намери.

— Кога? — извиках и бях готов да се хвърля и го прегърна, но се въздържах, тъй като ми се стори неприлично. — Кога, бе Марко? Кажй — кога?

— Скоро... тия дни... измърмори Марко в просъница — ще се поразровя още веднъж в избата на чичови и вярвам, че все нещо ще се намери и за теб...

— Истина ли говориш?

— Че кога съм се шегувал с теб?

— Но ако не намериш?

— Ако не намеря... — и Марко се прозя, — ако не намеря... то се знае, че няма да имаш!

Изтръпнах.

— И какво, другарите няма ли да ми дадат?

— Не знам. На мен, както виждаш, никой не ми го е дал, аз самичък си го намерих. Пък и другарите откъде ще вземат толкова много револвери? То едвам за тях ще има, та не знам дали ще стигнат и за такива като теб... Хайде, Ванко, остави ме за малко да поспя! — почти ми се скара Марко и повече думица не отрони въпреки моите опити да го заговоря още веднъж.

Примирен, аз също се изтегнах до него и като се загледах във високото, опалено от слънцето небе, помъчих се да намеря сам изход от създалото се положение. „Ех, да имаше един за мен!“ — помислих аз и като затворих очи, впуснах се в дълги разсъждения, за да открия начин да се снабдя с револвер.

Постепенно мечтите ме завладяха и ме отвлякоха в онова недалечно време, за което всички хора в градчето като мене и Марко се готвеха. И аз си представих деня, когато ще гръмне първата пушка там, на площада, пред клуба на партията, и някой ще развее от балкончето

червеното знаме, а аз и Марко ще излезем на улицата и ще се притечем на помощ на въстаниците с нашите револвери...

— Хайде, стига вече! — прекъсна мислите ми Марко. — Ставай, Ванко, и да почваме, че слънцето скоро ще залезе, а стъмни ли се, нищо няма да уловим и тогава няма да купим оная книжка от дюкянчето на дядо Спиридон...

Марко стана, грабна сака и нагази в реката. Недоволен, аз тръгнах подир него, но на брега се спрях, тъй като водата ми се видя хладна за нагорещеното ми тяло.

— Какво зяпаш? — викна той, като разгъна сака и го заложи срещу течението на бързея под върбите. — Бий, гони рибата!

Грабнах един кол и с него започнах да пляскам по водата, като виках, колкото ми глас държи, за да плаша рибата. Струваше ми се, че по тоя начин ще изкупя вината си пред моя приятел.

Скоро Марко извади сака и в него затрептяха първите едри риби, чиито гърбове блеснаха на слънцето. С радост ние ги извадихме на брега, сложихме ги в кошчето и отново се върнахме в реката. Увлечени от сполучливия лов, ние забравихме и револвера, и „онова време“, което двамата чакахме и за което се готвеха всички наши хора в градчето.

АНАРХИСТИТЕ

Бяхме поизраснали, бяхме поумнели и бяхме започнали да разбираме от много неща в живота, но все още продължавахме да играем из Гознишката бара. С Цачо като неразделни приятели ходехме все заедно. По-голям от мен, той ме покровителствуваше, а аз го слушах и му се подчинявах, когато искаше нещо от мен; дори изпитвах радост и удоволствие да изпълнявам поръченията му през време на скитанията из околностите на града. А къде ли не ходехме ние: и на Стратеш, и на Башбунар, и на Червен бряг, но най обичахме да прекарваме свободното си време след училище из Гознишката бара.

Гознишката бара — какво грозно име, но то е свързано с най-милите, най-скъпите спомени от моя живот! Аз и сега изпитвам оная неповторима радост, която съм изпитвал, когато сме се лутали по нейните стръмни, изронени от пороищата брегове, обраснали с къпини и шипкови храсталаци. Особено много имаше там трънкосливки, ситни и вкусни, с тръпчиво-сладък аромат, че още ги усещам на езика си. Всяка есен, щом завалят дъждовете и падне първата слана, ние отивахме да наблюдаваме умиращата красота на природата и тогава беряхме и лапахме до насита трънкосливки, зрели дренки, сочни шипки...

Веднъж, когато отивахме към бай Ненковата воденица, отдето обикновено започваха нашите набези по къра, недалеч от моста в праха на пътя блесна нещо ослепително. Сърчицето ми трепна. Какво ли ще е това?

— Табакера! — извиках и се впуснах зарадван, но Цачо, нали беше дългокрак и по-пъргав от мен, ме изпревари и я взе, преди още да стигна там.

— Моя е! — казах през сълзи. — Пръв я видях...

— Видял си я, ама аз пръв я взех — възрази Цачо с убедителен тон.

— Дай ми я, иначе... да знаеш, че ще ти се разсърдя! — настоях аз.

Цачо ме погледна насмешливо.

— Хе, ревльо, чакай да видя какво има вътре...

Той отвори внимателно блестящата никелирана кутия, пълна с тютюн, ситно нарязан и жълт. Макар че не пушеше, Цачо го помириса.

— Чудесен!... Първо качество, даже екстра!... — Той пак помириса, погледна ме разколебан и кимна. — Е, добре, аз ще взема тютюна за тате, а на тебе ще дам табакерата. На, ето я!

Поех я с треперещи ръце като истинско съкровище и се засмях от радост.

— Видя ли, че се разбрахме, а ти... плачеш, хм! — рече Цачо и ме погледна строго. — Лигльо!... Ако само още веднъж се разцивриш тъй, няма да идваш вече никога с мен, чу ли?

— Чух — отговорих с наведена глава и го последвах мълчаливо.

Друг път, като отивахме пак към воденицата, до парната мелница, намерихме пари. Аз пак пръв ги видях и се спрях. Тутакси и Цачо се спря. Те бяха все петачета, гологани и грошове, пръснали се по земята, навярно изсипани от някой селянин, когато се е връщал от пазара и е връзвал кесията си. Техният блясък, особено несметното им количество, ни заслепи. Като се огледахме и видяхме, че наоколо няма никого, у когото да събудим подозрение, ние бързо започнахме да ги събираме. Аз гребях нагорещените от слънцето монети с бързината на гладна кокошка, която кълве разпилените в пепелта зърна. Но Цачо, както винаги по-сръчен и по-ловък от мен, събра повече. Моите пари също не бяха малко. Аз толкова много се зарадвах, че не се сетих да погледна колко бяха неговите. Не му завидях, когато ми се похвали, че били пет лева. Никога, никога в живота си не бяхме намирали толкова пари!

Късно един ден през лятото пак скитахме из Гознишката бара и търсехме повет, за да си изплетем кошове за риба. И аз, и Цачо обичахме да се занимаваме с ръкоделни работи, та затова бяхме тръгнали с надежда, че може би ще открием някъде из трънаците по брега.

Лъх на гнило идеше от дъното на дълбокия ров, в който водата се оцеждаше на тънки струи и само във вирчетата се бе събрала малко повече. Там небето се оглеждаше, ние виждахме и облаците, слезли ниско и се повлекли като рунтави овчи опашки, и дърветата с надвисналите си клони, и дори самия бряг, на който стояхме наведени.

Голямо удоволствие беше да наблюдаваме всяко кътче от дола, всяко храстче, всяко клонче, всяка тревичка, дори и мравките, които бързаха да досъберат останалата храна, преди да са завалели дъждовете и да е настъпила зимата. А тя, зимата, вече се чувствуваше по окапалите листа и оголените дървета и нейния студен дъх предусещахме с най-слабия повей на вятъра, който идеше от север...

Цачо се спря и загледа в рохкавата пръст на изровения бряг. Нещо му се бе мярнало пред очите, нещо като че ли бе скрито долу. Или може би тъй му се е сторило? Той скочи и бързо започна да рови с тънките си жилести пръсти. Неочаквано се показва цевта на пушка. С разтреперани ръце Цачо я измъкна и тъкмо щеше да ми я подаде, ремъкът ѝ се закачи о нещо друго. Отново започна да рови нетърпеливо. И тогава видяхме, че наред с пушката същият този непознат човек беше скрил и раница, и паласки с патрони, и две бомби, увити във вълнена фланела... Находката много ни озадачи и дори уплаши, но ние нямахме време за излишни колебания и разсъждения, а грабнахме намерените вещи и хукнахме обратно по пътеката. Кой ли ги е оставил? И защо? Не можах веднага да се досетя, но Цачо пръв разбра каква ще е работата и се спря.

— Трябва да е някой войник, който... Разбираш ли, а? — обърна се той към мен. — Хайде да отидем в казармата и да предадем пушката, патроните и бомбите, а пък раницата и фланелата да си задържим.

Решихме да отидем най-напред у Цачови и след това в казармата. Но никой, разбира се, не биваше да ни види. Като заобиколихме отдалеч и минахме по друг път, напъряко през нивите и после край оградата на Шишковия двор, ние се отпавихме за нашата махала. Не бяхме изминали и двеста крачки, когато пред нас изникнаха двама души. Единият беше нисък на ръст, широкоплещест и набит, другият — тънък и висок, с буйна, паднала над тесните му рамене коса. Щом ни видяха, те се поспряха и щяха да се отбият от пътя, за да не се срещнем, но съзряха пушката и като си размениха поглед, тръгнаха право срещу нас.

— Какво е това, бе момче? — попита ниският, широкоплещестият и посегна към пушката. — Я дай да я видя!

Той я огледа внимателно като опитен познавач и на пълните му устни трепна усмивчица на задоволство.

— Откъде си я взел?

— Намерих я — отговори Цачо силно смутен и кимна — ей там, в дола...

— И това ли? — запита другият, като посочи раницата и паласките.

— Ами че и него също там...

— Хм, хм... — Той взе от Цачо двете бомби и патроните. — Какво ще кажеш, Василе? Ще ни потрябват, а?

— Разбира се! — отговори първият, като проверяваше мерника, магазина и ръкохватката на пушката. — Всичко е наред... Вземай!

Присви едното си око и се прицели, сякаш се готвеше да гръмне, после я свали и каза:

— Пушката, момчета, ще вземем. Тя не ви трябва, но на нас ни е много нужна. Ще вземем и патроните, и бомбите, ще ви оставим раницата. Може ли?

Цачо се запъна:

— Ами... такова... защо ги вземате? Как тъй, ние сме ги намерили и искаме да ги занесем...

— Тсс, тихо! — рече строго ниският, когото другарят му нарече Васил. — Ето ти пари... двайсет лева... Стигат ли, а?

Цачо посегна, но веднага се дръпна.

— Вземи, вземи, не бой се!

— Не, не! — задърпа се той и ги погледна с недоверие. — Какви сте вие?

— Какви ли? — засмя се непознатият. — Ще научиш, а сега отивайте си и никому нито дума за нас, чухте ли?

— Чухме — съобрази пръв да каже Цачо и с поглед ми даде да разбере, че трябва да го последвам.

Той не взе парите и веднага тръгна, а след него и аз. Двамата непознати останаха известно време на мястото си, после чух как единият каза на другия:

— Хайде, Тинко, да вървим! От днес нататък нашият път е предопределен... — и те свиха наляво по дерето.

Повървахме още малко и се спряхме.

— Какви бяха тия хора? — попитах разтреперан.

— Анархисти! — прошепна Цачо и ме дръпна. — Върви, върви, че ако ни види някой, живи няма да останем!

Ние се прибрахме по домовете си и всеки от нас запази тайната, но от вълнение, от страх и тревога дали няма все пак да узнаят за тая наша среща, през цялата нощ се премяхах в леглото, като сънувах непознатите, особено единия от тях, този, който постоянно ни гледаше и нито веднъж не ни попита за нещо.

Анархисти! Тая дума за пръв път чух от Цачо и не знаех какво означава тя, макар и смътно да съзнавах, че е свързана с нещо много опасно за двамата млади мъже, които навярно са тръгнали с пушката из гората като недоволни от управлението на държавата. Какво ли искаха те? И какви бяха намеренията им, когато взеха от нас оръжието?

Една вечер, тъкмо бяхме седнали да се храним, откъм главната улица се чуха гърмежи, които ни накараха да скочим и да изтичаме навън. Те зачестиха и станаха толкова силни и наблизко, че не само на мен, но и на мама се стори, като че ли куршумите префучаха над главите ни и се забиха в черницата пред пътната врата. Тя ме хвана за ръката и ме задържа навътре в стаята.

— Ела, ела, сине, че може някой да те улучи! — извика и се обърна към баща ми, който се готвеше да излезе. — Цеко, ти пък накъде?

— Ей сега ще дойда, да видя какво става — рече баща ми и хукна към улицата.

Гърмежите продължиха. Треснаха и няколко бомби. Разнесе се тропот на коне, викове на хора, които гонеха някого. Това трая повече от половин час, после всичко затихна и над градчето легна нощта. Мама запали лампата и ние се свряхме в ъгъла, до печката. Скоро баща ми се върна и от вратата започна да обяснява:

— Анархисти... Подгонили ги и те избягали към Пресечената канара. Казват, че били трима. Единия от тях познавам... Нано, синът на бай Петър, дето живее горе в Дикисаня, а другите двама не знам чи са, но били от нашия град. Васил и Тинко се казвали... Брей, че юнаци, брей! — засмя се баща ми, а баба въздъхна тежко и дълбоко:

— Божичко, къде ли се крият сега? Я виж какъв дъжд е вълн! — и тя пак се прекръсти. — Да ги пази господ от беда!...

ГРОБЪТ

За по-малко от месец след преврата властниците бяха арестували толкова селяни, че казармените помещения се изпълниха и нямаше повече къде да ги затварят, а всеки ден докарваха нови и нови хора. Какви тревожни дни и нощи! Нашата къща беше близо до казармата и ние често слушахме виковете и писъците на тия, които водеха на разпит. Баба и мама кълнях с ожесточение новите управници, а баща ми стискаше зъби и само когато се напиеше, ругаеше високо и си дереше гърлото:

— Зверове!... Кожодери!...

— Мълчи, Цеко, че ако те чуят, жив няма да те оставят! — проплакваше майка ми, но той не можеше да се успокои и като грабваше флигорната си от сандъка, надуваше я и изливаше мъката си с познатата ми още от дете песен:

*Тежко, тежко! Вино дайте!
Дано пиян аз забравя
туй, що, глупци, вий не знайте,
позор ли е или слава!*

Аз и Цачо отивахме край казармата и застанали до бодливия тел, наблюдавахме как извеждат арестантите на разпит. Добре знаехме какво значи това — „разпит“. То беше нещо страшно и нечувано: изправяха метежника да отговаря уж пред следователя и ако той мълчеше или нямаше какво да признае, започваха да го бият, да го мъчат и изтезават до смърт. От жалните писъци и стонове, виковете и задавания плач косите ни настръхваха и ние побягвахме далеч, като запушвахме ушите си.

От побоища, кръв и убийства най-после палачите се умориха и започнаха да пускат един след друг арестуваните. Постепенно временният затвор в казармата оредя. Когато аз успеях да се промъкна

до прозорчето на долния етаж, без да ме забележи часовоят, виждах как останалите, все още голям брой задържани селяни, лежаха на дъсчения под, пушеха и разговаряха тихо помежду си или пък се разхождаха из дългото помещение. Не видях нито един да разстрелват, но из града се носеше слух, че нощем, щом всички заспят, продължавали да извеждат по-непокорните, откарвали ги в горния край на казармения двор, над рова, дето хвърляха сметта. Там, без съд и присъда, ги разстрелвали и после заравяли труповете им в дола. Дали беше истина, не мога да кажа, но във всеки слух има зрънце истина и навярно ще да е било така, както се говореше.

Нищо не се правеше в защита на невинните хора. Пък и какво ли можеше да се направи, щом на власт бяха такива свирепи, такива кръвожадни хора, както казваше баща ми. Веднъж ми се удаде случай да присъствувам на панихидата на убит арестант.

То стана в края на август. Връщах се от реката, бяхме отново ходили да ловим риба с Марко. Като минавах по пътя край онова място от казармения двор, за което се говореше, че имало заровени трупове на убити метежници, аз неволно вдигнах глава и видях до самия ров, обраснал с редички акациев дръвчета, изправени няколко души, а пред тях гроб... Гроб! Изтръпнах. Значи не е било никакъв слух, а самата истина!

Предпазливо се изкачих по наклона, прескочих трънения плет, високите хрусталаци и влязох вътре, в двора, при хората. Стар селянин, висок и прегърбен, стоеше гологлав, с калпак в ръце, а до него — жена му, дребничка, съсухрена селянка с черна забрадка, и един млад мъж в униформата на полицейски началник. Веднага познах Цано Вълков, бившия околийски управител, същия онзи пълен мъж, когото не бях виждал от миналата година при посрещането на Стамболийски, само че сега без пагони и твърде отслабнал. Малко настрана забелязах войник с пушка на пост, за да пази арестувания полицейски началник. И на лично място, разбира се, стърчеше поп с епитрахил и кадилница в ръка. Само за миг се поколебах какво да правя, после пристъпих и заставах зад тях. Часовоят дори не помръдна от мястото си, сякаш всичко му беше безразлично, но попът повдигна глава и като ме измери учудено с погледа на мъничките си очи, сви недоволен устни и замрънка тихо: „Господи, помилуй, господи,

помилуй...“. Аз разбрах на каква панихида присъствувах и го погледнах дръзко.

Гробът беше на убития през нощта след преврата по-малък брат на околийския управител Цано Вълков и сега родителите му устройваха с разрешение на властта тази панихида, а сам Цано присъствуваше, придружен от часовоя. Погледнах бащата и майката. Тя продължаваше да гледа пресния гроб на сина си, подпряла глава на съсухрената си ръка, като че ли искаше да каже, че всичко ѝ е ясно. А той се вълнуваше и като потреперваше от време на време с раменете си, хълцаше неутешимо. Цано, който беше преживял ужасите на разпита и можеше да си представи на какви мъчения е бил подложен малкият му брат, преди да го разстрелят, гледаше купчината леко слегнала се пръст и не знаеше какъв ще бъде неговият край. Попът размахна кадилницата с тамян, запя тихичко и някак гъгниво, сякаш имаше в гърлото си костилка от току-що погълната слива: „Спаси, боже, спаси, крепки, спаси, безсмъртни, помилуй нас... Алилуя, алилуя... Амин!“. Посегна, разчупи питата, сложена върху бяла кърпа, взе парченце от нея и го тури настрана, после се приведе още повече, загреба с лъжицата от житото и го пръсна по гроба, а накрая преля с вино, скръсти ръце на гърдите си, прочете още веднъж молитвата.

— Вземете за бог да прости на умрелия! — рече той на бащата и майката, като взе залък от питата, сложи в устата си и започна да сваля епитрахила. — Има ли още нещо да желаете?

— Не, нищо — кимна бащата. — Благодарим на бога, задето ни зачетохте!

— А вие? — спря поглед той на брата.

Видях как една жилка заигра под брадата на арестувания.

— И аз няма какво да прибавя, отче. Благодаря ви за службата.

— О, моля ви, това е мой дълг. Аз служа на господата... Е, тогава?... Да сметнем, че всичко е наред и да ви кажа „довиждане“! — прекръсти се още веднъж попът и бързо се отдалечи.

Черната му фигура с дълго, развято расо изчезна зад клоните на ябълковите дървета.

Останали сами, ако не ни смятаха — мене и войника — за участници в панихидата, близките на покойника само миг помълчаха, после се разприказваха. Изглежда те добре разбираха положението, в което се намира арестуваният, и затова бързаха да разменят колкото се може повече думи и да се осведомят кой как е със здравето и от какво има нужда. Войникът слуша търпеливо, па току изведнъж се размърда, даде знак с ръка и каза тихо, едва ли не с умолителен глас:

— Хайде, време е, господин Вълков!

Зад мен се чу шум. Обърнах се, сега видях, че недалеч от нас, притулен зад храстите, стоеше един подпоручик и че в същия миг, щом разбра, че панихидата е вече свършила, той намери за благоразумно да излезе от скривалището и да прекрати всякакви разговори. Но му беше изглежда неудобно да се намесва и затова кимна на часовоя.

— Казах му, господин подпоручик — взе да се оправдава войникът и пак се обърна към арестанта, но този път малко по-строго и твърдо: — Господин Вълков, времето ви изтече!

— Добре, добре. Аз ей сега... — усмихна се смутено бившият околийски управител и продължи да говори нещо бързо на баща си.

Тогава подпоручикът не се стърпя, излезе от храстите, приближи се и леко го побутна по рамото:

— Е, не може повече, господин Вълков! Нали разбрахте! Хайде, моля ви... — и се обърна сърдито към часовоя: — Карай!

Часовоят свали пушката от рамото си и посегна да откъсне арестанта насила от прегръдките на майка му, но бившият околийски

управител сам съобрази, че не бива повече да злоупотребява с дадената му свобода, целуна я по челото, стисна ръката на баща си и като им се усмихна за последен път, тръгна бавно през високата изгоряла трева към ареста.

Старицата хлипаше и триеше сълзите си с крайчеца на престилката, а бащата, свъсил гъстите си вежди, събрал всички бръчки на челото си, продължи да гледа към отдалечаващите се и не свали очи, докато не се скриха зад дъсчената барака. Едва сега като че ли старицата ме забеляза. Тя се спусна, отчупи голямо парче от питата, загреба с лъжицата жито, изсипа го върху хартийка и ми подаде със сухата си черна ръка.

— Яж, сине, за здравето на бате ти Цано!

Аз постоях още малко до гроба и побързах да се махна по-далеч от това мрачно място.

В ЦИРКА

На малкия площад отвъд Осъм, в старата част Вароша, дето и сега се издига гранитният паметник на обесения от турците революционер Тодор Кирков, често разпъваше платна и издигаше своя купол някой новопристигнал цирк. Около него като гъби изникваха сергиите и бараките на разни дребни търговци, сладкари и продавачи на захарен памук, а до тях се нареждаха фотографите за снимане аламинут, стрелбищата с всевъзможни подвижни фигури и накрая, разбира се, неизменният паноптикум с най-чудовищни рисунки над входа.

От сутрин до вечер там се трупаше пъстър, многогласен народ, повечето хлапетии като нас, и се вдигаше такава врява, че се огласяваше целият град. Идваха понякога и господа, видни търговци и местни първенци, с жените си, важни, надути, в разкошните си скъпи облекла; мъжете — самодоволни и щастливи, с коремчета, стегнати от жилетките, и с бастунчета, които въртяха в ръце, жените — напудрени и начервени, със златни обеци и огърлици от фалшиви перли, разхождаха се под ръка и високомерно поглеждаха към простолюдието, а когато дойдеше време да се отвори цирка и музиката засвирваше марш те влизаха първи и заемаха местата си в ложите най-отпред, до самата арена. След тях, като се блъскаха, настъпваха и ругаеха, напиряха хората от тълпата, запълваха до последния ред амфитеатрално наредените дъсчени пейки, та дори чак тясната галерия, натъпкана едва ли не до покрива, и тогава вътре ставаше толкова топло и задушно, въздухът се изпълваше с такава миризма от запотените тела и се вдигаше такъв невъобразим шум, че ненавикналият човек трудно би издържал, ако не беше очакването да се види нещо необикновено и изключително, както обещаваха разлепените из града афиши.

За мене, все пак тия, които се намираха вътре, бяха най-големите щастливци, защото можеха да видят и прекрасната ездачка на кон с нейната ефирнонежна бяла рокличка и червени ботушки, и акробатите,

които се премятаха и правеха разни гимнастически упражнения на лост и халки, и мъжът, който ходеше по тел, и смъртоносния скок от летящия трапец на жената-чудо, и най-после веселите, с нашарени лица и изкуствено удължени носове клоуни Гого и Симчо, които разсмиваха публиката до припадък. Аз нямах пари за билет и бях успял само веднъж да се промъкна под платното, да пропълзя под увисналите крака на посетителите върху посипаната с угарки, люспи от семки и всевъзможни хартийки земя, да се сгуша между публиката в галерията и там в захлас, с неизказана наслада да прекарам заедно с всички тия щастливци до полунощ... да, само веднъж, защото при повторния ми опит бях заловен от цирковия разпоредител, който ми залепи такава плесница, като ме изрита навън, че от това едва ли не оглушах. Повече не се реших да се промъквам гратис и оставах през следващите вечери вън, на площада, да обикалям цирка, да гледам през платното раздвижените сенки на човешките фигури, да слушам със завист смеха на публиката, когато Гого или Симчо кажат някоя много сполучлива шега, и да въздишам с болка на сърцето, че не съм вътре при тях. В такива минути аз много страдах и се измъчвах. И не само аз, но и всички други хлапета, по-големи и по-малки от мен, които нямахме щастието да сме притежатели поне на два лева, колкото беше цената на билет за галерията.

По това време аз бях без работа. Като казвам, че бях без работа, искам да добавя и поясня, че съвсем не бях свободен и без всякакви задължения, а бях ученик и се намирах във ваканция. Но още от малък, от девет или десетгодишна възраст, аз ходех тук-там да поработвам за подпомагане на баща си в изхранване на семейството ни. Всеки ден след обед, като се върнех от училище, най-вече в празник, аз отивах да помагам като сладкарски чирак на търговката Наня Серафимова и с табла на глава разнасях част от апетитната ѝ стока из улиците. Но се случи, че тя замина някъде, на по-добър пазар в друг град, и аз останах без работа. А като останах без работа, останах и без пари.

И ето, стоях аз една вечер до фенера пред входа на цирка умърлушен и отчаян, с насълзени очи, че не можех да вляза вътре, и със свито сърце слушах плясъците на камшика и виковете „Але-хоп“, с които директорът, елегантен, с цилиндър на глава и с бели ръкавици, подканяше двете кончета при разминаването им по арената, за да направят ония чудно хубави номера, научени от самия него.

Неочаквано някой сложи ръка на рамото ми и като ме разтърси, обърна ме към себе си. Изтръпнал от страх аз видях, че пред мен бе застанал един от цирковите артисти и щях без малко да побягна, уплашен, да не би да ми зашлеви пак плесница, но преди още да се съвзема, чух как той ми каза с дълбок гръден и приятен басов глас:

— Хей, момче, искаш ли да спечелиш някой и друг лев?

Продължих да го гледам като втрещен, без да имам сили да му отговоря и без да разбирам какво ми предлага.

— Чуваш ли? Тебе питам... Искаш ли да изкараш нещичко за хляб? — каза той вече с мек и както ми се стори, някак си подкупващ тон в гласа.

Опомних се и веднага поклатих глава в знак на съгласие.

— Хайде, ела с мен! — рече той строго и ме поведе към полуосветения заден вход на цирка.

Там той ме предаде на един от двамата клоуни и като ми поръча да го слушам и да изпълнявам всичките му желания, бързо се отдалечи и изчезна в мрака между разпрегнатите грамадни циркови коли. По пъстрото облекло, по дългия червен нос и нашареното с бели резки лице аз веднага познах Гого. От него разбрах, че Симчо се е разболял и че аз трябва да го заместя. Гого се преобличаше в друго, още по-ефектно облекло. Аз го разгледах и едва сега забелязах, че той беше стар човек, доста стар и немощен, но че под грима и особено под това смешно облекло не изглеждаше никак стар, а напротив — правеше впечатление на съвсем млад човек, пъргав и подвижен като катерица. Сега обаче впечатлението беше друго и аз със съжаление поглеждах към него. Време за разговори няхаме. Гого ме посъветва да намъкна дрехите на Симчо, който лежеше в дъното на палатката и пъшкаше, завит с вехто одеяло, помогна ми да се наглася добре в тях, макар че ми бяха малко големи и крачолите на гащите по-дълги, та се препъвах, като вървах, нашари лицето ми с боя, от която ме лъхна миризма на етер и без малко не повърнах, залепи ми сплескан нос от пластилин и като ми разправи накратко в какво ще се състои работата ми, даде знак да го последвам.

Тъкмо бе свършил номерът на директора с неговите кончета и идваше наш ред, на Гого и на мен. До вратата ние се спряхме.

— Сега нямам време да те уча, но после, щом свършим, ще ти покажа кое как става, а сега... сега прави това, което правя аз —

пошепна ми Гого и като ме дръпна силно за ръката, изтича към осветената арена и ме повлече подир себе си като шарен парцал. — Хайде... але-хоп! — завъртя се той и се запремята тъй, както се премятаха двете кончета.

Публиката ахна и се заля от смях. Аз обаче не знаех какво да правя и стоях като замаян на едно място, но Гого, явно недоволен от мен, без да дава, разбира се, израз на яда си, се приближи бързо и като ме издебна, така ме ритна отзад, че не се задържах на крака, търкулнах се и също като него се преметнах. Не изпитах никаква болка, обзе ме само лек срам и изненада, че бях станал причина публиката да избухне по такъв глупав повод в още по-буен и несдържан смях. Станах и зачервен от смущение, започнах по навик да изтупвам праха от дрехите си, което предизвика още по-голям смях у публиката, сякаш това аз правех нарочно, за да я разсмея. Но и това, види се, не се хареса на Гого, защото той се приближи до мен и като ми пошепна: „Глупако, прави каквото правя аз!“ — замахна и уж на шега, удари ми такава звънка плесница, че ушите ми писнаха. Втрещен, аз го погледнах и не знаех какво по-нататък да правя, но видях, че той се смееше и че публиката премираше заедно с него от смях, затова също изкривих лицето си в усмивка.

Работата потръгна. Гого се премяташе, аз подир него, после той ме гонеше по арената и аз бягах, а когато ме настигаше, замахваше и уж на шега ме удряше така силно, че ушите ми писваха, но макар че бузите ми пламтяха от червенина и от болка ми се плачеше, трябваше да се смея заедно с всички.

По едно време най-неочаквано забелязах в първата редица на посетителите Верка, майка ѝ и баща ѝ. И тримата се превиваха от смях. Но най-много се смееше, разбира се, Верка. Аз изтръпнах. Сърцето ми се преобърна в гърдите. Защо се смее? И толкова ли е весело? Тя се смее, а мен така ме боли, така ме боли! Като се усмихвах и аз пресилено през сълзи, стискайки зъби, за да не заплача, обърнах се в един момент, когато Гого се бе отдалечил, и отново погледнах към нея. Тя продължаваше да се смее. А на мен наистина ми се плачеше. Искях да ме забележи и да ме познае, та дано престане да се смее. Но тя нищо не виждаше и не разбираше кой съм аз, какъв съм — за нея не бях нищо повече от цирков човек, клоун, който е длъжен да разсмява публиката. Сълзите вече напиреха в очите ми и от болка, от мъка и

обида аз исках да извикам към нея: „Верке, не ме ли познаваш, ма?... Аз съм Ванко, твойт Ванко!“. Но Гого ме подгони и като продължаваше да ми удря плесници, предизвика още по-голям и буен смях у публиката. Аз също трябваше да се смея.

Скоро нашият номер се свърши и ние се прибирахме в палатката. Седнали един до друг на стария, обкован с железни рамки сандък, ние мълчахме — аз, обиден и наскърбен, а Гого, някак си виновен пред мен.

— Е, не се сърди, брат! — рече той по едно време с тих, уморен и молещ за извинение глас. — Какво да се прави? Такава е тя, нашата работа... Ако не изпълним номера добре и не разсеем публиката, директорът ще се разсърди, а може и по-лошо да стане: тебе да изгони, а мене да уволни! И тогава... кажи, моля ти се, какво ще правя без работа, а?

В гласа му се долавяше не само старческа умора, но и страх, и ужас, и отчаяние пред неизвестността на утрешния ден.

— Гладувал ли си? Знаеш ли какво е това глад? — обърна се той към мен и като срещна моя учуден поглед, продължи все тъй тихо: — А пък аз съм гладувал... да, гладувал съм, и то не един ден... Не, не искам повече да гладувам! Разбираш ли? И затова, моля ти се, не ми се сърди! — Той поклати тъжно глава. — Аз вече ще внимавам и няма да те удрям истински, а ей тъй фалшиво, за пред хората. Сега няма време, но утре ще те науча да пляскаш с ръце, без да те види някой. Е, хайде, да вървим, че дойде пак нашият ред!

Ние пак излязохме на цирковата арена и Гого удържа думата си — не ме удари нито веднъж истински, а ей тъй фалшиво: замахне и бърза плесне с ръце, та произведе шум като от плесница. Публиката не забелязваше това и се смееше от сърце. Но затова пък, когато при нас дойдоха акробатите и Гого започна да се провира между тях, а след него и аз, всички до един се изредиха и ми удряха по една такава истинска плесница, че никога, през целия си живот, не забравих тая мъчителна вечер.

На следващата вечер и не само на следващата, но и на всички останали вечери, цялото лято, докато работих в цирка, аз получавах истински плесници и публиката се смееше като обезумяла, смееха се и артистите, смееше се и Гого, смеех се и аз, смеех се през плач и сълзи, високо, с писклив глас, до истерия, почти до умопомрачение — смеех

се, а сърцето ме болеше и ми беше срамно и обидно, че така постъпваха с мен и че трябваше да търпя, за да не загуби Гого хляба си...

ПРОЩАВАНЕ

Пепо бе заминал някъде да учи, заминал бе и Франта, а Надка ми каза, че и Верка щяла да напусне Ловеч и да отиде в чужбина да учи в колеж. Аз ходех като замаян и чувствавах, че сърцето ми се разкъсва от мъка и жал. Но какво можех да направя и как да постъпя, че да я видя поне за последен път?

В края на лятото разбрах, че баща ѝ и тя се готвели да заминат на другия ден с кабриолет за Плевен, а оттам с влак за София. До вечерта място не можах да си намеря — не ядох, не спях.

Сутринта станах рано по-тъжен, по-мрачен и неразположен от всеки друг път. И първото нещо, което реших, беше да повикам Цачо и да го помоля да отидем заедно при трите големи акации на шосето за Плевен, за да видим дали са още там малките гарджета, които оставихме преди две седмици в гнездото им голички и неукрепнали. Както винаги Цачо веднага прие, без да подозре какви мисли и чувства ме ръководят.

Ние отидохме там малко преди обед, тъй като имахме намерение и да се окъпем. Бяхме си взели и храна. Представата да прекараме подиробеда край реката и да обходим още веднъж любимите места ни въодушеви. Аз бях разбрал от Надка, че кабриолетът с Верка и баща ѝ щял да тръгне веднага след обед и като си направих точна сметка, реших да отидем при акациите след окъпването.

Така и постъпихме. Изсушихме се на слънце, облякохме се и както бяхме боси, зашупуркахме по мекия, нагорещен от слънцето прах по шосето. Когато пристигнахме до гнездото, Цачо забеляза, че гарджетата ги няма — значи бяха вече излетели и... иди, че ги търси из полето, ако си нямаш друга работа.

— Па ти не се коси толкова де! — започна да ме успокоява Цачо, като забеляза колко съм неспокоен.

Наистина обзело ме бе голямо безпокойство не от това, че гарджетата бяха отлетели, а защото се разделях с Верка. Но аз не посмях да се открия пред моя най-добър приятел — страхувах се, да не

би да ми се присмее и да започне да ми се подиграва. Ние приседнахме край пътя и замислено се вглеждахме в посивелите склонове на отсрещния бряг, дето се разстилаше полето и дето само преди няколко седмици тревата беше яркозелена и още свежа. Високо над нас се виеха ястреби и от плавното им летене се разбираше, че търсят храна и дебнат плячката си — някое зайче или полска мишка. Един от тях започна да се спуска, после пак се издигна и от това често спускане и издигане беше съвсем ясно, че още не е могъл да съзре нещо с острия си, хищен поглед. Обърнах глава назад. Недалеч от нас по слога пасеше магаре и то ту навеждаше глава, като скубеше спечената тревица, ту ни гледаше изпитателно, сякаш искаше да разбере какво правим тук в този горещ августовски ден под силния пек на слънцето.

Времето течеше. Аз все продължавах да чакам да се зададе кабриолетът с Верка и баща ѝ, но там нищо не се забелязваше. Минаха само волски коли, натоварени със слама, и циганин, яхнал мършав кон с два празни коша в ръце. Магарето хрупкаше почти зад гърба ми и като махаше с опашка, за да пропъди мухите, подуши ме по врата с влажната си муцуна, после изрева до самото ми ухо.

Цачо прихна да се смее, но на мен никак не ми беше весело.

— Я го гледай ти... Марш! — извиках аз, но магарето не помръдна, а като че ли нарочно протегна врат и още веднъж ме помириша.

— Познавате се — рече Цачо, готов отново да избухне в смях. — Нали е умно, разбира, че баща ти е музикант, и иска да ти изпее нещо на ухото...

— Я стига говори глупости! — разсърдих се аз. — Не виждаш ли, че ме пита за теб. Искане да знае кога баща ти ще му ушие нови кундури...

— Бре, бре, че го измисли! — засегна се Цачо, нали баща му беше най-бедният обушар в града, нямаше свой дюкян, а работеше като кърпач при чужд човек. — Хайде ставай! — рече той и без да се бави, тръгна по шосето към града.

Запристъпвах и аз подир него. Нито от Верка, нито от баща ѝ имаше някаква следа... Бях загубил всякаква надежда и съкрушен, без желание да правя каквото и да е този ден, вървах, когато изведнъж на завоя откъм бачкийницата се зададе жълт кабриолет, впрегнат в млад рахванлия кон. Отпред, на капрата, видях луничавия, слугата им, а зад

него... Верка и баща ѝ! Кончето тичаше тръс и кабриолетът се друсаше по изровеното шосе, като трополеше с тежките си, обковани в железни шини колелета и вдигаше облаци прах. Сърцето ми едва ли не се обърна в гърдите. Хванах Цачо за ръката и го потеглих настрана. Дватамата се спряхме край пътя и се взряхме продължително в приближаващия се кабриолет.

Верка беше облечена в бяла рокля с волани на раменете и с къси ръкави, които откриваха мургавите ѝ ръце. Лицето ѝ светеше от щастие. Очите ѝ блестяха някак необикновено весело, дори закачливо, както ми се стори. Косата ѝ, нейната дълга кестенява коса, вързана със синя панделка, се спускаше върху раменете ѝ на гъсти лъскави вълни. Погледнах неволно небето. В този момент и небето, и широко отворените ѝ очи бяха еднакво сини и в тях се бе събрало и отразило цялото щастие на земята. Дали ме видя — не мога да кажа, но щом ни наближиха, Верка се наведе към баща си и усмихната му посочи с пръст нещо встрани от пътя. Обърнах се нататък — видях жена да върви по утъпканата пътека през полето и да носи на рамото си кошница с грозде. Забелязала, че я гледат от кабриолета, жената махна с ръка за поздрав. Верка също ѝ махна. Баща ѝ само кимна... Той беше облечен в бял костюм от шантунг и носеше на главата си бяла сламена шапка, изпод която лицето му, винаги бледо, измъчено и посърнало, този път беше оживено и издаваше задоволство от предстоящото пътуване. Дали ще ме познае и дали Верка подозира, че аз нарочно съм дошъл тук, за да я изпратя?

С трополене и с още по-остро скърцане на яйвовете кабриолетът приближи, изравни се с нас и Верка наистина ме забеляза. Познах това по трепването ѝ, по смущението и леката сянка, която премина като облак по лицето ѝ. Но срещата трая само миг. Зашеметен от силно бучене в ушите аз проследих с поглед отминаващия кабриолет и видях само отзад, в коша от преплетени железни пръчки куфара на Верка. Затворих очи и стоях няколко секунди тъй, сякаш светът за мен се бе свършил и вече нямаше никакъв смисъл да живея. После, когато погледнах отново подир тях, с радост видях, че Верка се е обърнала назад. Сигурно искаше да ми каже нещо, сигурно съжаляваше, че не си бе взела сбогом и не се бе простила с мен... Кой знае? Може би така да ми се е сторило. Но ето че тя наистина гледаше към нас и като че ли търсеше моя поглед. Аз се поколебах, пристраших се и махнах с ръка.

И тя ми махна веднъж-дваж, а след това кабриолетът започна бързо да слиза надолу по шосето, докато съвсем се скри.

Въздъхнах. Трябва да съм бил много бледен, защото Цачо едва не извика от уплаха.

— Какво става с теб, бе Ванко? — попита той и ме хвана за ръцете.

— Нищо, само малко тъй... зави ми се свят и ми прилоша...

— От слънцето ще е — поклати Цачо глава, после ме дръпна леко. — Хайде тръгвай, че в тоя пек човек може да пукне!

Мълчаливо го последвах. Чувах как той си подсвиркваше тихо, весело, а на мен ми беше тежко и душата ми плачеше, плачеше...

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.